

**R. P. Georgii De Rhodes Avenionensis, È Societate Iesv,
Philosophia Peripatetica, Ad Veram Aristotelis Mentem**

Rhodes, Georges de

Lvgdvni, 1671

Disputation III. De virtutibus moralibus in specie.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95638](#)

derent. Eorum omnium causa est, quia bilis cum accendatur insurgente motu iræ, accedit etiam spiritus, unde statim turbatur ratio, quia spiritus esse debet temperata & tranquilla, ut sint idonei mentis functionibus. Excitantur etiam vapores ab eadem bile effervescente, qui caput opplenit & offuscant. Denique idem humor biliosus calefacit passionem etiam iræ auger per sympathiam, indeque totum immutat corpus, quia est valde calidus; unde cum spiritibus & sanguine simul foras se prodit in oculis & vultu, veluti vna in hostem ruiturus.

Colliges ex his primò, quænam remedia sint idonea ad sedandam nostram in alios iram. Primum & optimum est animi demissio & humilitas; nam ira oritur ex dolore ob contemptum; qui autem humiliis est, non molestè fert contemptum. Secundum ut minuamus opinionem contemptus, seu iniuria accepta. Tertium ut proprios cogitemus defectus. Quartò ut tantisper cohabeamus animum à vindicta, donec ira defuerit. Quintò fugere iracundorum hominum consortium. Sextò non multum inquirere, quid de nobis dicatur. *Multa nos iniuria transcurrit*, inquit Seneca, *ex quibus plerasque non accipit qui nescit*. Septimò ponenda ob oculos exempla patientia.

Colliges secundò aliorum in nos iram sedari. Primum si non obstantum irato: initia malorum quies curar. Secundò iuvat suauit oratione iratum placare. Tertiò fateri culpam, & irato non contradicere. Et hactenus de passionibus satis sit, ut ex his intelligere quisque possit earum victoriam, totum esse debere studium sapientiae.

¶: ¶: ¶: ¶: ¶: ¶: ¶: ¶: ¶:

DISPUTATIO III.

De virtutibus moralibus in specie.

Aristoteles à lib. 3. ad 10.

ACTENVS in genere proposui virtutis moralis naturam, actus, & materiam, vt inde cognosci possit uniuscunus character ipse virtutis: nunc ad singulas explicandas curam converxit Philosophus, explicatque primùm fortitudinem, temperantiam, iustitiam; deinde virtutes intellectuales, semiintuitus, & amicitiam. Ego parum ab eo difcessero, si quatuor questionibus Cardinales quatuor virtutes exposuero.

QVÆSTIO I.

De fortitudine, & adiunctis ei virtutibus.

Aristot. lib. 3. à cap. 6. ad 10.

ORditur ergo Philosophus à fortitudine, non quod ea reliquis præcellat virtutibus; sed quod natuitate illas ferè antecedat omnes, in & quadammodo complexa esse videatur. Vnde factum esse notat Guillelmus Parisiensis lib. de virtutibus, cap. 4, ut virtutis genericum nomen illi soli aptatum sit. Mihi dicere satis erit eius naturam & vi-

A tia opposita; deinde partes illi annexas, & opposita singulis virtutibus.

SECTIO I.

De natura fortitudinis.

CERTUM est primò, dari virtutem aliquam specificalem ab aliis omnibus distinctam, quæ fortitudo appellatur; fortitudinis enim nomen, ut recte docet S. Thomas 2. 2. quæst. 123. art. 2. significat primò firmitatem quandam animi in bono honesto; & sic fortitudo generalis est virtus, vel potius conditio virtutis cuiuslibet, cuius proprium semper est, inquit Philosophus 2. Ethic. cap. 4. firmiter & immobilitate operari. Secundò fortitudinis nomen significat firmitatem animi in sustinendis & repellendis iis, in quibus est difficile firmitatem habere, ut sunt mortis pericula; & ut sic illa est virtus specialis, quia materiam habet determinatam, & honestatem respicit specialem, à qua mouetur, & à qua specialem habet difficultatem & laudem.

CERTUM est secundò definiri optimè fortitudinem 3. Ethic. cap. 7. mediocritatem, quæ circa timores fiduciasque versatur. *Qui igitur*, inquit, *ea que oportet, & cuius causā oportet, & ut oportet sufficiat ac timerit, & simili etiam modo confidit, fortis est; quippe cum pro dignitate, & sic ut ratiō p̄ficiat, fortis virū patitur, & egat.* Consonat Tullius citatus ab Augustino lib. 83. quæstionum, quæst. 1. *Fortitudo*, inquit, *est considerata laborum perspicie, & periculorum suscep̄tio.* Quasi diceret, fortitudinem esse virtutem, quæ inducit mediocritas in affectus timoris & audacie, ne impediatur voluntas ab eo quod circa malorum pericula hominem decet. Quæ definitio ut intelligatur, explicari debent fortitudinis obiectum, actus, proprietates, virtus fortitudini vel opposita, vel similia.

§. I.

Obiectum fortitudinis.

Aristot. 3. Ethic. cap. 6.

DVO probat Philosophus cap. illo 6. Primo fortitudinem versari circa terribilia, tanquam dinis materialis obiectum: secundò illam non versari circa quilibet terribilia.

Dico primò, fortitudinis materiale obiectum remotum esse res terribiles, id est mala & pericula, praesertim maxima, cuiusmodi est mors, & ea quæ spectant ad res bellicas.

Ratio est, quia fortitudinis obiectum, ut rete norat S. Thomas 4. Ethic. lect. 1. aliud est remotum, aliud proximum. Proximum sunt passiones, quibus fortitudine imponit mediocritatem. Remotum est id circa quod versantur huiusmodi passiones. Illud dixi esse terribilia, id est mala & pericula malorum; deinde quenam sine ea terribilia.

Primo ergo probat Philosophus, terribilia respiçi à virtute fortitudinis, quia fortitudo est mediocritas circa timores & fiducias: sed timores & fiducia non versantur nisi circa res terribiles; solas enim illas metuimus, cum illæ simpliciter sint mala; metus autem expectatio est mali, & circa eas etiam exercetur fiducia, ut patet: ergo terribilia, id est ea quæ difficile sunt aut tolerantur, sunt obiectum fortitudinis. Probatque S. Thomas q. 123,

art. 3.

art. 1. Quia virtutis proprium est hominem bonum reddere, & opus eius bonum secundum legem rationis; quia hominis bonum ex S. Dionysio, est secundum rationem esse, quod contingere potest tripliciter: primum secundum quod ratio ipsa rectificatur, quod sit per virtutes intellectuales: deinde secundum quod ipsa rectitudo rationis in rebus instituitur humanis, quod pertinet ad institutum: tertium secundum quod tolluntur impedimenta humanis rectitudinis in rebus humanis ponendae; impeditur autem dupliciter, uno modo per hoc quod attrahitur ab aliquo delectabili, quod tollitur per temperantiam: deinde per aliquid difficile, quod tollitur per fortitudinem moderantem fiducias & timores.

Secundum proponit Philosophus, quænam terribilia obiectum sint fortitudinis; aliqua enim sunt quæ non sunt obiecta fortitudinis, quia mediocritas circa metum eorum, & fiduciam non est fortitudo. Debet igitur primò hæc mala, ut fortitudini accommodentur, talia esse, ut honestè suscipi, vel sustineri possint, qualia sunt ea qua pro Republica salute suscipiuntur; unde nec duellantes, nec gladiatores dici debent fortis, sed feri potius, & immanes. Secundum per se fortitudine obiectum sunt ea terribilia, quæ sunt maxima, præsertim mors; quia illa, inquit, maximè omnem est horribilis, cum sit terminus, nihilque amplius homini mortuo aut bonum, aut malum esse videatur. Tertiò non circa quilibet mortem versari vir fortis videatur, ut si contigerit in morbo vel in matre; sed versatur circa eam mortem, quæ in pulcherrimis rebus contingit, cuiusmodi est mors in bello operita. Ille igitur verè fortis est, qui circa præclaram mortem fuerit impavidus, & circa ea quæ mortem afferunt, cum proxima sunt.

Materiale proximum. Dico secundum, obiectum materiale fortitudinis proximum esse affectus timoris & audaciae; obiectum autem formale esse honestatem mediocritatis circa illos affectus timoris & audaciae.

Prima pars assertur 2. Ethic. cap. 7. & 3. Ethic. cap. 6. Quia scilicet immoderatio duorum illorum affectuum est vituperabilis, mediocritas autem laudatur: ergo datur circa illos affectus moderatio, quæ vocatur fortitudo. Rationem assert S. Thomas art. 3. quia propter fortitudinis est tueri voluntatem hominis, ne retrahatur à bono rationis; sed non potest retrahi nisi ex aliquo timore mali: ergo fortitudo versatur principaliter circa timores rerum difficultium, quæ voluntatem retrahere possunt à bono rationis. Oportet autem impulsu illum non solum moderate tolerare difficultia, sed etiam aggredi, quando ea oportet exterminate: ergo fortitudo versatur circa timores & fiducias.

Seconda pars de obiecto formalis fortitudinis probatur ex 3. Ethic. cap. 7. *Fortis vir,* inquit, ut homo erit interitus; tamen ipse mala huiusmodi, sed ut oportet, & ut ratio prescribit, honestatis causa sustinebit, quippe cum hic finis virtutis sit. Unde argumentor. Nunquam est actus alicuius specialis virtutis, nisi cum aliquid sit ob finem virtutis: sed finis virtutis est honestas virtutis: ergo nunquam est actus specialis, nisi quando sit propter honestatem specialē. Minorem deinde probat. *Quis igitur ea que oportet, & ut oportet, sustinet ac timeret,* & simili modo confidit, fortis est. Finis autem vniuersusque operationis est qui secundum habitum existit; at viro fortis fortitudo ipsa honesta res est: talis igitur erit etiam finis, quippe cum fine singula definiantur.

§. II.

Actus fortitudinis.

Aristot. 3. Ethic. cap. 7. & 9.

Explicit illos in genere cap. 7. Deinde ad eos in particulari descendit cap. 9. Vbi affectus proprie-
ties virti fortis.

Dico tertio, actus elicitos fortitudinis esse duos tantum. Prior & posterior est tolerare dura: secundus minus nobilis est aggredi difficultia.

Prima pars, duos ponens actus fortitudinis, probatur ex obiecto proximo illius, quod est duplex, mediocritas timoris nimis & si facie, circa duos enim illos affectus non potest esse mediocritas nisi duplex: ergo neque actus esse possunt nisi duos nam omnis timor moderatus pertinet ad perspicaciam: omnium fiducia & audacia moderata pertinet ad agressionem difficultum: ergo duo ducuntur sunt actus eliciti fortitudinis.

Seconda pars assertit, nobiliorem esse actionem quo toleramus & moderamur timores, quam eum quo agimus, & moderamur audaciam; ita enim fons Aristoteles cap. 9. *Quamvis,* inquit, circa fiduciam & timores vir fortis versetur, fortitudo rarer non simil modo in viris que, sed in timidis rebus manifestatur. Probatque, quia difficultius est dolos ferre quam abstinere à voluptatibus, & aggredienda: ergo est laudabilior actus fortitudinis. Probatur antecedens, quia quod est minus voluntarium, est difficultius; perspicacio autem dolorum est minus voluntaria quam aggressio: ergo perspicacio dolorum est difficultior. Deinde qui aggreditur, non apprehendit malum nisi ut futurum: perspicacio apprehendit ut praesens difficultius autem malum praesens, quam malum futurum. Addit S. Thomas 3. Ethic. lect. 18. esse difficultius stare contra fortitatem, quam insurgere in aequalem vel minorem; timor autem immunit homini ab aliquo fortiori contra ipsum insurgente, non autem audacia: ergo timor est difficultior quam audacia.

Dico quartio, proprietates actus fortitudinis, & ipsius viri fortis sex numerari ad Aristotele cap. 9.

Primò enim fortis, inquit, impavidus est vi homo, atque timet quidem res formidolosas, quæ facultatem hominis excedunt; verum ut oportet, & ut dicat ratio, tolerat honestatis causam. Secundò agit ex honesta causa, quæ sunt ipsius fortitudinis. Tertiò fortitudo maxime appetit esse perfectissima in iis quæ subito eveniunt; non quod fortitudo in iis quæ in electione sunt, magis versetur circumspecta; sed quod subiti casus magis ostendant habitum acquisitum. Quartò fortis in actu suo iam assumunt dolorem moderatam; nam ut dicitur cap. 8. furor cooperatur fortibus. Quintò fortis tolerando delectatur ex una parte, nimis ex consideracione actus & finis sui; aliunde vero ex perspicitione uestrum dolores sentit, arque tristatur. Fortitudinis enim finis, inquit, incundus esse videtur; verum ab euangelistis doloribus offuscatur. Idque probat exemplo pugilum, quibus incundus est finis, ob quem pugnat, sed molestum est cædi. Sic mors quidem & vulnera fortis viro molesta erunt, aque iniustus feret; sed fereret amorem, quia honestum est ea ferre, & turpe non ferre: neque sit in omnibus virtutibus, ut cum voluptate operemur, quoad attingatur finis. Sextò fortis non sunt semper optimi milites, sed si qui minus sunt fortes, & nullam alio bonum habent; quia hi parati sunt obiecto se pecculis, vitamque pro parvo emolumento perdunt.

§. III.

Quæst. I. Sect. I. de Fortitudine.

575

S. III.

Vitia fortitudini opposita.

Aristot. 3. Ethic. cap. 7.

Vitia duo fortitudini opposita. **D**ico quinto, via fortitudini opposita esse duo: primum est timiditas per excessum timori et defectum audacia: alterum audacia per defectum timoris, et excessum fiduciae.

Timidas. Timidas longius à fortitudine recedit, quam audacia, ut sæpe docet Philosophus; excedit enim in timendo, & in audiendo deficit; quod est sine dubio contra præscriptum rationis; quia timidus non audet aggredi, quando ratio dicit, aut sicut dicit; sed linquit statim animo, quoties graue aliquid impendet, & timore præpeditus, abrumpt actionem, & difficultatem propositæ succumbit; quod est contrarium fortitudini, & peccatum interdum graue, alias leue pro diuersitate illius mali, quod periculo premente committitur.

Audacia duæ species. Audacia dividitur ab Aristotele in duas species; alteram appellat intimiditatem, alteram absolute vocat audaciam. *Intimiditas*, inquit, *vitia est nomine carens*; *sed insanias tamen & indolentiam potest nominari*. Definitur defectus in timendo contra præscriptum rationis, v. g. cum neque fulmina timetur, neque terræ motus; id quod ait tribui Celtis: recta enim ratio non solum timorem reprimit ne excedat, sed excitat eum etiam aliquoties, ut malum declinet, quando non est iusta ratio ut sustineatur. *Qui enim*, inquit lib. 1. magnorum Moralia, *tunc non timeret, non fortis, sed furens est*; quia metuendum quidem, *sed tolerandum est*; nam si nihil metuens toleret, neuquam fortis. Vnde dicitur 3. Ethic. cap. 7. furiosos nihil timere. Elegerant Seneca ad Polybium cap. 36. *Non sentire mala non est hominis; non ferre non est viri*.

Audacia proprie dicta, sive temeritas, excessus est in audiendo & aggrediendo, cum quis ut repellat malum imminens, aliquid aggreditur, quod non conuenit, vel quomodo non conuenit, vel quando non conuenit. *Qui enim*, inquit Aristoteles cap. 7. confidendo in rebus terribilibus excedit, audax est, & arrogans, & fortitudinis affectator.

Dico sexto, actus ignauia istos ab Aristotele recte numerari.

Primum timere quæ non oportet; secundum deficere in confidendo; tertium male se habet timidus circa spem, cum vniuersa timeat; fortis vero contra se habet: confidere namque bene sperantis hominis est. Quartu mortem sibi conciliare ad fugiendum pauperatum, aut amorem, aut molestemum aliquid, non fortis hominis est, sed potius timidi; est enim mollitudinis laboriosus fugere; atque non quia res est honesta, expedit mortem; sed quia malum fugit. Forti enim virorum est, inquit ille apud Curiom lib. 7. magis mortem contemnere, quam odissi vitam. Sæpe tandem laboris ad vilitatem compelluntur ignauii. Aureè poëta ingeniosus, *Fortiter ille facit qui miser esse posse*.

Actus intimiditatis sunt primum nihil omnino timere: secundum dolorem omnem & cruciatum spernere, quod saeum esse ab Epicuro testatur Tertullianus cap. 45. *Apologeticus*; tertio nihil velle concedi naturæ, cum tamen homo saxeus non sit, vt Seneca tradit cap. 37. ad Polybium. Quartu ex motu turpi tormenta subire grauiam. Quintu pertinaciter in sententia sic hæcere, ut nunquam apparere velit ab ea dimotus.

Actus audacia isti sunt. Primum qualis est fortis circa res ipsas formidolosas, talis videri vult audax. Secundum plures ipsorum timidi sunt; in iis audentes res formidolosas non sustinent. Tertius audaces ante ipsa pericula præcipites sunt, & volunt ea; sed cum in ipsis sunt, tergiuersantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus sunt feruidi, antea vero quieti.

Actus audacia.

S. IV.

Vitia fortitudini affinia.

Aristot. 3. Ethic. cap. 8.

B Dico septimo, via fortitudini affinia ea dici, *Vitia fortitudini affinia*; quæ nomen habent & imitationem aliquam fortitudinis; quemadmodum inquit Philo lib. de fortitudine, nummi adulterini veram referunt Principis imaginem.

Prima vocatur fortitudo civilis, quæ nimirum in pericula irruit non propter honestatem fortitudinis, sed ad vitandam pœnam, quam ignavis sancti leges, vel ad obtinendam præmia & honores fortibus in Republica dari solitos. Cives enim ob increpationes quæ sunt ex legibus, & opprobria, honores subire pericula videntur.

Probatur autem hanc non esse veram fortitudinem, quia fortitudo tolerat & aggetur difficultas propter ipsam honestatem; fortitudo autem civilis spe præmij dicitur; ob pudorem enim & appetitionem honoris exercetur, & ob fugiendum reprehensionem, quæ quidem est turpis: ergo spuria est & adulterina fortitudo illa civilis: non enim pudore aut necessitate, sed quia res est honesta, fortem esse oportet.

Secunda fortitudinis faceta species est militaris, *Fucata*, quæ videlicet contemnit aliquis pericula, eo quod expertus sit illa sæpe vanæ esse: atque fortis videatur esse, quia quales illæ sint, alii neciunt.

Probatur autem triplici ratione illam non esse veram fortitudinem; prima est, quia non versatur circa difficultas, quia & aduersarios offendere, & seipso tueri maximè possunt, & euitare hostis conatus, & illum percutere, cum armis ut maximè possint, & talia habeant ut & ad faciendum sint, & ad non patiendum aptissima; quibus efficiunt ut & ipsi tanquam aduersi inermes armati, & tanquam aduersi rudes ludimistri decurrent. Secundum in huiusmodi certaminibus non iij sunt pugnacissimi, qui fortissimi sunt; sed ij qui vires habent, & ij qui optimè valent corporibus. Tertiū isti tunc timidi sunt, cum ex crescere periculum, & inferiores sunt copiis & apparatu.

Tertia est, quæ quis ardua subit ob concitacionem alicuius affectus, præsentim ira; nam ira fortitudinem maximè acutæ, unde fortiores ij etiam solent esse, qui sunt iracundiores. Fortes ergo, inquit Philosophus, ij videntur, qui ob iram feruntur perinde atque feræ in eos qui ipsas vulnere afficiunt, quia & fortis concitantur ira.

Hanc non esse veram fortitudinem multa probant rationes. Primum, quia dolore concitati ac ira huiusmodi homines irruunt in periculum, nihil prouidentes malorum; nam hoc pacto ipsi asini cum esuriunt, fortis essent; non enim à pabulo verberibus dimouentur. Secundum etiam adulteri properter libidinem audent plurima: ergo qui ob dolorem aut iram ad pericula compelluntur, fortis non sunt. Tertiū qui per eos affectus concitati agunt, pugnaces quidem sunt, at non fortis; non enim ob honestatem agunt, nec ut ratio præcipit; sed

ob

Actus intimiditatis.

576 Philosophiæ Peripat.Lib.III.Disp.III.

ob ipsum affectum ; aliqua tamen ex parte sunt si-
miles fortibus.

**Fortitud
ex spe.**

Quarta fortitudinis veræ umbra est eorum , qui sunt fortes ex eo quod spe fredi sint, id est qui propterea spem in periculis habent, quia multos sæpe superantur. Vnde fit ut felicem sibi quicquid tunc existim spondeat, quia sæpe alias fuerunt vicitores.

Illa fortitudo est solum adumbrata. Primo quia se superiores putant, & nihil suscepimus mali; unde nihilo tutiores videntur esse quam ebrij, qui spectant sibi omnia euentera prosperè. Secundo, cum non eueniunt ipsis talia, qualia sperantur, fugam artipiunt. Fortis autem viri est res eas, quæ sunt & videntur formidolosa, ferre; quia honestum est ferre, & turpe est non ferre. Tertio fortis magis videtur qui labitis in periculis est interitus, quam in præcisis; est enim ab habitu magis, & minus ex apparatu.

S E C T I O II.

De virtutibus fortitudini adiunctis.

**Fortitudo
vna est
specie.**

Certum est secundum fortitudinem ita esse unam specie infinitam, ut nullas propriæ loquendo sub se habeat virtutes totales specie distinctas, tanquam partes subiectivas, integrales, aut potentiales. Partes subiectivas nullas habet proprias, quia omne illud discrimen, quod excogitari potest inter varia obiecta fortitudinis, est materiale. Formaliter autem, & in ratione honesti perinde est moderatè aggredi, & moderatè sustinere. Perinde etiam est non refugere hoc aut illud periculum: nec refert ad formalem rationem fortitudinis, quomodo cumque patiatur homo. Nam hæc discrimen non efficiunt nisi materiale. Partes etiam integrales proprias & potentiales non habet, quæ nimis ab ipsa specie differant; quia idem semper habent motuum formale; & illæ omnes quæ communiter numerantur, materialiter solum differunt.

Eius part
es poten
tiales.

Certum est secundum, partes fortitudinis potentiales illas vocari à S.Thoma, quæ virtutem imitantur fortitudinis in materia minus difficulti, id est quæ id ipsum quod fortitudo spectat circa mortis pericula, spectant in materia minus difficulti. Septem autem numerantur à S.Thoma, magnanimitas, securitas animi, magnificientia, patientia, longanimitas, perseverantia, constantia, quas tamen omnes faciliter videmus cum Augustino reuocare ad magnanimitatem, magnificientiam, patientiam, perseverantiam. Cum enim duo sint munera fortitudinis, pati & aggredi; ad aggradiendum requiritur primo promptitudo quædam animi ad suscipiendum periculum, quod præstat magnanimitas: secundum strenuitas in executione, quod facit magnificientia. Ad patientium requiritur primo ne animus malorum asperitate frangatur, quæ patientia est. Secundum, ne diuturnitate malorum fatiscens excepta bona abrumptat.

S. I.

Magnanimitas.

Aristoteles 4. Ethic. cap. 3.

**Magnani
miratis**

Magnanimitatem, fidentiam, & securitatem plurimi distinguunt: ego sub eodem magnanimitatis nomine illas complector, eiusque virtutis cum Philosopho materiam, actus, proprietates, & extrema profero.

Dico primo, magnanimitatem generatim sumptuam recte definiri, virtutem quæ ad magna, & heroicæ opera in omni virtutum genere inclinat.

A Ratio est, quia magnus animus dicitur qui adspirat ad magna, eaque sola estimat & cogitat, quæ verò sunt parva, negligit; is enim, inquit Philosophus, est magnanimus, qui dignus est magnis, & iis dignis le esse censer. Atqui nihil in rebus humanis est magnum præter virtutes, que tamen etiam aliae sunt aliis potiores: ergo ille proprie magnanimus est, qui ad magna inclinatur virtutum opera, modò tamen mortis non sunt pericula, quæ obiectum sunt veræ fortitudinis. Neque tamen hæc virtus omnes est amplexa virtutes, tametsi earum ferè omnium sectar materia; non enim ex proprio illatum motiu spectat huiusmodi obiecta, sed cum habeat pro materia res magnas, id est maxime ardua opera virtutum, sub speciali quodam motiu illa respicit.

Addit Philosophus cap. 3. proprium magnanimiti virti esse, quod in quaue virtute magnum est. Et infra docet magnanimitatem esse quoddam virtutum omnium ornamentum; nam & maiores eas, amplioresque facit, & sine illis constare nullo modo potest; imò & sine illa nullas omnino constare posse virtutes, earumque conatus omnes irritos esse docet Nazianzenus orat. 26. Magnanimitas ergo respicit omnes virtutum actus appendiendis magnitudinem quandam & excellentiam. Circa eosdem aetas eximios versatur fidentia, quæ spectat se posse vincere periculum, & boquam confequi, licet eximium & difficile. Securitas etiam adhæret magnanimitati: proprium eius est excludere timorem & anxietatem, animumque confinmare aduersus anxiæ curas.

Dico secundum, magnanimitatem specialem reditum magnanimitati ab Aristotele cap. 3. Est mediocris etiam magnanimitas honoris magnos. Adeo ut quemadmodum fortitudo moderat timorem & audaciam in periculis mortis; sic magnanimitas specialis moderat timorem & audaciam in periculis contemptus: ne videlicet desistat à magnis actibus virtutum ex timore dedecoris, nec aggreditur ex appetitu honoris. Ita expresè Philostrophus eo loco, contentiuntque Valques 1. p. dis p. 235. cap. 4. Sepulchra lib. 3. de honestate discipline militari, Flaminius Nobilis lib. de felicitate, cap. 9. Martinus, & plures alij.

Ratio est, quia proprium magnanimitatis est animum perficere circa res magnas, adeo ut ipsis eas rectè se habeat. Hæc enim specialis quædam honestas est per se appetibilis. Honor, præsternit magnus, præcipuum & primum hominis bonum est: ergo proprium est magnanimitatis perficere animum erga maximos honores, ita ut iuxta rationis præceptum illos dispiciat & appetat. Magni videlicet honores & ignominiae propria sunt materia magnanimitatis.

Colliges virtutem illam, quam innominatam appellat Philosophus, dicitque mediocritatem esse circa honores paruos, non esse aliam quam Christianam humilitatem, quando heroicæ non est; quando autem est heroicæ humilitas, & versatur circa magnos honores aut ignominias, tunc esse propriam virtutem magnanimitatis; facit enim ut moderatè versetur animus circa honores magnos, inclinando eum ad eximia virtutum opera, contemptu dedecore, & appetitu honoris represso.

Dices humilitatem esse partem potentiale temerariæ, cuius proprium est moderat affectus appetitus concupisibilis, cuiusmodi est appetitus honoris.

Respondeo moderatum honoris appetitum, qui dicitur humilitas, spectare posse tum ad temperantiam,

Magni
mus

Oppo
magna
tati

Quæst. I. Sect. II. Virtutes fortitudinis. 577

tiā, tum ad fortitudinem. Ad temperantiam pertinet, quatenus absoluē moderatur appetitum honoris & laudis. Ad fortitudinem autem spectat & est vera magnanimitas, quatenus præparat animum ad tolerandam ignominiam & carentem honore ex honestate quæ periret in superanda illa difficultate; quæ maxima est; nam hæc est honestas quedam eximia, quam non continet alia vlla virtus, sed est affinis fortitudini, nempe Victoria summa difficultatis in subienda ignominia virtutis causâ, & contemnendis magnis honoribus, quatenus ad excellentes virtutum actus eliciendos pati non refutat ignominiam, & in eis exercendis timet studium honoris. Vno verbo humilitas heroica est vera magnanimitas.

Dico tertio, actus & proprietates viri magnanimi enumerari has à Philoſopho.

Magnani-
mus quis.

Primo magnanimum dicitur is, qui magnis est dignus, & magnis dignum se esse censet; qui namque non pro dignitate hoc facit, stolidus; qui autem in pariis dignus est, & hisce dignum se esse censet, is modestus est, non magnanimus. Secundò magnanimum cùm optimis & maximis sit dignus, debet etiam esse optimus; melior enim maiora semper meretur, & optimus maxima. Eum ergo, qui verè magni est animi, bonum esse oportet, atque magnanimi videbitur id esse, quod est in unaquaq[ue] virtute magnum. Tertiò magnanimum aggressus pericula, nunquam fugam ob timorem arripit, neque iniuriam ulli facit, quia is nullius rei gratia potest agere turpia, cui nihil est magnum. Quartò magnanimitas ornamentum videtur esse virtutum, quia maiores effici ipsas; ideo difficile est esse magnanimum, non enim esse potest si non omnis probitas adit. Quintò modice honoribus etiam magnis delectatur, & oblatos à vulgo propter res parvas contemnit. Quintò in pariis & magnis rebus moderatum se præbet. Sexto non offert se casibus periculorum ipsorum gratiâ, nec amat pericula, quia paucas res magnificat; sed magnis tamen vtrò se exponit, quando de rebus preclaris agitur, & tunc vita non parcit. Septimo acceptum beneficium maiore compensat beneficio, vnde fit ut non valde meminicit beneficiorum acceptorum, quia maioribus illa obruit beneficis. Octauò solet libenter inseruire alteri; neminem aut vix quemquam rogare. Nonò cunctari & quietem agere, nisi magna res sit proposita, quia parua non meretur; vnde fit, vt pauca faciat, sed magna. Decimò aperte amat, & aperte odit; quia timentis est fraude occultare sententiam. Imò aperte omnia dicit; amat enim orationis libertatem. Undecimò dissimulatione in vulgo vicit; non enim sua paterfacit omnibus, sed tegit, quia non vult laudes vulgi. Duodecimò non potest alterius mutuviuere, nisi amici; id enim est scruile, nec sine assertione fieri potest. Decimotertiò non facilè admirari, nihil enim ei videtur magnum in rebus humanis. Decimoquartò, non meminisse iniuriarum; vici enim magnanimi non est memorem esse iniuriarum, & malorum, sed ea potius nihil facere. Decimoquintò nec aliorum laudator est, nec maledicus. Decimosexto non vehementer contendit, quia nihil ei videtur magnum. Vide alia plura, quæ sine dubio conuenient magnanimitati generat sumpta, magis quām magnanimitati speciali, quam vocati heroicam humilitatem.

Dico quartò, magnanimitati per defectum opponi pusillanimitati; per excellum opponi superbiam & arrogantiam.

Pusillanimitas vitium est, quo quis apprehendit R.P. de Rhodes curs. Philoſopho.

Opposita
magnanimi-
tati vita.

A omnia tanquam nimis magna, & suam facultatem exceedentia; vnde fit ut suis viribus minus diffidens, ea refugiat ad quæ idoneus est.

Superbia etiam opponitur magnanimitati, quatenus est heroicæ humilitas, & est parata subire ignominias magnas, propter magnos virtutum actus, quos etiam elicet sine appetitu honoris; sicut fortitudo parata est subire mortem. Vitium excedens inordinatè subit ignominias, & honores appetit in actibus virtutum, aut vitorum; vitium deficiens inordinatè vtrumque refugit; sed de humilitate & superbia dicetur postea plenius.

B

§. II.

Magnificentia.

Aristot. 4. Ethic. cap. 1. & 2.

R Ectè obseruat S. Thomas quæst. 134. magnificentia nomen duplicer sumi posse. Primo in genere pro quois virtute, quæ facit res magnas, & sic non est virtus specialis: secundò pro virtute aliqua speciali, cuius obiectum & naturam, actus, officia & extrema inuestigat Philosophus capitulo illis citatis.

Dico primò, magnificentiam esse mediocritatem in dandi, & accipiendo pecunias ad magnos sumptus faciendo in rebus magnis. Liberalitatem autem esse mediocritatem circa dandas & accipiendo pecunias in pariis sumptibus. Obiectum ergo & materia magnificentie sunt magni sumptus ad res magnas: obiectum liberalitatis sunt pariū sumptus.

Magnifi-
centia quid-
sit.

Ratio est, quia magnificentia & magnanimitas in eo differunt, quod magnanimitas intendat magnitudinem in actu virtutis ob quam sp. nr. honores magnos, & subit ignominias. Magnificentia vero intendat magnitudinem in opere externo ad hominum usus accommodato, propter quod spernit pecuniam, magnosque facit sumptus, quod est propriæ magnificum esse.

Vnde constat has virtutes non ad solam reuocari temperantiam, non enim sunt tantum mediocris appetitus pecuniae; si enim hoc tantum haberent propositum, moderatè appetere pecunias, ad solam possent reuocari temperantiam. At vero magnificentia, prout intendat magna opera, & propter illa magnos sumptus facit, spectat omnino ad fortitudinem, aliquo frustra due ponuntur virtutes, quarum una versetur circa magnos sumptus, altera circa paruos; sicut non est duplex temperantia, una circa magnas voluptates, altera circa parvas. Magnificentia ergo spectat difficultatem in sumptibus ad opera ingentia, quæ cum reperi non possit in aliquibus subiectis, in quibus est liberalitas, bene numeratur ut virtus distincta à magnificentia.

E Dico secundò, actum magnificentie primarium esse efficere ut decet res magnas, ad quas magno sumptu opus est.

Rationem affert Philosophus, quia decens fit per ipsum in magnitudine sumptus; decens autem est & ad ipsum sumptum, & in quo, & circa quæ fit. Deinde ad illum ipsum finem affectum pecunia moderatur, ne non audeat magnum opus suscipere, vel ne deserat suscepsum.

Proprietates autem viri magnanimi eleganter enumerat. Primo, inquit, magnificus scienti similis est, id est scit circa materiam suam inuenire, quod decet: nam decorum ipsum contemplari potest, & magnos sumptus facere concinnè.

C C C Secundò

Viri mag-
nanimi pro-
prietates.

Secundò sumptus magnifici magni sunt & decentes; talia autem & opera, ut sumptu quidem opus, opere verò dignus sit sumptus, vel etiam exsuperet. Tertiò cum voluptate & sine parsimonia erogat; exacta enim ratio ad parsimoniam magis pertinet, atque potius quonam pacto pulcherrimum, maximeque decens fuerit ipsum opus, considerabit, quān quanti confiterit; & q[uod] uonam modo confectum, quām per minimos fuerit sumptus. Quartò ab æquali sumptu facit magnificus rem magis præclaram, quām liberalis, quia vir magnificus quoconque sumptu facit opus præclarus quām liberalis. Quintò in iis magnis operibus sumptus facit, quā diuturno tempore persistere possunt; hæc enim sunt maximè pulchra, & in singulis decorum ipsum seruat.

Actus principialis liberalitatis. Dico tertiod, actum principalem liberalitatis esse dare pecunias honestatis causā, & recte; id est quibus s, quando, quantum oportet, & cum voluptate. Secundarium autem, & minus præcipuum eius actum esse capere cum mediocritate.

Probatur à Philosopho multis rationibus. Prima est, quia ipsius virtutis est beneficia potius conferre, quām suscipere; & honesta potius agere, quām non agere turpa. Deinde gratia sequitur eum qui dat, non eum qui recipit; & laus etiam magis. Tertiò facilius est non accipere, quām dare; homines enim multò magis sua erogant, quām non accipiunt aliena. Quartò ij, quidant, liberales dicuntur; qui non accipiunt, laudantur ob iustitiam, non ob liberalitatem. Quintò liberales homines maximè omnium ferè hominum studiorum amantur; prosum enim: at id consistit in dando.

Liberalis proprium. Proprietates viri liberalis enumerantur cap. 1. Non est propensus ad postulandum, facile namque beneficia suscipere, non est hominis beneficia conferentis. Secundò neque sua negligit, sed vnde oportet, accipiet ex propriis rebus; quia id est necessarium, ut donare possit. Tertiò non quibusvis dabit; ut quibus oportet, & quando, & vbi honestum est, donare possit. Quartò attinet etiam ad liberalem vt in dando aede exsuperet, ut sibi pauciora relinquat; est enim liberalis ad seipsum non respicere. Quintò liberalitas non in multititudine rerum, quā dantur; sed in habitudinis consistit. Vide cetera.

Oppositum magnificen- tia virtutum. Dico quartò, vitium magnificientia oppositum per excessum esse indecorum quandam diligen- tam in sumptu faciendo; *Bavaricus* Philosophus appellat; per defectum esse pusillitatem, seu parui ficiuntiam.

Is qui exsuperat, primò in paruis rebus multa consumit & splendo rem inconcinnè captat; omnia enim non honestatis, sed ostentationis diuitiarum causā facit, & ut propterea sit admiratio- ni. Deinde vbi multos facere oportet sumptus, patiens facit, & contrà. Tertiò pusillus in decoro circa viuierā deficit, & maximis factis sumptibus, in partio perdit decorum. Quartò quidquid facit, tarde, differendo que facit, consideratque quonam pacto, quamminimos sumptus faciat, & etiam conqueritur, cunctaque maiora quām oporteret, se facere putat. Quintò hi duo habitus vitiosi quidem sunt, non tamen afferunt probra, prop- tereà quod neque detrimento sunt aliis, neque nimis sunt deformes.

Prodigali- tas, & au- liberalitati opposita. Dico quintò, vitium liberalitati oppositum per excessum esse prodigalitatem, per defectum esse avaritiam.

Prodigalitas vitium est in dando, & in non ac-

A cipiendo exsuperans. Avaritia superat in accipien- do, deficit in dando. Prodigii proprium est primò, quod multò sit melior quām avarus, quia facilius corrigi potest ab egestate & ab astate; & quia habet ea quā sunt hominis liberalis; dat enim, & non accipit: quod si assuecat ad recte facien- dum, euadet utique liberalis. Quapropter videatur non esse moribus praus; non est enim improbi, nec ingenerosi, tam in dando, quām in non ca- piendo exsuperare; stolidi tamē est. Deinde illi minus est malus, qui pluribus prodest: prodigii pluribus prodest, quām avarus, qui nemini, ne sibi quidem ipsi prodest. Secundò plerique prodi- gorum avari etiam sunt, simul capiendo, & prodigè dando; quia cū facultates ipsi de- ciant, ex alienis dare coguntur. Tertiò ipsorum dationes non sunt honestæ, nec vt oportet efficiuntur; sed interdum locupletes eos efficiunt, qui pauperes esse deberent. Quartò plerique prodi- gorum sunt intemperantes; nam cū facile erogent, proni sunt ad sumptus in flagitis fa- ciendos; atque quia non ad honestatē viuent, ad voluptates declinant. Quintò prodigi adhi- bita cura & diligentia deuenit ad medium; avaria verò est incurabilis, quia senectus & im- belligilitas omnis avaros efficiere videtur. Deinde, quia hominibus magis est insita, quām prodi- galitas.

Condemnationem avaritiae habent omnes & sacri & prophani codices. *Anaro nihil est felicitas*, inquit Ecclesiasticus cap. 10. quia nullum est peccatum, quod non suadeat, & ad quod non inducat avaritia: vnde additur; *Hic enim & so- man suam venalem habet, quoniam in vita sua protegit intimam suam*. Et Apostolus 1. ad Timo- theum, cap. 6. monet eos qui volunt diuitias fieri, incidere in tentationem, & in laqueum diabolū, & in desideria multa inutilia & nocia, &c. Vnde Gregorius lib. 31. moralium, cap. 31. septem numerat filias avaritiae, quia scilicet homo avarus vt diuitias acquirat, incidit in huiusmodi peccata. Sunt enim proditio, fraus, fallacia, peruria, in- quietudo, violentia, & obdurate cordis contra misericordiam. Rationem dabit S. Thomas 2. 2. quest. 119. art...

Avaritiam appellat Philosophus *dissodaciam*, quia res turpis, illibera, & homine maximè in- digna. Et Tullius ait nihil esse tam anguli, tam que parui animi, quām amare pecuniam.

S. III.

Patientia, & perseverantia.

Ignota Philosopho fuit virtus patientia, que propriè christiana est virtus, vel certè virtus est ipsa fortitudinis, ut patebit ex dicendiis de illius natura, obiecto, actibus, proprietatibus, gradibus, & virtutis oppositis.

E Dico primò, patientiam, prout virtus est spe- cialis, recte definiiri, *Virtutem qua confirmat an- num aduersus tristias*, ne ab illis oppresu*s* a*vit* *prescrip-* *tio rationis recedat*, aut indecori aliqui agat. Eodem recidit altera illa patientie de- finitio, quam ex Tullio refert Augustinus lib. 83. questionum, quest. 31. *Patientia est honestatis aut virilitatis causā rerum arduarum ac difficulta- perpresso.*

Primo dixi, patientiam prout specialis est virum, sumitur enim patientia primò viuierā pro virtute, quae firmat animum aduersus quolibet dolores &

Quæst. I. Sect. II. Virtutes fortitudinis. 579

& timores, etiam mortis, & eorum etiam, quæ mortem inferunt; & sic patientia idem est ac fortitudo, quæ moderatur timores mortis, & eorum quæ inferunt mortem: secundò speciatim sumitur pro virute, quæ moderatur tristitia ortas ex aliis malis, quæ distinguntur ab ipsa morte, qualia sunt paupertas, infamia, mors parentum & amicorum. Et hæc propriè dicta patientia, de qua loquor.

Secundò dixi patientiam esse virtutem, quæ confirmat animum aduersus tristias. Triplex videlicet est materia, seu obiectum circa quod patientia versatur per actum suum. Prima est materia proxima, maiores nimis, qui solent oriri ex infamia, egestate, inimicis & ceteris infortuniis; hos enim maiores patientia moderatur, & ad normam rationis reducit. Altera est materia remota, ut sunt externi actus, & verba, quæ ita moderatur, ut nihil fiat contra rationis prescriptum. Tertia, inquit Lessius, est materia remotissima, illa videlicet mala, quæ sunt causa tristitiae internæ. Proprium itaque patientia munus est sic temperare tristitiam ortam ex praesentibus malis, ut vel illam omnino comprimit, vel illam moderetur sicut recta ratio prescribit, adeo ut actiones, verba, & externi gestus nihil indecori habeant.

Tertid dixi, patientiam sic moderari tristias, ut rectam semper rationem attingat, id est propriam respiciat honestatem. Possum enim duplenter ferre patienter mala, seu dolorem animi temperare. Primò intuitu honestatis, quæ in ipsa inest tolerantia, & hæc est propria ratio formalis patientia virtutis specialis. Secundò intuitu honestatis alicuius alterius virtutis, que impugnatur per tristias praesentes, & sic patientia est omnis virtutis, quilibet enim virtus propriam honestatem sic amat, ut ex vi huius amoris reflectat omnibus quæ illam impugnant: quo in sensu patientia definitur ab Augustino lib. de patientia, cap. 2. *Patientia hominis est quā mala a quo animo toleramus, ne animo iniquo bona deseramus, per quā ad meliora perueniamus.*

Colliges ex his primò, eandem omnino virtutem patientia iuxta diuersa mala quæ tolerat moderate ac ut decet, vocari æquanimitatem, constantiam, longanimitatem. Si enim tristitia oriatur ex iactura exterorum bonorum, tunc patientia illam moderans tristitiam vocatur æquanimitas. Si oriatur ab incommodis corporis, vocatur constantia. Si oriatur molestia ex dilatatione rei expectata, vocatur longanimitas. Si ex iniuriis verborum, vocatur propriè patientia.

Colliges secundò, gradus patientie illos tres numerari ex parte modi quo mala toleramus. Primus est tolerare sine murmuratione interna: secundus sine querimonis externis: tertius cum gaudio, sive Christus, qui vt ait Tertullianus *lib. de patientia*, disculpiis tota laginari voluit voluptate patientia.

Colliges tertid tres esse veluti partes & species patientia, propter mala, ut dixi, diuersa quæ tolerantur. Prima est in damnis fortunarum: secunda in damnis fame: tercia in damnis corporis.

Dico secundò, vitia patientia opposita esse duo; impatientiam, quæ in dolendo excedit; & posita vitia, insensibilitatem, quæ minus dolet quam deceat.

Ratio est, quia excessus in dolendo, & defecus rationi contrarij; nam si plus aliquis doleat quam oportet, aut propter dolorem aliquid mali agat, vituperatur: qui nimium irasci-

A tur aut indignatur propter dolorem, meritò impatiens dicitur, non quod immediatè ira elicatur ab impatientia, sed quia impatientia iram impetrat; dolorem enim ab aliquo iratum primò sequitur impatientia, deinde ira.

Dico tertid, patientia istas esse veras proprieates: prima quod sit difficultima: secunda quod sit maximè necessaria: tertia quod sit maximè meritoria.

Primò difficultatem patientia ostendit repugnantia tortis nature cum doloribus; nihil enim est quod tantoper illa exhorreat. Vnde sicut in bonum sensibili toto imperu inclinatur corrupta natura hominum, sic à malo sensibili toto contumaciter fugit. Vnde laudantur viri patientes, quia superant communem naturam hominum, præmios & honoribus afficiuntur; hoc est enim meritum esse.

Secundò necessitatem patientia inculcat se. Patientia pius Scriptura. *Patientia vobis necessaria est, inquit Apolotus: in patientia vestra possidebitis armas vestras*, inquit ipse Christus, idest salutem animæ subsequemini. Ratio probat, quia exercitium virtutum non est possibile sine victoria dolorum; nam illi saepe occurunt, & virtutis causæ subeundi sunt: ergo neque sine patientia potest obtineri salus.

C Tertiò meritum eximum patientia suadent imitatio Dei, imitatio Christi, imitatio Sanctorum: quæ tria mirabiliter vrgent Tertullianus & Cyprianus. Quantum patientia licet, inquit ille, ut Deum habeat debitorem! Reliqua non persequor, quæ dabunt illi & alij Patres, ac Theologii. Vide Lessium & Theophilum.

Dico quartid, perseverantiam, prout specialis Perseverantia est virtus, rectè definiri, *Est virtus animum perseruans, ut non obstante odio & molestia, quam offerre solet diuturnitas temporis necessarij ad perficiendum opus aliquod bonum difficile, perseruat tamen in officio usque ad operis consummationem.*

Dico primò, perseverantiam prout est virtus specialis; quia perseverantia sumitur tripliciter. Primò pro conservatione gratia sanctificantis usque ad mortem, que ut sic non est virtus, sed magnum quoddam Dei donum, & priuilegium proprium electorum. Secundò significat propositum continuandi aliquod bonum opus donec illud absoluatur; seu quandiu ratio dictabit, ex affectu honestatis peculiaris, que in opere illo resulceret, ut cum quis seruat castitatem usque ad mortem, propter specialem honestatem illius virtutis; & ut sic omnis virtus potest esse perseverantia. Tertiò perseverantia significat propositum illud perstandi in aliquo bono opere usque ad illius consummationem, propter specialem honestatem in eo relucentem, quod aliquis immotus in bono persistet; & sic perseverantia specialis est virtus propter specialem honestatem quam respicit, & propter quam immota manet in proposito bono.

Secundò dixi, ut non obstante odio & molestia; quia materia huius virtutis est primò tedium & molestia, quæ capit ex diutinitate rei laboriosæ ac difficultis; eam enim vincit & moderatur perseverantia. Deinde materia etiam perseverantia opus est bonum cuiuscunque virtutis, prout continuatum usque in finem, quem ratio prescripsit. Forma enim quam perseverantia inducit in bonum opus, est illius continuatio usque in finem, sive ille sit finis vite, sive finis negotij. Actus ergo illius

CC 2 illius

580 Philosophiaæ Peripat. Lib. III. Disp. III.

illius sunt præstantissimi, quibus solis, teste Bernardo, præmium datur, quod reliquis virtutibus promittitur.

Colliges primò, constantiam vix differre à perseverantia; est enim virtus animum obfirmans, ut persistet in proposito boni operis, quandiu ratio præscribit. Nisi dicere velis, quod perseverantia continuando bonum opus, vincit difficultates quæ oriuntur ex tedium & molestia quam afferit temporis diurnitas: constantia verò continuando vincit difficultates ortas aliunde, v.g. ex arduitate operis, ex impedimentis externis, aut aliis huiusmodi.

Colliges secundò, duo esse virtus perseverantiae ac constantiae opposita; per excessum enim pertinacia illi est opposita, inconstancia verò per defecatum. Pertinax dicitur apud Aristotelem 7. Ethic. cap. 9. qui firmus manet in proposito, sive sentiens, sive agendi ubi non oportet, vel plusquam oportet. Mollis verò & inconstans appellatur, qui ob difficultates occurrentes, & maximè ob tristitias, ac priuationem delectationum desistit ab ab opere bono, ceditque difficultatibus. Quamquam etiam molles à Philosopho appellari constet eos, qui nimis sunt appetentes delectationum & iocis etiam ac ludis dediti.

QVÆSTIO II.

De temperantia.

Eximum virtutis temperantiae decus est, à cuius exercitio, ut recte notat Ambrosius, iunctum inchoare Deus voluit, relicturus paradisum homini, si temperantiam arasset. Vnde nec immēritudo Clemens Alexandrinus lib. 2. Stromatum, c. 11. ait hominem temperantiam simillimum Deo fieri. Explicat eam Philosophus cap. 10. ad finem libri 3. Ethic. cuius insistens vestigiis, primum expono naturam temperantiae generatim, deinde partes eius subiectivas, postremo partes potentiales.

SECTIO I.

De natura temperantiae generatim.

Arist. 3. Ethic. cap. 10. 11. & 12.

Tris proponit Philosophus, obiectum temperantiae, actus, & comparationem eius cum fortitudine; quæ vt sint perspicua.

Certum est primò, temperantiam esse virtutem aliquam specialem distinctam ab omnibus aliis virtutibus. Ratio est, quia licet temperantia, si sumatur latius, significare possit temperiem quandam & moderationem, quam humanis actionibus ratio imponit, sitque hoc pacto aliquid commune omnibus virtutibus; si tamen magis propriè sumatur, significat virtutem qua moderatur & refrænat cupiditatē delectationum corporalium, que sensu aliquo externo percipiuntur. Et ut sic distinguitur ab aliis omnibus virtutibus, cùm habeat diuersum obiectum & diuersum munus; nulla enim alia virtus versatur circa delectabilia sensuum. Et est vera virtus, cùm obiectum eius formaliter sit conformitas cum recta ratione; regula enim quam sequitur in afflumentis, repudiandisque rebus delectabilibus, non est alia, quam necessaria vita presentis.

Certum est secundò, temperantiam rectè defi-

Temperan-
tia virtus
est.

Temperan-
tia defini-
tio.

Aniri, Est mediocritas circa voluptates; id est, virtus moderatrix carum passionum appetitus concupiscentiarum, quæ versantur circa delectabilia corporis, secundum sensum præsternit gustus in visu cibi & potus, & secundum sensum tactus in visu venientiarum. Quia nimis hinc fortitudo mediocritas est timoris & fiduciae circa terribilia; sic temperantia mediocritas est passionum omnium appetitus concupiscentiarum; amoris videlicet, cupiditatis & delectationis circa delectabilia. Quid vero si manifestius proponam obiectum proprium temperantiae, actus eius, partes integrales, & virtus opposita.

S. 1.

Quodnam sit obiectum proprium temperantiae.

Aristot. cap. 10.

Dico primò, obiectum materiale temperantiae strictè sumptu altius esse remorum, aliud proximum. Remorum sunt ea obiecta delectabilia, quæ per gustum & tactum possunt allicere appetitum, nimis esculentia, poculenta, & venerea; proximum autem sunt delectationes gustus & tactus tristitiae quoque ortæ ex carum absentia sunt etiam obiectum materiale temperantiae, sed minus præcipuum.

Probat totam assertionem eleganter Philosophus totto illo capite, vbi primò docet alias esse voluptates animi, alias corporis. Voluptates animi ex sunt, quæ sequuntur operationem intellectus aut sensus interni, non autem operationem ullius externi sensus; nam in illis nihil corporis, sed sola mens patitur: huiusmodi sunt delectationes omnes quæ percipiuntur ex contemplatione veritatis, studiositate, honoribus, fabularum narratione. Nam tam ambitionis, inquit, quam auditis disciplinae gaudet eo, cuius est auditus: voluptates autem ex non sunt materia temperantiae quæ enim capiuntur iis voluptatibus, neque intemperantes dicuntur, neque temperantes. Eos verò qui fabulis aut narrationibus delectantur, & circa talia dies consumunt, verbolis atque delitos dicimus, intemperantes autem non solemus vocare, nec eos etiam, qui pecuniarum vel amicorum causâ dolent. Voluptates corporis ex sunt, quæ capiuntur per externos sensus, id est in quibus obiectum delectationis appetitus est aliqua sensatio extensa: ut cùm gaudet appetitus, gaudet de gustatione aliqui cibi. Circa solas igitur voluptates corporis versatur temperantiae virtus, quia ijs soli temperantes dicuntur, qui eas moderate adhibent proportionem præscribit; ijs soli intemperantes, qui eas persequuntur contra dictam rationis.

Deinde ait, temperantiam non versari circa voluptates quilibet corporeas; probatque, quia voluptates corporis alias sunt in visu, alia in auditu &c. Sed qui rebus iis gaudent, que visu percipiuntur, ut coloribus, picturis, figuris, nec temperantes, nec intemperantes dicuntur, quoniam in iis sensu possit mediocritas, & excessus etiam esse posse, ac defectus. Similiter eos qui gaudent iis quæ auditu percipiuntur, nemo vocat intemperantes; qui vero delectantur odoribus, per accidens tantum possunt tales appellari: non enim eos qui malorum, aut rosarum, aut vaporum, sed potius eos qui vnguentorum aut epularum odoribus delectantur, intemperantes dicimus esse: ergo non omnes voluptates corporeae sunt obiecta temperantiae. Id quod præterea ostenditur, quia temperantia circa eas solas voluptates versatur, quæ sunt homini communes

Quæst. II. Sect. I. Natura temperantiae. 581

communes cum aliis animantibus; nullum enim animal præter hominem absolute delectatur visu, auditu, aut olfactu, sed tantum in ordine ad gustum, & tactum.

Tertiò igitur solæ voluptates gustus & tactus sunt materia proxima, cui temperantia mediocritatem rationis imprimit. Probatur, quia illæ solæ voluptates dicuntur materia temperantiae ac intemperantiae, quæ maximè feriles ac ferinae sunt, ex eo quod communes hominis sint cum feris: huiusmodi sunt delectationes gustus & tactus: ergo illæ sunt materia proxima temperantiae. Probat minorem, quia illæ voluptates sunt maximè ferinae, propter quas homo merito vituperatur: sed propter intemperantiam homo maximè vituperatur, quod nullo pacto supra feras ipsas se erigat; sed ad ea se demittat, ad quæ illæ feruntur prona, tanquam nihil retinens hominis, sed totus belluinus, & totus bellua: ergo materia proxima temperantiae sunt illæ voluptates gustus & tactus. Vnde concludit Philosophus, quod amare talia est maximè ferinum.

Addebam materiam temperantiae minus præcipuum & secundarium esse tristitias ortas ex absentia voluptatum; nam fortitudo moderatur tristitias & timores ex rerum difficultate tolerantia: temperantia moderatur solum tristitias, quas parit voluptatum absentia.

Dico secundum, obiectum formale temperantia esse honestatem, qua reperitur in mediocritate voluptatum gustus & tactus. Regulam vero unde iudicatur, quænam delectatio habeat talen mediocritatem prescriptam à recta ratione, non aliam esse quam necessitatem & utilitatem rerum ad hanc vitam pertinentium.

Ratio est, quia honestas temperantiae propria in hoc posita est, vt voluptas corporea tactus & gustus auctor semper in ordine ad aliud: illud non potest aliud esse quam necessitas & utilitas humanae vita, id est quantum necessitas est ut consultatur necessitatibus humanae vita ac officiorum, ut exponit optimè S. Thomas quæst. 141. art. 6. post Augustinum lib. de moribus Ecclesiæ, cap. 21. Clementem Alexandrinum lib. 3. padagogi, cap. 7. Hieronymum in cap. 44. Ezechielis, & eleganter explicat Philosophus lib. 3. Ethic. cap. 11. Vir temperans, inquit, appetit ea tantummodo iucunda, que vel ad sanitatem, vel ad bonam habitudinem faciunt; atque ea quedam mediocriter, & prout decet; & cetera etiam que his impedimento non sunt, vel præter honestatem, vel supra facultates; nam qui ita facit, magis tales voluptates amat, quam dignum sit; temperans autem tantum ut recta ratio prescribit.

Colliges ex his virtutis huius eximiae tres proprietates. Prima est summa difficultas, quia voluptates tactus & gustus vehementissime sunt, aliquidque appetitum ardentiùs quam aliæ: unde merito ait Philosophus, difficilis est resistere voluptati quam iracundia. Deinde quia illæ voluptates rationem excitant; immunito autem usu rationis, difficilis est agere prout ratio decet. Denique cum vehementer ad se trahat totum voluntatis conatum, vehementer etiam libertatis usum imminuit: est ergo difficultissimum applicare voluntatem ad obiectum voluptatum contrarium. Secunda proprietas huius virtutis est necessitas; nam illam imperat lex naturalis, quæ iubet hominem quod humanum est sapere, & alienari à ferina vita. Imperat lex diuina supernaturalis: Post concupiscentias tuas non eas, facient enim

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A te gaudium inimicis tuis. Hinc toties Christus præcipit abnegationem, crucem & voluptatum abrenunciationem. Denique præcipiunt humanæ leges, in quibus homo huiusmodi voluptatum nimius amor feris annumeratur; nihil enim age te ille potest dignum homine, nihil utile Republicæ. Tertia proprietas est eximia dignitas temperantiae; homo enim per eam exiit quidquid belluinium est, & desinit similis esse brutis animantibus; liberatus autem hoc modo ab hac seruiture corporis, & moribus brutorum, euehit ad Angelorum similitudinem, totus effectus intelligentia. Imò & altius etiam prouehitur ad societatem quandam cum Deo propter puritatem, & incorruptionem, quæ facit esse proximum Deo, ut magis etiam constabit ex sequentibus.

Tantum addo, temperantiam, tametsi eximia quædam sit virtus, esse tamen minus nobilem quam reliquias virtutes morales; quia ut recte ratiocinatur Philosophus, melius est prædestinatio multis, quam vni. Iustitia & fortitudo in commune profunt, prudentia virtutibus omnibus faciem præfert. Temperantiae utilitas directe non extenuatur nisi ad eum qui est temperantia subiectum.

§. II.

Quinam sint actus, & partes temperantiae.

Aristot. lib. 3. cap. 11.

C Dico tertium, actum maximè proprium & elicium temperantiae, illum esse, quo volumus mediocritatem voluptatum tactus & gustus; id est, proprio. Actus temperantiae sunt illi, qui vult aliquis moderatè, ac ut prescribit recta ratio, se habere circa esculenta, poculenta, & venerea. Actus autem imperatos esse cupiditates, & delectationes moderatas esculentorum, poculentorum, venereum.

Explicit autem Philosophus capite illo 11. paulò latius proprios actus hominis temperantis. Primo enim, inquit, homo temperans non gaudet in his, quibus maximè homo intemperans delectatur, sed potius molestè fert; nec iis omnino, quibus delectari non decet. Secundò nec vehementer ullis rebus huiusmodi delectatur, neque si absint, dolet; neque cupit nisi mediocriter. Tertiò nec magis quam oportet, neque quando non oportet, illas res omnino illum delectat. Mediocriter autem, & ut oportet eas res appetit, quæ voluptate quidem afficiunt, ad sanitatem autem & bonam corporis valetudinem conferunt. Quartò appetit etiam mediocriter res ceteras voluptatis effectrices, si nec impedimento sint dictis habitibus corporis, nec honestatis cancellis egrediantur. Quintò moderatè quoque se habet circa illa delectabilia, non solum usu & actu extero, sed affectibus etiam internis, appetendo nimis interius, quantum, ubi, quale, quando, & quomodo decet, & eodem modo exterius usurpare.

E Sextò denique virtus hæc cogitationes sanctis inserit, desideria recta multiplicat, animi tempore accedit, mentem ab omni defendit procella vitiorum; quia nimis temperantia optima dispositio est præparans animum ad eos actus, quos dixi; removet enim impedimenta, & mentem eximie disponit ad diuinarum rerum contemplationem, ex qua nascuntur deinde aliae omnes virtutes. Id est temperantiam appellat Philo fundatum virtutum. Vide prosperum ea de re optimè differentem lib. 3. de vita contemplativa, c. 19.

Dico quartum, partes integrales temperantiae

CCC 3 duas

582 Philosophiaæ Peripat. Lib. III. Disp. III.

Temperan-
tia partes
integrales.

duas merito numerari, honestatem & verecundiam; partes subiectivas esse quatuor, abstinentiam, sobrietatem, castitatem & pudicitiam; partes potentiales octo, continentiam, mansuetudinem, clementiam, modestiam, humilitatem, studiositatem, eutrapeliam, parcitatem sive simplificatatem. Ita cum S. Thoma docent Morales omnes Philosophi.

Primo enim partes integrales illas esse duas, quas assignabam, probatur; quia officium integrum temperantia in duobus constat: primum est fuga turpitudinis intemperantiae, alterum amor decoris temperantiae. Ad fugam turpitudinis facit verecundia; ad amorem decoris temperantiae confert honestas. Verecundia enim, ut olim dixi, est timor proprii ex consideratione rei vel facti turpis & probri digni; qui timor licet virtus non sit, dispositio tanen optima est ad virtutem temperantiae, cuius proprium etiam est ea vereri omnia, que sunt temperantiae opposita. Honestas non hic significat conformitatem cum recta ratione, que conuenit omnibus virtutibus; sed strictè sumitur pro eo, in quo proprius relucet decor temperantiae, significatque perfectiōnem quandam omnium aedium temperantiae, per quam eluet in his amor quidam decori, hoc est eius quod decet; honestas enim vocatur, teste Isidoro, quasi honoris status; id est quod honorem aliquis meretur. Duo igitur haec actus temperantiae plurimum iuvant, fuga & horror cuiuscunq; turpitudinis, & amor decori.

Secundum partes temperantiae subiectivas, seu proprias eius species esse quatuor, probat S. Thomas, quia species virtutum distinguuntur per ordinem ad diversas materias; obiecta vero materialia circa que versatur temperantia, quatuor sunt; delectationes enim gustus pertinent vel ad cibum, vel ad potum; delectationes circa cibum moderatur abstinentia; delectationes circa potum sobrietas. Deinde vero delectatio tactus ad vim pertinens gignendi, alia est principalis, ex ipsa copula carnali; altera secundaria, ex osculis, amplexibus & tactibus. Circa primam versatur castitas, circa secundam pudicitia, que sane parum à castitate differt.

Tertiæ partes huius virtutis potentiales illa appellantur, que similitudinem quandam habent cum temperantia, sed in multis eam imitantur; sed ab illa tamen differunt, neque respiciunt idem obiectum forma le. Imitantur temperantiam, quod moderentur appetitum circa quedam delectabilia; differunt ab ea, quod non versentur circa delectabilia gustus & tactus; sed circa quedam alia delectabilia, que octo virtutes occupant. Continentia frater vniuersim passiones insurgentes, & eas sic cohibet ut non vinvant voluntatem. Humilitas moderatur appetitum excellentie; mansuetudo appetitum vindicet. Affinis illis clementia temperat appetitum punitionis; studiositas appetitum scientie; modestia componit & moderatur extenos corporis motus; simplicitas modum ponit in extero cultu; eutrapelia iocos & ludos honeste componit.

§. III.

Quenam sint vitia temperantiae opposita.

Arist. lib. 3. Ethic. cap. 11. & 12.

Vitia tem-
perantiae
opposita.

Dico quinto, vitium temperantiae oppositum per excessum esse intemperantiam, oppositum vero per defectum esse insensibilitatem.

A Intemperantia Philosopho *ἀκολασίᾳ*, est excessus in expetendis, vel fruendis voluptatibus tactus *Intemperantia* & gustus; quando scilicet expetuntur, vel visuntur, quando, & vbi non oportet, vel plus quam oportet, vel non eo modo quo oportet, vel quas non oportet.

B Observat autem Philosophus, cupiditates alias esse naturales, que nimis eadem sunt apud omnes, ut famæ & sitis; vel proprias, que nostra sponte fiunt, suntque aliae aquæ aliae iuxta varias conditiones hominum. Circa naturales non delinquitur nisi uno modo, id est circa quantitatem, si plus sumatur de cibo & potu quam oportet: quod non evenit, inquit, nisi sis qui seruili & abiecto animo sunt. Circa proprias vero infinitis peccatur modis, cupiendo scilicet que non oportet magis quam oportet, &c. In omnibus enim illis intemperantes excedunt, quia gaudent quibusdam, quibus non oportet gaudere, & quando non oportet gaudere, &c. Intemperans igitur concupiscit ea omnia que afferunt voluptatem, & à cupiditate usque adeo datur, ut illam careris omnibus anteponat. Quapropter & non adipiscens, & cupiens doler; cupiditas enim est cum dolore: absurdum autem est ob voluptatem dolere.

C Insensibilitas, sive, ut vocat S. Thomas, stupor dicitur, cum quis delectationes tactus & gustus usque adeo auersatur, ut eis vti nolit, quando, & vbi, & quantum oportet. Vitium hoc non men non habet; quia non facile fit, inquit Philosophus, etenim deficientes in voluptatibus, & minus gaudentes quam oportet, non nimis fiunt; etenim non est insensibilitas talis humana, id est de illa non attinet dicere.

Dico sexto, inter omnia humana vita intemperantiam esse maximè probrosam & infamem, vita ac homine indignam.

E Ratio est primo, quia (inquit Philosophus) *intemperantia multo est probrosor, quam timidas*; nam illud vitium est magis probrosum, quod est magis spontaneum: sed intemperantia magis est spontanea quam timidas; haec enim fit ob dolorem, illa ob voluptatem; quoniam alterum experimus, alterum fugimus: & dolor quidem distrahit, atque corrumpt naturam eius, qui habet ipsum; voluptas autem nihil tale facit. Minus igitur nostra sponte timidas comparatur, quam intemperantia. Secundo ad res afficientes voluptate facilius est assuefieri; sunt enim plures tales in vita, & assuefactio fit sine periculo; in rebus autem formidolosis contraria.

F Denique à priori ratio est, quia per intemperantiam homo vincitur à delectationibus infamis, quas cum brutis communes habet; & ita quasi redigitur in ordinem brutorum: & rationis luce velut extincta fit mancipium ventris, nihil habens quo videatur esse homo & rationalis: illi enim actus sunt etiam in brutis, in quibus nihil rationis est, nihil ingenii aut industrie, sed brutus impetus, & caca in veneri abiectio.

G Colliges ex his, merito intemperantiam à Philosopho vocari vitium puerile; concupiscentiam autem similem esse puer, quia sicut puer impetu ducitur ad ea que oblectant abesse rationis directione, ita & concupiscentia. Puer si arbitrio suo permititur, crescit in audacia, magisque in dies fit rebellis: ita & concupiscentia si moribus sinatur, fit intolerabilior. Puer emendatur si corrigatur; & concupiscentia rationi paulatim subiicitur. Debet

Quæst. II. Sect. II. Partes temperantiæ. 583

Debet puer viuere ex imperio pædagogi, concupiscentia animæ facultas ex imperio rationis. Vide cetera, vbi tandem concludit: *Est igitur voluptatum appetitus insatiabilis, & operatio cupiditatis similis ipsi amenti; auget omni ex parte id quod est sibi affine.*

SECTIO II.

De partibus temperantiae subiectiis.

Exposita generatim temperantia, venio ad præcipias eius partes & species, quas dixi esse quatuor, si sumatur strictè temperantia pro ea virtute, quæ moderatur delectationes gustus & tactus; si sumatur latius pro virtute illa quæ mediocritatem ponit in quibuslibet corporis voluptatibus omnium sensuum, plures sunt eius partes. De propriis ergo tantum mihi sermo nunc est, & de oppositis virtutis.

§. I.

Abstinentia & sobrietas, & virtus opposita.

Abstinentia
virtus est
specialis.

Dico primò, abstinentiam virtutem esse specialem, quæ quis à cibo quantum decet & oportet, habita ratione valetudinis, & officiorum mentis, abstinet: sive, est mediocritas delectationis in cibo.

Primo dicitur abstinentia *specialis virtus*, non solum prout significat subtractionem ciborum maiorem quam imperat temperantia; hac enim vocatur propriæ abstinentia: sed prout significat virtutem, quæ coercetur, & ad iustam mediocritatem reducitur ciborum appetitus & sumptio.

Ratio est manifesta, quia respicit hæc virtus speciale honestatem, quam non respiciunt aliae partes temperantiae circa tactum aut alios sensus.

Tanta vero, & tam laudabilis est honestas illa, vt eam appellat meritò Augustinus primum hominis ingressum in templum virtutum, potestque colligi ex opposito ei virtio, de quo mox. Valent autem ad eius commendationem quecumque in laudem ieunij dici solent; quod præstiterant eximiè Tertullianus, Basilius, Cyprianus libris & orationibus de ieunio; Ambrosius libro de Elia & ieunio; Lessius sanè lib. 4. cap. 2. dubitat. 10. ex variis Patribus enumera præcipua quædam ieunij commoda: partim in corpore; præstat enim illi bonam valetudinem, & longæuitatem; qui enim abstinet est, adiicit vitam, vt habeatur *Ecclesiast. cap. 37.* partim in animo; carnis enim tentationes extinguit, & subiicit illam spiritui. Ieiuniis, inquit Cyprianus, vitiorum sentia fiscatur; peccati marcer, & fugitiæ abeunt voluptates. Intellectum serenat, & ad omnes suas functiones aptiorem reddit. Ieiunum, inquit Chrysostom. 1. ad plebem, leues pennas anime producit, vt in sublime feratur. De abstinentia, inquit S. Leo, prodeunt castæ cogitationes, rationabiles voluntates, salubria consilia. Preparat animam ad diuinæ illustrationes, & solatia. Ieiunum, inquit Cyprianus, scripturarum deliciis pacetur, contemplatione reficitur, gratia stabilitur, cœlesti pane nutritur. Denique iejunum pro peccati reatu satisfacit, & impudentia in poenam auerter flageilla; quavis à Deo impletur beneficia, & eximiam à Deo mercedem haud dubie meretur. Vide Valentiam disþ. 9. q. 2. punto 2.

Secundò abstinentia dicitur mediocritas circa

A vsum ciborum, vbi duos potissimum actus temperantia complectitur, sicut intemperantia peccat potissimum in duobus: primò quatenus trahit ad vescendum cibo vetito; secundò quatenus trahit ad modum illicitum vtiendi cibo. In his duobus mediocritatem debitam seruat temperantia, ita nimis vñ vñs ciborum valetudini, & officiis mentis congruat, quod edictum se à Deo esse ait Augustinus lib. 10. confessionum, cap. 31. eumque solum esse legitimum ciborum vñum vt alamur, non vt deletemur, frequenter inculcant Chrysostom. homil. 71. in Matthæum, & Clemens lib. 2. pædagog. cap. 1.

Tertiò colligitur ex his, actus temperantia proprios illos esse. Primò interius alienum habere temperantie

B animum à cibo & potu, adèd vt nec de illis vel loquatur, vel cogitet. Secundò illis vti præcise ad tuendam valetudinem, non autem ad delicias. *Hoc me docuisti*, inquit Augustinus, *vñ quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumptuosus accedam.* Tertiò subtrahere cibo & potu etiam ea quæ congruant valetudini, ad castigandam carnem, & subiiciendam illam spiritui.

Quarto modum seruare ac decentiam in qualitate ciborum, abstinentia à delicioribus; in quantitate, cauendo ab excessu; in modo edendi, vitando nimiam voracitatem; in tempore, loco, aliisque omnibus circumstantiis, hoc semper in oculis habendo, quod esca ventri, & venter efcis: Deus autem & hunc & has destruit.

C Dico secundò, gulam esse vitium capitale pœnitentia oppositum, cuius quinque sunt species, tale vitium. & quinque filie.

Primo dicitur gula vitium, & quidem capitale. Vitium videlicet illud capitale appellatur, ex quo alia oriuntur quæplutima: talem esse gulam testatur Tertullianus. Monstrum, inquit, libido haberetur sine gula; corporis enim pinguedo, inquit Porphyrius lib. 4. de abstinentia, animam pestilentia afficit, atque à beata vita domicilio deturbat. Ut merito dicas cum Plinio lib. 26. cap. 8. pessimum corporis vas aliud; instat vt creditor, & in die sibi appellat. Huius gratia expeditur avaritia, &c.

Secundò dicitur gula quinque habere sub se species, quas ex Gregorio Magno enumerat Sanctus Thomas quæst. 146. art. 4. præproperè, lautè, nimis,

D ardenter, studiose. Quia, inquit S. Doctor, gula importat inordinatam edendi concupiscentiam. In eis autem duo considerantur, nimis ipse cibus, qui comeditur, & comestio: potest ergo inordinatio concupiscentiae attendi dupliciter; uno quidem modo in ordine ad cibum ipsum qui capit; & sic quantum ad substantiam querit cibos lautos, aut pretiosos: homines huiusmodi vocat S. Bernardus serm. 30. in Canica, ciborum observatores, non morum bonorum. Contrà quām usurpatum esse à B. Virgine, ostendit lib. 1. de Virg. cap. 2. Cibus ei obuius, qui mortem arceret, non qui delicias ministraret. Quantum ad qualitatem, querit studiosè præparatos; quantum ad quantitatem, excedit nimis comedendo; quantum ad sumptuonem, attenditur inordinatio, vel quia præuenit debitum edendi tempus, quod est præproperè; vel non seruat debitum modum in edendo, quod est ardenter.

E Tertiò dicitur gula quinque habere filias, id est effectus: quinque in animo eius qui gula deditus est. Numerat eos S. Thomas art. 6. ex codice Gregorio. Sunt, inquit, lætitia inepta, scurrilitas, immunditia, multiloquium, hebetudo mentis. Cum

CCc 4 enim

enim, inquit S. Doctor, gula sit immoderata delecatio & concupiscentia cibi, possunt illæ accipi tum ex parte animæ, tum ex parte corporis. Ex parte animæ quadrupliciter: primò, quantum ad rationem, cuius acies hebetatur ex immoderatione cibi & potus: quantum ad hoc filia gule ponit hebetudo mentis, circa intelligentiam scilicet, cum caput fumo ciborum oppletum vix discipere possit verum. Vnde aiebat Galenus *in exhortat. ad bonas artes*, animas hominum multo cibo farta, adipibus tanquam luto inuolutas, & in multo sanguine tanquam in cenoso gurgite natantes, ad nihil subtile, aut cœlestē aſurgere. Quo de arguento vide præclarissime differentem Clementem lib. 2. *pedagogi*, cap. 1. Augustinum epistol. 86. Chrysostomum *homil. 13*, in primam ad Timotheum. Optimè S. Leo serm. 8. de ieiunio 10. mensis quotidiano, inquit, experimento potus, & satietate aciemens obtundi, nimietate ciborum vigorem cordis hebetari, &c. Secundò quantum ad appetitum, qui multipliciter deordinatur, quasi sopito gubernaculo rationis per immoderantiam cibi: hæc est inepta laxitia, ut præclare differat Hieronymus lib. 2. in *Iouianum*, quæst. 3. Nonnianus lib. de cibis Iudaicis, cap. 4. Porphyrius lib. 2. de *affinitia*. Tertiò quantum ad inordinata verba, & sic ponitur multiloquium. Quartò quantum ad inordinatum actum, & sic ponitur securitas, id est iocularitas quedam ex defectu rationis. Quintò quoad corpus, & est immunditia; nam ut ait eleganter Philo lib. de agricult. ventris ingluviem pedissequa sequitur libido. Pulchre Ambrosius lib. de *paradiso*, cap. vlt. Qui sunt, inquit, qui super ventrem ambulant, ut serpens, Genes. 3., nisi qui ventri & gule viuant? quorum Deus venter est, & gloria in pudendis corum; qui cibo onerati ad terrena curuantur. Et Tertullian. lib. contra psychicos: Quorum, inquit, Deus venter est, aquileculus altare, Sacerdos coquus: quorum fides in culina caler, charitas in olla ferunt, & tota spes in ferculis iacet.

Dico tertius, sobrietatem esse speciale virtutem, quæ affectum & vsum moderatur potionis inebriare valentis.

Ratio est, quia virtus ista circa passiones versatur, & actus eius perficitur in vnu externo materia, quæ causare potest ebrietatem; id est formam suam & rectitudinem rationis imprimat effectui interno, & externo actui. Potus autem inebriate valens, propria est materia, sed remota huius virtutis: eius officium est in ea mensura vni potu inebriante, quando eo vtendum est, quæ mentis functiones non impedit, vel offendat.

Dicitur autem virtus hæc omnibus quidem esse necessaria, sed præseruim adolescentibus ad feruorem ætatis; maleribus ob judicij debilitatem; senibus & Regibus, quia in his vigore ratio debet ad aliorum eruditioinem.

Dico quartus, ebrietatem vitium esse probossum, hominem deturbans ab humano statu, quod facilè vitatur per sobrietatis assuetudinem. Probra huius vitij manifesta sunt; quod ipsi etiam damnant, qui amant.

S. II.

Castitas & opposita ei luxuria.

E Leganter Methodius apud Photium ait *ταρπειανην* dictam esse *μεγαθειαν*; quod ea pulcherrima

A ma virtute similis homo evadat Deo: & optimè Ambrosius in funere Satyri vocat castitatem matrem totius virtutis. Imò Gregorius Thaumaturgus ait virtutes dictas esse à Gracis *ταρπειας*, quia putitas, vel sola, est omnes virtutes; id est nota Chrysostomus, sanctitatem & castitatem in Scripturis pro codem sumi. Eximia de hac virtute paſsim inuenire licet: ego breuiter naturam eius, materiam, actus, oppositum ei vitium, & remedia propono.

Dico primò, castitatem propriè dictam, quia recte definiri; *Virtus est specialis, statuens mediocritatem circa delectabilia veneriorum, vel eaporsus abiecta, vel non aliter eis viendo quam recta ratio prescribit.*

Primò dixi castitatem propriè dictam, quia recte notat S. Thomas *quest. 151. art. 2.* castitatis nomen dupliciter posse sumi. Primò impropiè ac metaphorice, prout significat virtutem, qua temperat qualibet delectationes, tum corporis, tum animi; et tunc virtus illa generalis. Secundò propriè accipi, & est virtus specialis habens materiam specialem, nempe concupiscentias delectabilium veneriorum; tota enim versatur in moderandis illis delectationibus, quarum mediocritas honestatem constituit specialem distinctam ab aliis omnibus: ergo etiam castitas specialis est virtus. Castitas autem illa generalis non versatur circa coniunctionem corporum, sed circa debitam animi coniunctionem cum Deo; si enim debito modo a rebus creatis se abstrahat mens humana, & inheret cum Deo, censetur pura: si autem à Deo recedens, creaturis se totam mancipet & addicat, fornicatur quodammodo & impura evadit. Vnde dixit Augustinus; *Castitas animi est amor ordinatus, non subdensus maiora minoribus.*

Secundò dicitur castitas statuens mediocritatem circa delectabilia veneria; hoc enim proprium est obiectum eius, & materia; quia scilicet proximum obiectum circa quod castitas versatur, sunt interni motus concupiscentiae incitantes ad venerea, quos vel omnino comprimit, vel secundum rectam rationis normam componit. Remota materia sunt externi actus, qui vel præveniunt coniunctionem, ut aspectus, tactus, oculi; vel est ipsa coniunctio. Prout moderatur appetitum coniunctionis, vocatur castitas; quatenus autem circa prævios actus versatur, eos auferendo, & ab eis auocando, dicitur pudicitia, ut notabam in p. Vel certè dicitur castitas prout refecat vsum & effectum venereo: pudicitia quatenus est conformis pudori, qui solet esse in illorum vnu.

Tertiò dicitur castitatis munus esse vel omnino abiicere huiusmodi delectabilitas, vel iis vi secundum rationem. Est enim castitas alia perfecta, alia imperfecta: perfecta est, quæ ab omnibus voluptibus carnis, tum liciti, tum illiciti perpetuo abstinere proponit, & appetitum etiam abicit nuptiarum. Imperfecta est, quæ id vel ad tempus dumtaxat proponit, vel ab illicitis tantum abstinet, & licet moderatè vitetur.

Taque actus castitatis isti commode numerari possunt. Primus horrere actus omnes intemos cogitationum, appetitum, delectacionum circa venerea. Secundus horrere actus omnes extemos venereo. Tertius ea omnia, quæ prævia sunt, & possunt impellere ad huiusmodi actus, tum affectu interno, tum externo actu deuitate.

Grandis est virtutis, inquit Hieronymus, & sollicitate diligentia, in carne non carnaliter vivere; secum pugnare quotidie, & inclusum hostem, arginatur

Sobrietas
quid.

Ebrietatis
vitium.

Quæst. II. Sect. II. Partes temperantiae. 585

instar centum oculis obsernare. Et Tertullianus lib. de pudicitia, cap. 1. castitatem amatorum comparat cum funambulo, qui per tenuissimum filum pendente vestigio ingreditur, carnem spiritu liberans, animum fide moderans, oculum metu temperans, ne qua illum carnis vacillatio, animi auocatio de fide decussaret. Amos 7. inquit Hieronymus, adamantem in manu habens Deus certinatur. Adamas ille vir castus est, qui positus in Dei manu, solum hirci sanguinem timeret; nam potest vinci libidine, non flammis.

Ex quibus constat, præcipuum & primariam castitatis speciem, immo florem delibatum huius virtutis, & omnium aliarum esse virginitatem, quæ consistit in carnis integritate cum proposito abstinenti perpetuò à venere omnibus delectationibus; ideo definitur ab Augustino lib. de sancta Virginint. cap. 13. Quod est in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio; id est firmum, & stabile propositum seruandi perpetuam carnis integritatem. Exigit nimur virginitas duo: alterum in corpore, alterum in animo. In corpore nunquam pollutum esse voluntarie; in animo propositum nunquam reuocabile sic permanendi. Est autem virtus hæc non solum licita, sed semper, & apud omnes etiam gentes laudata, & honorata: flos videlicet morum virginitas est, inquit Tertullianus citato loco, honor corporum, decor sexum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præiudicium omnis bona mentis; quæ viget in coniugio, viduitate, cœlitali, virginitate.

Luxuria vi-tium. Dico secundò, luxuriam esse vitium speciale oppositum castitati per excessum, cuius obiectum delectatio est venerea; filiae internæ octo, externæ quatuor, species sex.

Primo, quod luxuria vitium sit speciale capitale, fons videlicet & radix plurium aliorum; immo, si verum dicimus, omnium; probat consensus omnium Sapientum, immo & totius generis humani. Sic enim sepe Deus ipse in Scripturis loquitur de luxuria tanquam de peccato abominabili: v. g. Ephesorum 5. Fornicatio & omnis immunditia nec nominetur in vobis, sicut decet Sanctos. Et tunc: Hoc enim sciote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Ad Galatas 5. numeratur forniciatio inter opera carnis, quæ qui agunt, regnum Dei non consequentur. Hebreorum 12. dicitur quod forniciarios & adulteros judicabit Deus: & Apocal. 21. afferitur, quod pars eorum erit in flagro ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda, Sanctos Patres, & Sapientes etiam Ethnicos audiunt non vacat; satis enim nunc sit ratio apertissima, quæ probatur vitij huius fœditas. Illud enim vitium turpissimum est, quod repugnat fini à natura instituto in procreatione ac recta educatione liborum, & quod destruit amorem filiorum in parentes, & amorem parentum in filios. Peccatum luxuriae repugnat procreatione liberorum, propter immunditiam extra usum matrimonij, repugnat rectæ illorum educationi, ad quam necessaria est paterna & materna cura; hanc autem destruit non solum adulterium, sed vagus quilibet concubitus; nemo enim curabit liberos, quos nescit suos esse; unde destruit etiam eandem ob causam filiorum obsequia & reverentiam in parentes, & parentum amorem in liberos. Ergo manifestum est, fœdissimum esse ac contra legem naturalem hoc vitium, cuius etiam actus omnes si voluntarij sint, sunt etiam mortiferi, ut probabam fuisse 1. 2. nihil enim in

A eo genere paruum potest esse malum, si exponat probabili periculo graui malo, quale pollutio est: quilibet actus luxuriae exponit hominem huiusmodi periculo: ergo est sine dubio graue malum. Facebant itaque Schismatice Græci, qui sequuti Nicolaitas & Gnosticos, negarunt fornicationem malam esse. Facebat & Durandus, negans illam esse peccatum mortiferum, si solum attendatur ius naturale; damnant enim illam omnia iura naturæ, omnes leges diuinæ, omnes Sapientum voces, ut ex dictis patet, & ex effectibus eius magis adhuc patebit.

B Secundò enim filias eius, seu effectus quos causat in anima, octo numerat S. Thomas ex Gregorio Magno: sunt autem illæ, cæcitas mentis, præcipitatio, inconsideratio, inconstantia, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, horror futuri. Primæ quatuor ad intellectum pertinent, tres posteriores ad voluntatem.

C Ratio autem assertur à S. Thoma, quia quando inferiores potentiae vehementer afficiuntur ad objecta sua, consequens est ut superiores deordinentur in suis actibus. Per vitium autem luxuriae appetitus sensitius vehementer intendit delectabilis, propter vehementiam passionis & delectationis: ergo est necesse, ut per luxuriam intellectus & voluntas deordinentur. Sunt autem quatuor actus in intellectu, simplex confederatio finis, v. g. boni spiritualis; consultatio recta de mediis ad finem hunc consequendum; examen & iudicium de mediis occurrentibus; denique imperium, quo ratio dat operam ut mandentur executioni. Luxuria perturbat & impedit illa quatuor: considerationem enim voluptis vehementer omnino prohibet, & attentionem circa spiritualia, ut pote quæ totam animam & omnes eius potentias ad se rapiat. Deinde, quia infima est, & secundum infimum sensum, estque communis cum omnibus brutis, proptereaque mentem maximè deprimit, & in brutalém indolem format, peruersâphantasiâ, & corrupto affectu hominis. Provt ergo reddit mentem inidoneam ad cogitationem rerum spiritualium, generat cæxitatem mentis: ut inidoneam ad consultandum de mediis salutis, & ad ea expendenda, generat inconsiderationem; ut vero mollem & debilem ad exequenda bona proposita propter speciem quandam difficultatis, causat inconstantiam. Peruertitur ergo per hoc vitium tota prudentia, ut habetur 7. Ethic. c. 11. quia isti sunt quatuor eius actus.

D E In voluntate sunt intentio finis & electio mediiorum. Intentiōem peruerit vitium istud, trahendo voluntatem ad delectationes carnis, & sic ingenerando amorem sui; homo enim huic assuetus vitio, totum in carne ponit, & cogitationes suas omnes ad eam dirigit, vnde sequitur Dei odium, à quo prohibentur & damnantur hæ voluptates. Electionem peruerit amorem ingenerando præsentis sæculi, vnde sequitur horror, & desperatio futuri: horror, quia pro voluptatibus sperant personas, quia his compediti voluptatibus, desperant se posse salutem consequi. Pulchritudine Seneca epist. 14. Honestum ei vito est, cui corpus nimis carum est.

E Quartò externas luxurias filias quatuor numerat Isidorus, turpiloquia, scurrilia, ludicia, stultiloquium. Vide S. Thom. art. 3. homo enim tota cogitatione & affectu demersus in cœno libidinum, ea loquitur

Luxuria
species.

Loquitur quæ amat & cogitat; vnde mirum non est, quod loquatur turpia, vt sibi faueat; quod scurria, vt risum moueat; quod ludicra, vt genio indulget; quod stulta, cùm sapientiæ prorsus careat.

Quintò denique sex numerari solent species luxuria: forniciatio, adulterium, incestus, stuprum, raptus, & vitium contra naturam; quæ vita ac natura probra satius est ignorare, quam dicere; de quibus eleganter Cassiodorus lib. de amicitia: *In opere impudicitia ciuile præterit quod delectat, & permanet sine fine quod cruciat.* De actu quidem immunditia nihil remanet, nisi recordatio peccati in tormentum animæ, & expectationem gehenna. De talibus lugendum potius censeo, quam loquendum.

Remedia quæ tantum hoc malum carent, afferrunt plurima à Patribus. Exemplum Christi & Sanctorum, quos carnis mortificatio in cœlum eucxit. Exemplum eorum, quos luxuria in infernum detrusi. Pœnae in hac etiama vita illata: à Deo iusto vindice malorum. Voluptatis huius vilitas, breuitas, dolores admixti, mala quæ secum trahit. Denique amor Dei, timor inferni, amor celi.

SECTIO III.

De partibus potentialibus temperantie.

Dixi eas octo numerari à S. Thoma: recensuit etiam aliquis Philosophus, sed obscurius, & breuius: mihi satis erit indicare de singulis paucæ. Prima ergo sit continentia & incontinentia: secunda mansuetudo & iracundia: tertia clementia & crudelitas: quarta humilitas & superbia: quinta studiositas, modestia, simplicitas, eutrapelia.

§. I.

Continentia, & incontinentia.

Aristot. 7. Ethic.

Nomen continentia sape usurpatum pro ipsa virtute castitatis. Sapient. 8. *Sciens quod non possem aliter esse continens, nisi Deus det.* Sed magis propriè significat inchoationem tantum quandam illius, de qua pulchre differit Philosophus toto eo libro, præsertim usque ad cap. 11. inde usque ad finem agit de voluptate.

Dico primò continentiam rectè definiri, firmatatem animi contra impulsus passionum, quibus impellimur ad delectationes præsertim venieas.

Primo dicitur firmitas animi à Philosopho c. 9. id est propositum certum & fixum adhærendi bono rationis; est enim virtus voluntatis, cuius tota perfectio est affectus ad bonum, & est firmum propositum; alioqui expugnabitur ab insurgente impetu passionum. Dicitur enim ibidem, quod continens non facilè dimouetur ab electione bona de fugienda voluptate; incontinentis autem non persistet in electione.

Secundò dicitur firmitas animi contra impulsus passionum; vult enim firmiter inhærente bono rationis, neque ad illicita impetu rapitur. Hoc autem statuitur: discrimen continentis & temperantis, quod continens non supereretur à voluptate quando vehemens vrget passio, temperans vero ab eadem volupitate non supereretur postquam passiones iam dominæ sunt; vnde negat Philosophus 4. *Ethic. cap. vii.* continentiam esse veram virtutem, sed inchoationem dumtaxat virtutis, & semivirtutis.

A tem; quia licet voluntatem conformet cum refectione, non subiicit tamen appetitum rationi, neque passiones resecat, sed vincit: ad propriam appetitum requiritur, ut nullo insurgentium passionum impetu turbetur, vel certè ut ratiū habuī modi motus patiatur, & non adeo vehementes ac continentia.

Tertiò dixi, continentiam versari circa victorianum passionum venerarum; quia cùm passiones illæ vehementius appetitum à bono rationis retrahant, opus fuit dispositione aliqua, per quam contineret se homo aduersus rebellis impetus intra præscriptos rationis fines. Haec est continentia. Ad alias autem virtutes requiritur etiam aliqua simili dispositio, quæ tamen non absolute vocant continentia, sed continentia ira, v.g. continentia opum, continentia honorum; que sunt inchoationes quædam mansuetudinis, liberalitatis & humilitatis; nam illæ virtutes sunt, quando passiones compressas tenent; sunt continentia quando comprimitur: sed haec non vocantur absolute continentia, quia passiones horum delectabilium minus allicitur, & minus de statu rationis hominem deiciunt, quam passiones delectabilium tactus, quo solent esse maximè vehementes, dum trahunt hominem ad turpia.

Dico secundò, incontinentiam esse vitium, quo voluntas sinit se superari à passione delectabilium tactus, usque rationis aliquo modo remanente.

C **P**rimò dicitur vitium, quia credere passioni contra rationis præscriptum, est aliquid appetenti vitiosum, & vituperabile. Ratione enim & voluntate imperare debent & dominari passioni, non autem passio rationi. Incontinentis passione rapitur, tamenque amouens à gubernaculo, clausum traditum aperte: ergo vitiosa est incontinentia.

Secundò dicitur incontinentia vitium, quod sequitur ex electione agit, & ab ea superatur. Si enim Philosophus cap. 8. differentiam assignat incontinentis & intemperantis: primò quod intemperans ex electione agit, non ex perturbatione; id est non illum pœnitit, & est incurabilis. Incontinentis autem cùm ex passione non agat, facilis est ad pœnitentiam, & id est curabilis. Secundò intemperantia similis est morbo continuo & incurabili, ut tabes; incontinentia vero est similis morbo comitali. Tertiò intemperans errat circa ipsum finem, non autem incontinentis. Rectè autem dicitur c. 7. quod duplex est genus incontinentie. Infirmitas & temeritas. Infirmitas est cùm vñimur perturbatione post deliberationem de ea superanda; temeritas cùm vincimus defectu deliberationis prius facte.

E **T**ertiò dicitur, incontinentem vincit passio, quando remanet aliquis rationis visus; sic enim disputat eleganter Philosophus c. 3. utrū incontinentis agat sciens ea quæ agit. Socrates enim negabat esse possibile, ut quis recte existimat, agat incontinenter. Absurdum enim esse, si scientia inquit, aliud quidpiam vincere, & ipsum perinde acceperit, aliud agere præter id quod est optimum. Alij vero aiebant, neminem quidem incontinenter agere, si habeat scientiam, sed tantum si habeat opinionem. Primò ergo assentit, incontinenter agentem habere scientiam habitu, non actu, seu considerationem. Deinde habere quidem illum actu scientiam & cognitionem vniuersalium, sed non singularium. Imò quidam ita cognitionem hanc habent actu, ut quodammodo eam non habeant, ut dormientes, insani, ebrij: ita incontinentes sciunt ut illi, & dicunt vera ut histrio recitat. Tertiò incontinentis

Quæst. II. Sect. III. Partes temperantiae. 587

nens duas habet propositiones vniuersales, quærum vna sensu conformis est, altera recte rationi. Minorem propositionem non isti applicat, ex qua rectam eliceret conclusionem; sed applicat illi alteri, vnde conclusio sequitur prava; in syllogismis enim practicis conclusio est actio. Quomodo ergo, inquit, incontinentis repente ex scientie fit nesciens, & iterum ex nesciente sciens, sicut ebrius & dormiens? Igitur incontinentis, vel non habet scientiam singularis, vel eam habet ut ebrius. Vnde cap. 10, recte probat, quod nemo incontinentis potest esse prudens.

§. II.

Mansuetudo & iracundia, clementia & crudelitas.

Aristot. 4. Ethic. cap. 5.

Mansuetu-
dinis defini-
tio.

Dico primò mansuetudinem rectè definiri, *Est virtus, quæ motus ira sic comprimit & moderatur, ut nihil vel interius, vel exteriorius unquam fiat, quod repugnet rationi.* Vno verbo, *Est virtus ira moderatrix.* Idem significat glossa in cap. 5. Matthæi. Mansuetudo est dulcedo animi, quam non vineit amaritudo. Pulchrè Albertus lib. de virtutibus, c. 19. *Cum propter iniurias illas mens nequaquam exacerbatur, nec amaritudo cordis exteriorius inducatur, sed est quis quasi homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.*

Primò ergo mansuetudine dicitur virtus, & quidem omnino eximia & diuina, quæ primò diuinam in nobis imaginem pingit. Mansuetudo dum amittitur, inquit Gregorius lib. 2. Moralium, cap. 30. superne imaginis similitudo vitiat. Facit etiam summulum hominem Christo Domino, cuius sanè vita, mores, verba omnem in se mansuetudinis expressere maiestatem. Quid' ergo nobilis? Secundò quid ea utilius, quæ omnium corda & amorem conciliat homini? *Beatis mitis,* inquit Christus, *quoniam ipsi possidebunt terram:* non solùm terram viuentium & hereditatem beatam, vt interpretantur Gregorius Nyssenus, & Basilis; sed omnium etiam hominum corda, vt docet Chrysostomus, iuxta illud Ecclesiast. cap. 3. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super gloriam hominum diligéria.* Tertiò nihil ea dulcissimæ & delectabilissimæ; mansuetus enim & ipse semper hilaris est, & latus, aliquis delectationem affert. Mansueti autem delectabuntur in multitudine pacis, vt dicitur Psalm. 36, vnde ipsomet Christus: *Disce à me, quia mitis sum, & inuenietis requiem animabus vestris.* Paradisum inuenit vir mansuetus, quia nihil cum perturbat. Summus autem sapientia finis est, inquit Ambrosius in Psal. 118, vt sinus mente tranquillus. Et optimè Chrysologus: *Si te habes, totum habes.* Mitte mirabiles alios effectus mansuetudinis, quid mergatur remissionem peccatorum, iuxta illud Christi Domini, Matth. 5. *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimitteret & vobis Pater coelestis peccata vestra.* Mereatur eternam mercedem in celo: *Mansueti autem hereditabunt terram.* Denique viri omnes magni fuerunt mansuetissimi. Moyses vir mitissimus dicitur Num. 12. David Psal. 31, non videtur curare si Deus aliarum omnium virtutum obliuiscatur; non postulat nisi vt meminerit mansuetudinis: *Memento Domine David, & omnis mansuetudinis eius.*

Secundò dicitur virtus moderatrix irarum; sicut

A enim temperantia voluptates moderatur gustus & tactus, appetitum subiiciens ne plus concupiscat, quām exigit ratio; sic mansuetudo moderatur iram, subiiciens rationis appetitum; ita vt oblatis irritantibus, in motum ira non prorumpat, vel certè iustum in eo modum teneat. Vnde definitur à Philosopho mansuetus, *Is qui, pro quibus, & quibus oportet, & ut oportet, & cum oportet, & quanopere oportet iracundia.* Non est enim vindex ipse mansuetus, inquit; sed potius clemens, & ad veniam dandam propensior.

Tertiò igitur propria mansuetudinis materia sunt motus omnes iracundia, tum interni, tum externi; eos enim omnes comprimit mansuetus; vnde quatuor videntur esse actus principi man- suetudinis. Primus interiori amaritudine non turbare animum, proposita causâ quapiam iracundia, sed tranquillum seruare animum; non cogitare vindictam, sed potius cogitationes pacis; non volvere animo iniuriam acceptam; non amarecerre, non irritari, non auersari eum à quo laus es. Secundus, non exterius effervescente, oculis miscando, vultum immutando, & alios iracundia motus incompositos edendo. Tertius nullum unquam verbum proferre, quod sit durum, asperum, arrogans, contumeliosum; sed linguam eucharistim habere, & labia fauum distillantia; sermo enim durus suscitare furem. Optimè Tullius lib. 2. officiorum, difficile dicta est, inquit, quantoper conciliat animos hominum comitas, affabilitas que sermonis. Quartus vultu & gestu preferre hilaritatem semper & suavitatem; non autem macerorem, arrogantiā, contemptum. Popularis & grata est omnibus bonitas, inquit Ambrosius lib. 2. officiorum, cap. 7. nihilque quod tam facilè illabatur humanis sensibus, eā; si mansuetudine morum, & facilitate animi, & moderatione præcepti, & affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque sermonum vice, modestiæque adiuvet gratiā, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis. Denique, teste Bernardo, basis præcipua sanitatis lenitas est, iuxta illud Ecclesiast. 25. vbi sermo est de Moysi; *In fide & lenitate ipsius sanctum fecit illum.*

Dico secundò iracundiam vitium esse capitale, mansuetudini oppositum per excessum, cuius tres sunt species, filiae sex.

Primi dicitur iracundia vitium; tametsi enim ira, vt dixi olim, non est semper mala, inò aliquando bona est, & vt ait Nemesius lib. de natura hominis, cap. 21. satellitum rationis; sàpe tamen est vitiola, quoties extra rationis præscriptos limites excedit, vel vindictam expetendo, quando non debet; vel plus expetendo, quām deberet. Peccatum enim sine dubio, qui vindictam experit ob causam illegitimam, vel expetit maiorem quām oportet, vel propria autoritate appetit, vel etiam magis appetit quām oportet, nimis effervescentio, interius & exteriorius plura dando ira signa quām oportet.

Ratio autem, cur peccatum hoc sàpe sit gravissimum, petitur porro ex perniciosis effectibus quos causat; perturbat enim animum, & corpus etiam immutat, vt dixi agens de passionibus. Potest tamen aliquando esse peccatum leue iracundia, si non sit perfectè voluntaria, vel si modicam vindictam appetat: quoties autem voluntariè ac deliberatè notabilis appetitur vindicta, ira peccatum est mortiferum. Cum autem Matthæi 5. visus est Christus grauerit omnem damnare iram, loquutus est, teste S. Thoma de ira

qua

quæ tendit ad homicidium , cuius tres veluti gradus ponit : primus est ira interna , mortem optans proximi : secundus eadem , erumpens in leuem contumeliam : tertius erumpens in grauem contumeliam .

Secundò dicitur iracundia opponi mansuetudini per excessum ; vitiola enim est , eo quod plus irascatur quam oportet . Materiam ergo eius actus , proprietates & species satis exposuit videor agens de affectu iræ .

Tertiò sex filias habere dicitur iracundia , numeratas à sancto Gregorio . Rixa , tumor mentis , contumelia , clamor , indignatio , blasphemia . Probat sanctus Thomas , quia ira consideratur vel ut est in corde , vel ut est in ore , vel ut ad ipsum procedit factum . Provit est in corde , parit indignationem , & tumorem mentis . Indignatio est , quā est cui irascimur , contemnitur tanquam indignus , ut ab eo tale quid patiamur . Tumor mentis est , quo seipsum irascens ei præfert cui irascitur . Provit est in ore , parit contumeliam , clamorem , blasphemiam . Provit ad factum procedit , parit rixas seu pugnas , vulnera , homicidia . Ira non habet miseri cordiam , vt dicitur Proverb. 27. nec erumpens furor ; & impetum concitati spiritus ferre quis poterit ?

Colliges primò , lentitudinem , seu stuporem esse vitium mansuetudini oppositum per defectum . Vocatur ab Aristotele *ἀρρενία* , seu vacuitas iræ ; quoties nimis non incitat aliquis ad iram , quando ratio illam suadet . In propriis autem iniuriis nunquam illam suadet , sed in iniuriis Deo illatis , aut Republicæ ; & tunc lentitudo illa opponitur zelo , non autem mansuetudini .

Colliges secundò , clementiam esse omnino affinem mansuetudini ; proprium enim eius est modum adhibere convenientem in externa punitione : officium eius est minuere punitionem peccati , quantum iustitia ratio parit . Clementia est , inquit Seneca , moderatio aliquid ex debita & merita pena remittens . Differt tamen à mansuetudine , quod manufecto moderetur vindictam , quia honestum est iræ imperare ; clementia moderetur penam delicti , quia honestum est homini potestatem habenti moderari potestatem puniendi .

Colliges tertio , extrema clementia opposita duo esse : per excessum opponitur ei crudelitas , per defectum nimia lenitas . Crudelitas est atrocitas animi in poenis exigendis ; & sicut clementia penam minuit , sic crudelitas supra modum illam auget ex asperitate quadam animi non compatiens alterius malo . Nimia lenitas est inconsulta pena remissio , & mitigatio .

S. III.

Humilitas & opposita ei superbia.

Hec virtus , ut alias monui , apud Philosophum nomen non habet , quia ei Magnus Doctor è celo veniens , & nomen dedit , & premium eius docuit . Illa videlicet totius Euangelij summa est , & tota Christiani hominis Philosophia . Mihī satis erit breuem date illius ideam , quæ doceat quid illa sit , quod obiectum , quos actus , quas species , quos gradus habeant . Deinde opposita ipsi superbia quid sit , & quā tetra sit .

Dico primò , rectè definiti humilitatem à sancto Thoma quæst. 61. art. 1. Est virtus , quā defectum suum aliquis considerans , in infimis se continet .

A Vel etiam à Bernardo lib. de gradibus humilitatis : *Humilitas est virtus , quā quis verissima fiducia cognitione sibi ipse vilescit .* Clarissime Lessius lib. 4. cap. 4. num. 54. *Humilitas est virtus inclinans nos ad vilitatem nostram signis vel factis profundam .*

Primo dicitur , *virtus quā defectum suum aliquis considerans* ; quia scilicet quamvis humiliatis propria sedes voluntas sit , radix tamen eius & fundamentum est in intellectu , in quo supponit necessariò cognitionem sui defectus , & imperfectionis ; quām infirmus videlicet sit per naturam , & quām miser ac miserabilis factus sit per peccatum , adeò ut sincere ac coram Deo nihil suum diuidicans , statuat se miserissimum esse omnium hominum , dignum contemptu , omnique indignum honore ac obseruantia , meritoque postponendum omnibus aliis . Hec enim est illa sui cognitionis , quam commendant mirabiliter Scriptura omnes sacrae ac prophetae . Indicium scilicet illud , quo aliquis iudicat se vilissimum , contemptibilem , & reliquis omnibus viliorem ac miseriorum . Neque in eo iudicio quicquam fallitur , quia comparat id quod ipse per naturam est , & per peccatum , cum ē quod alii sunt , vel etiam per gratiam esse possunt ; & sic nemo est quem non possit ac debeat quisque sibi anteponere . Hoc est initium , hi natales humilitatis .

C Secundò dicitur *virtus* , quā quis continet se in infirmis , vel etiam sibi ipse vilescit , ut ait Bernardus ; aut denique , quod idem est , signis & factis profitetur suam vilitatem . Hec enim omnia synonyma sunt , & significant proportionationem , differentiamque humiliatis , tum provit est in voluntate , tum provit foras se prodi , & erumpit in externos actus . Siquidem eleganter & verissime Bernardus serm. 4. in Canica , duplum distinguit humiliatem . Alteram intellectus & iudicij , quam in nobis veritas parit , & non habet calorem ; quā nimis verissime aliquis iudicat se vilissimum esse ac contemptu dignum : quod cuilibet facilissimum est , & obviū ; sed nondum tamen vili haberi vult & contemni . Alteram ponit humiliatem affectus , quam charitas inflamat , quia est etiam in voluntate ; vult enim talis etiam ab aliis existimari , ac pro nihilo haberi , despici , decipi , dehonori , aliis postponi ; hoc enim est continere se in infimis , & vilesce sibi ipsi , profiteri suam vilitatem ; et que proprius virtutis hujus character .

Tertiò etiam addebam ex Lessio , virtutem hanc inclinare ad profitendam vilitatem suam signis & factis ; quia nimis viraque illa humiliatis veritatis , & charitatis erumpit etiam exterius , & totum hominem sic componit ad modestiam , ut profitetur vilitatem suam ipse ; tum signis exterioriis , loquendo de se modestissime , celando virtutes , defectus aperiendo , aliis cedendo , alios pra se honorando , submitendo se , homi prostermando , genuflexendo ; tum factis eligendo humilem locum , humile fidelitatem , humiliam obsequia . Neque tantum in seipso amat professionem hanc sine vilitatis , ut à se profectam , id est non tantum se ipse despicit , & vilitatem suam profitetur ; sed amat etiam ut profectam ab aliis ; gaudent enim se ab aliis contemni , dolet laudari : unde nec contemptus insultat , nec exultat honoratus . Humilis ergo est qui iudicio intellectus , voluntatis affectu , actibus externis & signis postponit ipsum aliis , & profitetur vilitatem suam .

Ex

Quæst. II. Seçt. III. Partes temperantiaæ. 589

Humilitatis obiectum.

Ex quo vera humilitatis charætere colligi quætor possunt, quæ de illa sciri ac dici plurimùm interest: eius obiectum proprium & materia, proprij eius actus, varij eius gradus, eximia excellētia, & reliqua incitamenta.

Colliges ergo primò, obiectum humilitatis aliud esse materiale, aliud formale. Materiale, siue id quod humilitas appetit, sunt res viles & contemptibiles, nempe obscuritas nominis, infimus locus, contemptus, probra, postponi aliis, esse omnium ultimum. Ex aduerso autem refugit laudes, honores, famam & cætera huiusmodi, quibus homo aliis præfertur, & excellit. Motuum autem formale, propter quod illa vel appetit, vel refugit, humilitatis proprium est, quia congruum est vilitati nostræ amplecti vilia, & profiteri nos ex nobis nihil esse, nihil posse, nihil habere, ac proinde indignos nos esse omni laude ac honore, sed ea refundenda omnia esse in solum Deum; quia nimis honestum est, eum qui vilis est & miserinus, profiteri vilitatem suam, & refundere omnem honorem & laudem in authorem totius boni. Vnde optimè nota Lessius, magnam esse humilitatis affinitatem cum virtute religionis, à qua tamen differt. Conuenit enim cum religione, quod profiteatur ex propria sua ratione diuinam excellentiam; & tantum in eo differt, quod religio profiteatur primatè Dei excellentiam, & secundariò propriam vilitatem; humilitas primatè profiteatur suam vilitatem, secundariò autem & consequenter diuinam excellentiam. Scio alia esse motiva honestissima propter quæ laudabile est appetere vilia, magnifica refugere; quia sic Deus honoratur, & hoc illi placet, quia sic Christum imitamus, quia sic Deo satisfacimus pro peccatis, & alia huiusmodi quæ pertinent ad virtutem charitatis aut penitentia.

Actus humilitatis proprii.

Colliges secundò, proprios actus humilitatis commode posse diuidi in eos qui spectant ad iudicium intellectus, ad affectum voluntatis, ad externos actus & signa. Primus igitur ordo, actuum ad intellectum pertinentium est cognoscere, se nihil ex seipso esse, nihil posse, nihil habere, seipsum nihil estimare in conspectu Dei, iudicare se omnium minimum & miserrimum, comparare se cum Deo, & estimare seipsum quasi non sit; comparare se cum aliis, & pluris eos facere ac meliores indicare; comparare seipsum sibi, & cognoscere se indignum esse omni laude ac honore, sed dignum omni contemptu ac probro. Secundus ordo actuum proprietum humilitatis pertinentium ad affectus voluntatis respicit etiam Deum, proximum, & seipsum. Præcipui affectus sunt profiteri coram Deo se nihil esse, solum autem eum magnum & excellsum esse; non amare, vel desiderare, vel sperare ab aliis estimari, aliis præferti, laudari, honorari, nec de illis gaudere, sed potius illa odire, fugere, de illis dolere; patienter ferre injurias, vituperia, contemptum, obscuritatem, & postponi aliis; imò de illis gaudere, illa desiderare. Tertius ordo pertinet ad externos actus & signa, que imperantur ab interno illo affectu erga res viles & abiectas; subiicere se Deo ut infinitum manscipium, vt de nobis pro arbitrio disponat; subiicere se hominibus propter Deum, sinendo se ab illis regi, loqui magnificè semper de aliis, nunquam verbo quemquam lèdere, aut contemnere; de se nunquam aliquid dicere, quo laudetur vel extollatur; tacere laudes, culpas libenter prodere, amplecti qua sunt abiectiora, & minus honorata, in congressibus, in officiis, in tota vita.

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A Alia innumera sunt huiusmodi, quæ, vt pater, procedunt necessariò ex professione vilitatis nostræ, propter quam amplectimur vilia, tum affectu, tum externo actu; id est aliis nos postponimus, & postponi ab aliis volumus.

Colliges tertio, quinam sint gradus humilitatis; video enim varie illos distribui à Sanctis Anselmo, Bernardo, & Thoma. Mihi sanè placet primò distributio, quam habet Anselmus *lib. de similitudinibus*, cap. 99. *& sequentibus*, ex modo quo humilitas subiicit se aliis; statuit enim septem gradus in hac virtute, vt ab imperfectioribus ad perfectiora condescendat, cognoscere peccata sua, de illis dolere, illa fateri & aliis aperire, velle illa credi ab aliis: hi sunt quatuor primi gradus, quos excipiunt tres ultimi; patienter ferre vt ab aliis dicantur nostri defectus, & vt propter illa nos vituperent; patienter ferre vt nos propter illa contemnant & puniant. Denique desiderare vt propter peccata contemnamur & puniamur, & de illo contemptu gaudente: hic verò apex est, hic flos illibatae ac consummatæ humilitatis. Secundò breuius etiam glossa in 3. cap. *Mathæi*, ex personis, quibus vir humilis seipsum subiicit, tres ponit gradus in humilitate. Primus subiicere se maiori, & non præferre se æquali. Secundus subiicere se æquali iudicio, affectu, externis actibus & signis, & non præferre se minori. Tertius subiicere se minori tríplici etiam eo modo, quoties id exigit decorum, & honestum pati potest. Memini me audisse à vita claro, & erudito summam humilitatis quatuor iis contineri. Spernere mundum, id est laudes, honores, famæ claritatem: spernere nullum, vel cogitando, vel auferando, vel loquendo, vel externis signis: spernere seipsum intellectu, affectu, actibus externis: spernere spem.

Gradus humilitatis.

B Dicitur *265* *etiam* *glossa* *in 3. cap. Mathæi*, ex personis, quibus vir humilis seipsum subiicit, tres ponit gradus in humilitate. Primus subiicere se maiori, & non præferre se æquali. Secundus subiicere se æquali iudicio, affectu, externis actibus & signis, & non præferre se minori. Tertius subiicere se minori tríplici etiam eo modo, quoties id exigit decorum, & honestum pati potest. Memini me audisse à vita claro, & erudito summam humilitatis quatuor iis contineri. Spernere mundum, id est laudes, honores, famæ claritatem: spernere nullum, vel cogitando, vel auferando, vel loquendo, vel externis signis: spernere seipsum intellectu, affectu, actibus externis: spernere spem.

C Colliges quartò incitamenta, quibus conuincit homo potest ad capessandam humilitatem; sunt enim apud sanctos Patres innumera remedia, quibus inueteratum vleus sanetur, & adhuc tabidum est; renocari autem possunt ad tria capita. Necesitatem: *Nisi efficiānī sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Dignitatem: *Dignitatē habet Deum homo, etiū ducem, & remuneratorem.* Deum eximie honorat, fundat omnes virtutes, conseruat, consummat. Indirecè quidem remouendo virtutum impedimenta; dispositiōe, influxus gratiarum attrahendo. Utilitatem: mereatur enim incredibilis thesauros gratiae ac glorie, propter quod Deus exalauit illum. Quæ omnia expendere non est nostri otij; quæ tamen consideratione nihil vilius est in vita. Nemo salvatur, nisi humili; nemo coram Deo magnus est, nisi humili; nemo gratias & gloriam metet, nisi humili. Confluet aqua ad humilitatem vallis, inquit Augustinus *serm. 27. de verbis Domini*: denat de tumbris collis.

Dico secundò, superbiam vitium esse principia. E Superbia vitium. *etiam* *vitium.* *humilitati oportit per excessum; definiri autem optimè à S. Thoma q. 1. 63. art. 1. & 2. Inordinatum appetit excellentia propria;* & ab Augustino *lib. 14. ciuit. cap. 14.* Quid est superbia, nisi peruersæ cœlitudinis appetitus? Rationem affectus *Iudiciorum lib. 10. Etymologiarum.* Qui vult supergerdi quod est, superbis est; quia superbiæ scilicet est ire super id quod est; dicitur enim à *Super,* & *ire:* velle ire supra id quod decet, est superbire.

Primo ergo superbia dicitur appetitus, quia propria eius sedes voluntas est, tametsi fons eius & radix est in intellectu, & erupit foras in externos actus; unde

DDD tria

590 Philosoph. Peripat. Lib. III. Disp. III.

tria sunt, ut de humilitate dixi, quae complent superbiam. Primo in intellectu magna sui estimatio & admiratio, ceterorum autem vilipensio. Non sunt sicut ceteri hominum. Cœcutit enim superbis ad defectus suos, & argus est ad præclaras dotes; fingit enim in se virtutes, quas non habet; & si habet alias, maiores etiam facit, nec enim agnoscit, qui eas habet: inde quoque præfert se aliis, iudicat se honore dignum ac laude. Secundo in voluntate affectus exurgit ad magna, & sublimia supra id quod congruit sorti ac conditioni sua; non enim seipsum tantum magni facit, imd etiam seipsum magni faciat, sed in se plures agnoscat defectus; vult tamen ab aliis magnificari, laudari, honorari, alios contemnere ac deprecari. Refugit autem magnopere contumicii, subiicii, ignorari; querit enim lucem, tenebras fugit, cum verè filius sit tenebrarum. Tertio erumpit exterius, & in totum hominem superbia pertransit; loquitur enim de seipso magnificè, de aliis modicè, contemptim, demissè. Primum in concessibus locum ambigit, primos recubitus in cenis, & alia huiusmodi contraria iis, quæ de humilitatis virtute posita sunt.

Secundo dicitur appetitus excellentiæ propria; hæc enim propria est materia & obiectum superbie, hic finis, excellere. Nomen autem excellentiæ sumi potest vel respectuè, significatque aliis ferri, aliis eminere, p̄t alii laudari & honorari. Vel sumi potest absolute, significatque simpliciter sine comparatione ad alios magnificari, laudari, celebrari. Excellentiæ, quam appetit superbia, utroque modo sumitur; imd abstrahit ab utraque; appetit enim superbia generatim quamvis celitudinem, id est laudes, honores, famam, maximè autem illa, quibus aut æquatur majoribus, aut æquilibus & minoribus præfertur. In hoc enim potissimum incumbit, vt sit plus quam alij, vt sit super alios, fama, honore, imperio, & aliis huiusmodi. Hæc enim omnia significantur nomine propria excellentiæ aut celitudinis persona; quia excellit persona, quæ in opinione hominum digna & magna est. Superbia igitur vitium est inclinans ut velet aliquis in opinione hominum esse magnus, & ut magius tractari.

Ex quibus omnibus colligere licet, primo propriam quidditatem superbie; est enim sui ad alta eleutio, seu amor excellendi. Secundo proprium eius obiectum est excellenta persona propria, seu magni estimari, & aliis præferriri. Tertio proprios eius actus, tum in intellectu, tum in appetitu, tum in externis signis & factis.

Considerat enim suam perfectionem, & in ea sibi complacens, magnum se putat, & magni facit, amat & desiderat, delectatur omnibus actibus, quibus magni estimari videtur, quales sunt laudes, honores, imperium in alios, aliorum contemptus, conuicia, deiectione: refugit, odit, dolet de contrariis; horret enim vituperia, contemptus, conuicia, subiectionem, aliorum laudes, & gloriam ac dignitates. Denique in externis actibus, qualis sit superbus, nuper dixi; contemptor aliorum, laudator sui, nemini cedens, aliis contradicens, imperans libenter, difficillime se subiiciens.

Colliges quartò, quantum & quām grave peccatum superbia sit. Docet videlicet S. Thomas q. 162. art. 5. & seq. superbiam esse peccatum mortiferum, esse peccatum omnium grauissimum, esse peccatum omnium primum; denique vitium esse capitale, fontem aliorum omnium. Et sanè si su-

A perbia consummata sit, quā nimis homo ipsi etiam Deo ac legi eius subiici nolit, est sine dubio peccatum lethale, & unum inter ea, quæ sunt gravissima, quia in illis directè volita est aueratio à Deo, & grauiora sunt illis, in quibus indirecta tantum volita est aueratio à Deo. Superbia vero, quæ non prouehitur usque ad contemptum hunc subiectionis diuinæ, dicitur incompleta, sapientia peccatum est mortale, alia autem, & non ratiō, est veniale. Mortale, si cum notabili contemptu & iniuria proximi aliquis tumeat, vel tumultu moueat ad contemptum superiorum, & subtraktionem ab obedientia in re graui. Veniale autem est peccatum pluris seipsum facere quā oportet, laudes suas non tacere, defectus celare, contumicii agere ferre, delectari famam & vanam gloriam. Hæc, inquam, omnia non sunt per se graviora, sed sunt periculosa, quia elongant hominem à Deo; & ab eius timore diuinæ gratiae fontes obstruunt, disponunt hominem ad contemptum aliorum, ad confringendum iugum obedientiæ, & dicendum non servian.

Colliges quintò, quinam sint gradus superbie, de quibus vide omnino S. Bernardus lib. de gradibus humilitatis, vbi 12. numerat superbie gradus, curiositatem, levitatem animi, ineptam levitatem, iactantiam, singularitatem, arrogantiam, præsumptionem, defensionem peccati, simulatum confessionem, rebellionem, libertatem peccandi, ac demum peccandi consuetudinem. Quæ omnia explicat optimè S. Doctor, & ex eo S. Thomas, Lessius & alij. Ex iis autem, quæ de gradibus humilitatis ponebam, placet tres potissimum ponte gradus superbie; præferte se minoribus, cum supercilie scilicet & contemptu: præferre se aequalibus iudicio, affectu, externis actibus: præferre se, vel saltē æquare iis etiam qui maiores sunt.

Possunt etiam diversi superbie gradus affligari ex parte actus, quo appetitur excellentiæ propria: nolle ob peccatum puniri: impatiens ferre punitionem: nolle ut ab aliis dicatur peccatum: agere ut illud non credatur: nolle faceri culpan: malum doloris signum ostendere: peccatum suum defendere ut opus laudabile.

Colliges sextò, tria esse virtutis superbie adiuncta, & quadam veluti eius partes. Primum est præsumptio: secundum ambitio: tertium vana gloria. Ratio est, quia in illis tribus appetitur inordinata aliqua excellentiæ persona, quod est proprium superbie: siquidem superbia plures partes habet, & plures actus; imd illam Gregorius alius capitalibus vitiis non annumerat, sed ponit eam ut regnam & matrem omnium peccatorum; quia in omnibus quodammodo peccata influit, cum in illis omnibus nolit homo subesse Deo; nihilominus tamen tres velut eius rami sunt illi, quos assignauit & ponuntur à S. Thoma q. 130. & 131. veluti quidam effectus & propagines superbie.

Præsumptio est, quā nimis aliquis suis viibus confidens, aliquid aggredi patens est super suas vires. Supponit in intellectu opinionem fidam, aut in considerationem suarum virtutum: in voluntate autem inordinatus est appetitus excellendi in opere quod excedit ipsius vires. Excedens autem prodit in huiusmodi actus: v. g. si quis Medicus imperitus, tentet ægrotum sanare; quod sine dubio est inordinatum & repugnans recte rationi, ac legi naturali, quam res omnes naturales tenent; nulla enim earum est quæ aliquid conetur supra suam facultatem, sed exenti in actus viribus suis commensos. Hæc est leuis tantum culpa,

Quæst. II. Sect. III. Partes temperantiaæ. 591

culpa , si fiat sine danno alterius , & sine aliquo A
fine malo.

Ambitio quid sit. Ambitio est appetitus honoris inordinatus ; ambitiosus enim est qui vult inordinate honorem sibi ab aliis deferri , vel concessione primi loci , vel detectione capitis , vel collatione dignitatis ; qui manifestus est effectus superbie , qua vult excellentiam propria : honorari autem est excellere , cum honor testimonium sit excellentia. Hoc est sèpè inordinatum , v. g. si appetas honorari ob ea quæ non habes , si ob ea quæ mala sunt , si vlique adè appetas honorem , vt propter eum offendere Deum paratus sis. Potest autem hoc esse interdum peccatum lethale , interdum veniale tantum si appetatur honor indebitus sine alterius iniuria , & B sine affectu , quo paratus sis ad graue peccatum , ad obtinendum honorem quem appetis. Non est autem ullum peccatum , si moderatè appetatur honor ex re bona ; honor enim non est aliquid malum : ergo ille sine peccato potest appeti. Vide S. Thomam q. 131. art. 1. ad 3.

Vana gloria , seu cupiditas vanæ gloriae , est inordinatus appetitus famæ , ac gloriae , quæ opinio est multorum de alterius excellentia iuncta cum eius laudatione : honor autem testimonium est excellentia distinctum à laudibus , quales sunt dignitates , obsequia , &c. appetitus ille gloriae aliquando est inordinatus , & peccatum , si gloriam appetas ob excellentiam quam non habes ; C si maiorem appetas gloriam quam par sit , vel de rebus quibus nulla debetur gloria : peccatum erit mortale , si gloriam appetas ob aliquod peccatum mortale , si ad eam acquirendam paratus sis peccatum committere mortale , vel ea negligas quæ ad obtinendam salutem sunt necessaria : peccatum erit veniale , si gloriam appetas ob aliquid quod peccatum non sit mortale , neque ob eam acquirendam paratus sis ea negligere , quæ ad salutem sunt necessaria. Non videbitur autem esse mala cupiditas gloriae , si moderatè , & ex re bona gloriam expertas.

Cupiditatem autem vanæ gloriae prout complectitur etiam cupiditatem honoris , seu ambitiōnem , ponunt omnes communiter cum S. Gregorio primum vitium capitale , ex quo tanquam ex radice oriuntur alia plura : septem ergo dicuntur esse filiæ illius : inobedientia , iactantia , hypocrisia , contentiones , pertinacia , discordia , nouitatum præsumptiones. Illa enim virtus sunt capitalia , ex quibus tanquam ex radice alia multa oriuntur , quia scilicet illa versantur circa obiectum aliquid valde appetibile , propter quod nulla peccata comitati solent : huiusmodi sunt sine dubio gloria & honor , quorum cupiditas mouet hominem ad manifestationem excellentia propria , vel directè , vel indirectè. Si directè manifestes excellentiam tuam per verba , erit iactantia : si per facta vera , quæ admirationis aliquid habeant , erit præsumptio nouitatum : si per facta falla , erit hypocrisia. Si indirectè , quatenus vis demonstrare te non esse altero inferiorem , demonstrare potes quadrupliciter : primum ratione intellectus , erit pertinacia : secundum ratione voluntatis , erit discordia : tertium quoad verba , est contentio : quartum quoad facta , quatenus exequi non vis præceptum superioris , est inobedientia.

R.P. de Rhodes curſ. Philosoph.

S. IV.

Studioſtas , modestia , simplicitas , eutrapelia.

Dico primò studiositatē esse virtutem spe- Studiosi- cialē , partim temperantia annexam , partim fortitudini. Proprium eius munus est primò moder- tas.

ari nimirum ardorem sciendi : secundò animum accendere ad scientiæ adeptiōnem. Ratione primi muneri spectat ad temperantiam : ratione alterius

spectat ad desiderium. Opponitur studiositati per excessum curiositas , nimirum videlicet desiderium

sciendi aliquid quod non conuenit , vel plus quam conuenit. Per defectum opponitur sciendi negli-

gentia. Virtutum vitium eleganter impugnat Theo-

philus Raynaudus in libro vltimo de Virtutibus.

Dico secundò , modestiam esse virtutem à qua modestia constituitur moderatio in motibus & gestibus extensis ipsius corporis , qui foris apparent. Tres eius actus ponit S. Thomas quæft. 168. Primus est modum quandam constitutre conuenientem in extensis corporis actionibus , vt nimirum id fiat aut non fiat , aut eo ordine fiat , quo expedit. Secundus ut quod fit , fiat decenter. Tertius ut colloquia cum amicis maturitatem quandam habeant. Propria nimirum materia huius virtutis est concinna & decens corporis compostio , quoad vocem , gressum , gestus omnes , ut pulchritè disciri. Ambro- C sius lib. I. officiorum , cap. 18. & sequentibus. Di- nes est modestia , inquit , quia portio Dei est. Et postea : Vox quadam animi , corporis morus. Et in Psalm. 118. Preciosum est videre virum iustum , ut videoas eum secundum imaginem Dei , &c. Quam pulchrum ergo ut videaris & profis. Vocat sane virtutem hanc Minutius Felix , tesseram Christianitatis Nazianz. epist. 93. Vbi Christus est , ibi mode- stia est.

Dico tertio , simplicitatem , seu modestiam ex- Simplici- terni ornatus esse virtutem , quæ decorum seruat in cultu corporis , & alio rerum externarum ap- apparatu. Peccatur contra illam virtutem tum per ex- cessum , tum per defectum : sed damnabilis præ- fertim est excessus , de quo pulchritè disputat Lessius ultima dubit. ubi docet , quomodo peccent mulieres , quoties ornando corpus , animas multorum enecant.

Dico quartò eutrapeliam appellari modestiam Eutrapela in ludicris ; est enim virtus , quæ modum statuit illa. conuenientem in honestis ludis & iocis , quos interduci ad animi relaxationem usurpare non dede- et. Materia illius propriæ sunt ludicra actiones , sive in dictis , sive in factis sitæ. Videtur Philosophus 4. Ethic. c. 8. usurpasso duntaxat illa pro ea virtute , quæ mediocritatem seruat in verbis ludicris ; eamque vocat comitatem. Mediocritas enim est circa iocoss quæ vera est virtus , quia ioci necessarij sunt in vita. In iis alij deficiunt , & scurrilitas est ; alij excedunt , & est rusticitas : cum moderatione autem iocari , est comit esse.

Proprietates comis hominis enumerantur istæ à Philosopho. Primo ea dicere ac audire quæ ad iocum modicum accommodantur : focus enim liberalis & eruditus differt à ioco seruili & rudis. Se- cundò eum qui audit , dolore non afficit , sed delectat potius. Tertiò talia etiam audit ; quæ namque fert audiendo , ea videtur & facere. Quartò non quidvis cuius dicit , quia facetæ sèpè sunt conui- tia : itaque vir facetus , scit legem esse ioco. Voca- tur etiam à Græcis virtus ista , εὐτριπλία , dexteritas , vel urbanitas : agit etiam de hac Philosophus 10. Ethic. cap. 6.

DD d 2

QVÆS

2 VÆSTIO III.

De iustitia.

Aristoteles lib. 5. Ethic.

LAtissimè patet iustitiae tractatio, quia utilitas eius totam amplectitur vitam: vnde illam eleganter Philo lib. de creatione Principis appellat expultricem caliginis, clarissimum vitæ lumen, & factitium solem. Explicat eam accuratè Philosophus lib. 5. Ethicorum, & quatuor de illa tradit; naturam & propriam definitionem, cap. 1. & 2. divisionem & proprias species, cap. 3. & 4. obiectum, cap. 5. 6. 7. actus & proprietates, ad finem libri. Ego breuiter eodem ordine ista explico, subiungens virtutem opposita, & annexas virtutes.

SECTIO I.

Quidditas iustitia propria.

Arist. 5. Ethic. cap. 1. & 2.

Iustitia definitio.

Dividit recte potest iustitia sumpta vniuersim, in iustitiam legalem, & iustitiam strictè sumptam.

Dico primò, iustitiam vniuersim sumptam recte à Philosopho definiti, *Est virtus quā homines agunt & volunt iusta.*

Ratio est, quia tripliciter homo iustus dicitur. Primò, qui complexionem habet omnium virtutum; omnis enim virtus iustitia quedam est, quia iustum dicitur quod est æquale ac commensum regula, cui debet commenfurati: nulla est virtus, quae non sit adæquatio & conformitas cum recta ratione: igitur nulla est virtus, quae non sit quedam iustitia: ergo complexio virtutum recte appellatur iustitia; quod in Scripturis sacris, & apud SS. Patres frequentissimum est. *Iustitia est*, inquit Anselmus dialogo de veritate, cap. 13. restitudo voluntatis servata propter seipsum. Secundò iustus appellatur, qui legitimè facit, seu qui latas in Republica leges obseruat, & illis cunctas actiones habet; conformitas enim illa cum legibus honesta est & laudabilis, appellaturque iustitia legalis, quam verè Philosophus appellat virtutem perfectissimam, & omnem virtutem; legum autem transgressionem esse omnem iniquitatem, quia nulla est virtus, quam leges non imperent. Est autem perfectissima virtus, quia perfectæ virtutis est visus; cum non ad se solum, sed etiam ad alium sit. Optimus enim ille est, non qui ad seipsum, sed qui ad alium virtutem; hoc enim est opus difficile. Complures enim in propriis quidem viri virtute possunt, sed in iis quae sunt ad alium, nequeunt. Vnde recte aiebat Bias: *Magistratus virum offendit.* Tertiò iustus appellatur, qui æquus est, seu qui non est pluris auidus; non enim plus capit quam docet, sed reddit cuique quod suum est: hæc enim propria est & stricta iustitia, quæ inclinat ut velis & præstes ea, quæ alteri debes; & iuri eius ex aequo responderet.

Recte igitur iustitia vniuersim sumpta describitur à Philosopho, quæ homines volunt & agunt iusta; iustitia enim est quæ vel habemus omnes virtutes, vel quæ leges obseruamus, vel quæ ius suum cuique reddimus. Sed hoc est velle & agere

A iusta, & commensa regula recte: ergo iustitia recte definitur, quæ homines volunt & agunt iusta.

Dico secundò, iustitiam legalem recte definiti, ex mente Philosophi, virtutem specialem, qua gñ inclinat ad observationem omnium legum, quantum id conducit ad bonum commune Reipublicæ.

Ratio est, quia ibi specialis est virtus, vbi datur propria honestas, que nulli alteri virtuti conuenit: iustitia legalis specialem respicit honestatem, quam alia nulla virtus respicit; honestum enim est & laudabile velle ac procurare bonum commune Reipublicæ, quod etiam priuatus quilibet tenet preferre bono proprio; pars enim est propter totum, & bonum partis est propter bonum totius. Illud est motiuum formale propter quod iustitia legalis vult & procurat obseruari leges, tum à iesu ab aliis: ergo iustitia legalis est virtus specialis. Cuius materiale obiectum est omnis virtus; quam leges præcipiunt; formale est communè bonum; proprius actus est procurare ut leges seruentur, vt incolmis stet Respublica. Vnde dixi Philosophus, iustitiam legalem non esse partem virtutis, sed vniuersam virtutem: & ex Theognide refut, quod in iustitia summatum est omnis virtus; quia scilicet obiectum materiale iustitiae huic est vniuersa virtus; sed speciale tamen est obiectum eius formale: vnde at Philosophus, virtutem in genere, & virtutem legalem eidem re, scilicet materialiter; sed differre rō iuvat, id est essentia & ratione formalis; quia motiuum habet speciale distinctum à motiuis omnium aliarum virtutum; debitum videlicet, quo partes quilibet Reipublicæ, nentur curare bonum illius totius, cuius sunt partes; quod est debitum maius debito pietatis, in proportione beneficij ortus obligamus parentibus & patriæ consulere; vnde iustitia legalis differt a virtute pietatis, & illa maior est ac perfectior.

Dico tertio, iustitiam strictè sumptam, propter eius specialis virtus, recte definiri, *Est consensu & perpetua voluntatis tribuendi cuique suum ius.* Id est, virtus inclinans ad ponendum æquale cum eo quod strictè alteri debetur.

Ratio est, quia ponere æqualitatem cum eo quod est strictè debitum alteri, speciale habet honestatem, quæ non conuenit vlli alteri virtuti; temperantia enim modum ponit passionibus appetitus concupiscibilis; fortitudine temperat passiones irascibilis; iustitia regulat actiones, quibus ius alterius adæquatur. Vbi video explicati debere ius. Primò, quid significet ius, sive strictum debitum: secundò quid significet adæquatio & æqualitas: tertio quid sit illud alterum. Pendet enim ex his tribus rotis quidditas propria iustitiae, & eius distinctione ab omni alia virtute.

Primò ergo nomen iuris, licet diuersa significet, propriè tamen hic significat rationem propriæ quam aliquid alteri sic debetur, vt si non fiat, inferatur iniuria, id est contrahatur obligatio restituendi, aut satisfaciendi: soletque definiti, *Legitima potestas ad rem aliquam aut functionem:* cuius potestatis violatio infert iniuriam, quia creat obligationem ad satisfactionem aut restituitionem; hoc enim est ius, seu debitum strictum, cum quo iustitia perfecta omnimodam ponit æqualitatem. Alio videlicet plures virtutes respiciunt ius morale, quod qui violat, non propterea obligatur ad satisfactionem aut restituendum: sola iustitia strictè sumpta respicit & adæquat ius illud, ex cuius violatione talis pascitur obligatio.

Secundò,

Secundò, iustitia perfectam cum stricto illo iure ponit æqualitatem; quia per actionem illam, quæ ponitur à iustitia, sic exhaustur totum illud quod alteri debebatur, vt ille sine iniuria non possit aliquid vterius exigere; non enim ad actionem iustitiae sufficit, vt facias quantum potes, sed requiritur ut facias quantum exigere alter potest sine iniuria. Ideo religio erga Deum, pietas erga patrem & parentes, iustitia legalis erga totam communiteatem deficiunt à vera ratione iustitiae; quia non possunt omnino adæquare id quod debetur; Deus enim sine iniuria semper posset plura & plura. Ius autem alterius adæquar iustitia stricta, neque potest ab ea exigi aliquid vterius à creditore, alioqui non est vera iustitia.

Tertiò iustitia respicit alterum, id est personam quæ habet ius distinctum à iure illius, qui debet; id est personam, quæ ita sit sui iuris, vt ille qui debet, non sit dominus totius iuris personæ, cui debet; hoc enim ad rationem iustitiae requiritur, alioqui non respiciet ius strictum, quod si voleatur, fieri iniuria; nemo enim facit iniuriam alteri viens iure suo. Sed neque adæquabit illud ius, alioqui aliquid sibi adderet & subtrahebat.

Ex quibus colliges primò, totam definitionem & quidditatem iustitiae; est enim virtus ponens perfectam æqualitatem cum eo iure alterius, quod violari non potest sine iniuria. Neque in ea definitione committitur circulus, quia iniuria quæ ponitur in definitione iustitiae, non definitur per ipsam iustitiam, sed est actio, ex qua nascitur obligatio restituendi, aut satisfaciendi, vbi nullus commititur circulus.

Colliges secundò, nullam etiam esse posse iustitiam propriam Dei ad homines, aut hominis ad Deum, eiusdem ad se ipsum, filiorum in parentes vt tales, dominorum in mancipia, & mancipiorum in dominos: quia in his omnibus vel non est ius strictum, vel non est adæquabilitas iuris, vel non est alteritas iurum, vt secunda secundæ probauit latius. Hinc etiam sit, vt à perfecta ratione iustitiae deficiant illæ virtutes, quæ appellantur partes potentiales iustitiae, vt sunt amicitia, gratitudo, religio, & aliae plures; nulla enim eorum respicit ius illud strictum, proprium perfectæ iustitiae.

Colliges tertio, materiale obiectum iustitiae omnino immediatum esse actionem quamlibet externam, quia tribuitur alteri quod suum est, sive commutaciones aut distribuciones: quia circa huiusmodi actiones immediate versatur actus elicitus iustitiae, qui reddit cuique quod suum est: obiectum autem formale esse ipsam æqualitatem cum iure alterius, sive actionem prout æqualem iuri stricto, quod alius haberet. Iustum enim, & æquale idem sunt, quia utrumque significat id quod est medium inter excessum & defectum; vnde dicitur iustitia in hoc differre ab aliis virtutibus moralibus, quod illæ respiciunt semper solum medium rationis, iustitia vero respicit etiam ipsum medium rei, quod apud omnes semper est idem; nam in iustitia nullum est medium rationis, quod non sit etiam medium rei.

Colliges quartò, quomodo definatur iniustitia, quæ vocatur etiam iniuria; patet enim illam esse actum, quo ponitur inæqualitas cum stricto iure alterius; opponitur enim iustitia, quæ ponit æqualitatem cum stricto iure alterius. Vnde concluditur veritas receptissimi axiomatis, quod

R.P.de Rhodes cursus Philosoph.

A iniuria propriè dicta fieri non potest volenti & consentienti, vt latè probat Philosophus cap. 9. quia iniuria est violatio iuris; sed ius illius qui vult & consentit, nunquam violati potest. Ius enim est facultas disponendi de re aliqua prout vult; qui autem facit quod alter vult, non violat facultatem disponendi de re illa prout vult; alioqui faceret id quod alter vult, & id quod non vult: ergo qui facit id quod alter vult, non violat eius ius, neque illi facit iniuriam propriè dictam. Scio multa & difficilia opponi; sed eorum solutio pender à definitione iniuriae propriè dictæ.

SECTIO II.

Divisio iustitiae in proprias species.

Aristot. cap. 3. & 4.

C Onstat ex iis quæ dixit Philosophus cap. 1. iustitiae & 2. iustitiam sumptuam vniuersim diuidi in vniuersam iustitiam legalem, & iustitiam strictam ac propriè dividam: sub finem autem capituli secundi diuidit iustitiam strictam sumptuam in duas species, commutatiuam & distributiuvam; quæ diuisio, iuxta Philosophi mentem vt intelligatur, ex cap. 3. & 4. Primo explicandum est, quid illæ significant: deinde videndum, an illa sint species huius virtutis essentialiter distinctæ: denique, vtrum aliqua etiam alia virtus propriam rationem habeat iustitiae.

Dico primò, iustitiam commutatiuam illam esse, iustitia commutatiua. quæ verfatur in commutationibus & commerciis hominum, ponendo in illis æqualitatem arithmeticam: iustitiam distributiuvam esse illam, quæ verfatur in partitione bonorum communitatibus, ponendo in illis æqualitatem geometricam.

Rationem haber Philosophus explicans geminam illam æqualitatem: alia enim est arithmeticæ, seu æqualitas quantitatum; alia est geometricæ, seu æqualitas proportionum. Arithmeticæ est æqualitas rei ad rem: debes decem, & totidem restituvis, ponis æqualitatem arithmeticam. Geometricæ est similitudo proportionis cum proportione. Petrus v. g. dignitatem habet duplò maiorem quam Paulus; si decet Petro triplo maior portio bonorum communium quam Paulo, ponit æqualitas geometrica.

E Proportio ergo est similitudo cum aliqua dissimilitudine; proportionalitas appellatur similitudo proportionum: cum autem similitudo sit inter plura, omnis proportionalitas includere necessariò debet quatuor terminos. Et hoc contingit vel realiter, & est proportionalitas disiuncta, in qua unus terminus non repetitur, vt cum dico, *Sicut se habet binarius ad quaternarium, ita se habet ternarius ad senarium.* Vel virtualiter, & est proportionalitas coniuncta, in qua unus terminus repetitur, vt cum dico, *Sicut se habet binarius ad quaternarium, ita se habet ternarius ad octonarium.*

Retus autem proportionalitas, vel spectat æqualitatem proportionum inter numeros secundum spectatos, & est æqualitas geometrica, in eadem est proportio minoris extremi ad medium, quæ medijs ad maius extremum, vt in exemplis que attuli; *Sicut se habet binarius ad quaternarium, sic se habet ternarius ad senarium:* vbi comparantur inter se numeri sumpti secundum se. Proportionalitas autem arithmeticæ similitudo est proportionum inter numeros

D D d 2 spectatos

DEI PHILOSOPH

Spectatos quoad differentiam, non autem secundum se; quando scilicet eadem est proportio differentiae, qua est inter minus extremum & medium, ad differentiam, qua est inter medium, & maius extremum; ut cum dicitur, *Quae est proportio binaria ad quaternarium, eadem est proportio senariaj ad octonarium; vel, Quae est proportio binariaj ad quaternarium, eadem est proportio quaternary ad senarium.* Sicut enim quaternarius superat binarium uno binario; sic senarius uno binatio superat quaternarium. Vides enim posse proportionalitatem hanc esse vel coniunctam, vel disiunctam. Vnde debet colligi, quod æqualitas geometrica est inter numeros spectatos secundum se; arithmeticæ inter numeros spectatos quoad differentiam: prima enim est similitudo secundum proportionem numerorum secundum se spectatorum; altera est similitudo secundum quantitatem differentie numerorum.

Accommodari ergo id potest ad iustitiam, quia distributiva respicit æqualitatem geometricam disiunctam, in qua sicut se habet dignitas unius personæ ad dignitatem alterius, sic se habet quantitas pecuniae ad quantitatem alteram. Commutativa vero respicit æqualitatem arithmeticam coniunctam, in qua eadem sit differentia minoris extremità à medio, que medij à maiori extremo.

Dico secundò, iustitiam optimè diuidi in commutativam & distributivam tanquam in duas species distinctas, & partes subiectivas iustitiae. Ita omnino colligitur ex Philosopho cap. 3. § 4.

Ratio autem est, quia illa iustitia differunt essentialiter in ratione iustitiae, quæ respiciunt diuersas æqualitates cum iure alterius; æqualitas enim cum iure est formale obiectum iustitiae: iustitia commutativa respicit æqualitatem arithmeticam coniunctam, distributiva æqualitatem geometricam disiunctam: ergo illa virtutes differunt specie inter se. Minorem eleganter probat Philosophus eo loco; tunc enim seruat æqualitas arithmeticæ coniuncta, quando conditio personatum non attenditur, sed sola differentia inter plus & minus in ipsa re; tunc enim eadem est differentia minoris extremità à medio, que medij à maiori extremo. Singuli v. g. decem habent aureos, unus alteri furatur duos, & habet duodecim; tunc est necesse ponи medium inter octo & duodecim proportionem arithmeticam coniunctam, ita vt eadem sit differentia octonariaj ad denarium, qua est denarij ad duodenarium; sic enim singuli habebunt decem, sicut exigit iustitia commutativa: ergo illa respicit æqualitatem coniunctam, quæ comparat quantitatem cum quantitate, nullo modo attendendo conditionem personatum.

Deinde verò tunc seruat æqualitas geometrica disiuncta, cum in constituenda æqualitate inter plus & minus attenditur per se loquendo conditio diuersa personarum, ita vt eadem sit ratio rei, quæ tribuitur personæ vni, cum re qua tribuitur persona alteri; quæ est proportio unius personæ cum altera persona. In iustitia distributiva, quæ non attendit solam æqualitatem rei ad rem, sed etiam conditionem personatum, non potest ponи æqualitas, nisi eadem sit proportio rei cum re, quæ est proportio dignitatis cum dignitate: ergo iustitia distributiva respicit æqualitatem geometricam disiunctam: ergo illa sunt duas species iustitiae in se distinctæ.

Scio inuenire Theologos plures multa quæ contra rationem & distinctionem illam opponant; quia saepius iustitia commutativa ponere videtur æqualitatem geometricam, & iustitia distributiva

A æqualitatem arithmeticam: sed hæc omnia suo loco disputata & soluta sunt; nunc satis sit tradidisse doctrinam Philosophi, reliqua viderint & dicuntur Philosophi.

Dico tertio, præter iustitiam commutativam, quæ ponit æqualitas rei cum re, non attendendo dignitatem personæ; & distributivam, quæ ponit æqualitatem rerum attendendo conditionem personatum, nullas præter virtutes esse proprias species & partes subiectivas iustitiae strictè sumptu; sed plures esse partes illius, vel integrales, vel potentiales.

B Ratio est, quia præter iustitiam commutativam & distributivam nulla est, quæ attendat strictum ius alterius, & perfectam æqualitatem cum eo: quæ duo exiguntur, vt dixi, ad perfectam iustitiam: ergo præter iustitiam commutativam & distributivam nulla virtus est pars subiectiva, & vera species iustitiae. Probatur antecedens; nam iustitia legalis, vt ostendit, est quidem ad alterum, sed non respicit strictum ius, cuius violatio si vera iniuria patiens obligationem restituendi. Iustitia vindicativa, cuius proprium obiectum est punitio peccati, quia peccatum dignum est peccatum, non est etiam propria species iustitiae, cum respiciat formaliter honestatem vindictæ, non autem respicit ex propria ratione ullam æqualitatem cum iure alterius: quod patet quoties priuatus aliqui expofit à iudice punitionem accepta iniuriae; tunc enim non elicere actum iustitia in scipium. Index autem paniens delicta elicere saepe potest auctum iustitiae vindicative simul & commutativa, si puniat quia delictum est peccatum dignum, & quia obligavit Reipublica ad vindictam scelerum. Vnde tunc duos elicere actus virtutum diuersarum.

C Reliquæ omnes virtutes ad alterum deficiunt à ratione iustitiae, quæ vel respiciunt strictum ius, sed inadæquabile; cuiusmodi sunt religio, cultum Dei respiciens; pietas, respiciens cultum parentum; obseruantia, cultum eorum qui virtute pollent; obedientia, subiectiōnem superiori debitat. Aliæ sex respiciunt debitum solum morale, non ius strictum, amicitia, gratitudo, affabilitas, veritas, fidelitas, liberalitas, de quibus dicam *secunda ultima.*

SECTIO III.

De obiecto iustitiae proprio, & variis iuribus.

Arist. cap. 5. 6. 7. § 10.

D Ixi sectione prima, proprium obiectum circa quod versatur iustitia, esse actiones illas, quibus ponitur æqualitas cum iure alterius: obiectum autem formale esse ipsam honestatem æqualitatis cum alieno iure. Huiusmodi actio æqualis alieno iuri solet vocari ius & iustum; de quibus distric eleganter Philosophus illis quatuor capitibus, ibi docet primò, quid illud sit; deinde quomodo aliud sit iustum ciuile, aliud naturale, aliud legitimum; ac demum æquum & bonum.

E Dico primò, ius, sive iustum, propter pertinet ad propriè diectam iustitiam & est eius obiectum, esse ius medium illud quod est inter habere plus, & habere minus.

F Ratio est, quia ius, vt nota Lessius ex Philosopho & S. Thoma, aliquando significat ipsum legem, & sic non est obiectum, sed regula iustitiae; aliquando significat potestatem legitimam ad aliquam rem obtinendam, vel ad aliquam functionem.

nem, cuius potestatis violatio est vera iniuria; & sic ius non est proximum obiectum iustitiae, sed remotum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu aequalem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maximè propriæ iustum; est enim medium illud, quod tuerit societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, ut volebat Pythagoras, sed contrappassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducens ad aequalitatem.

Aequalitas verò illa per comparationem duorum fieri non potest, inquit Philosophus, nisi detur communis aliqua mensura cum qua duo illa comparentur: illa mensura est indigentia; pro indigentia verò supponitur nummus, qui est quasi vas pro indigentia quasi futura, unde numero metimus omnia. Iustitia ergo medium illud prosequitur inter plus & minus, nec est inter duo virtutem, sed est inter duo extrema, que reperiuntur in eodem virtute; nam quoque iustitia est exsuperatio simul & defectus; qui enim alteri debet, exsuperat habendo; ille cui debetur, habendo deficit, minus habens quam habere debeat. Ita Philosophus cap. illo 5. lib. 5.

Iusti diu-
ficio.
Dico secundò, iustum, quod pro lege sumitur, diuidi rectè in naturæ, ac positivum. Naturale illud appellatur, quod oritur ex ipsa natura rationali, non autem ab aliquo libera Dei aut creature ordinatione; idèo illud ubique est idem: de quo differit Philosophus cap. 7. Positivum illud est, quod ex libera Dei aut hominum ordinatione pendet, potestque mutari; & est vel diuinum, quod Deus tulit, vel humanum, quod auctoritate puri hominis est conditum: & illud positivum humanum triplex est, ius Gentium, quod apud omnes gentes seruatur; Canonicum, quod auctoritate Pontificis aut Ecclesiæ est conditum; civile, quod sancitum est Principis secularis auctoritate. De hoc iure ciuili disputatur eleganter cap. 6. definitur enim esse illud, quod tuerit humanam societatem & libertatem communem, ponendo aequalitatem. Ut autem iustum vigeat, necessarium esse legem, quae sit velut anima humanae societatis; ut illa lege seruetur societas, necessarium esse Magistratum, qui sit via lex, omnibus notum est, non enim oportet hominem dominari, sed rationem; si enim dominatur homo, sibi statim consulit, & fit tyranus. Denique sub finem capituli distinguit ius illud ciuale à iure paterno, & iuste vxorio, de quibus etiam ibi pulchre discurrit.

Denique cap. 10. aliud etiam iustum explicat, quod appellat æquum & bonum: à Græcis dicitur ἀπολεῖα, correctio videlicet legis, quatenus deficit propter loquitionem vniuersalem. Quia cùm leges vniuersaliter sint latæ, multi casus occurruunt, in quibus recta ratio dictat illas seruandas non esse; alioqui fieri contra mentem legislatoris, & contra bonum publicum aut priuatum; nam quæ sunt vniuersalia, multas patiuntur exceptions in rebus practicis; quæ exceptions cùm expressæ non sint in lege, iudicio prudentis relatae sunt, & appellantur æquum & bonum. Iudicium verò illud prudens de æquo & bono, seu de corrigenda lege, pars est illa prudentia quæ vocatur γραμμή, seu benigna sententia. Denique virtus illa voluntatis, quæ respondet huic iudicio, appellatur εἰσιταξία, seu æquitas, quæ iustitia quedam est, & definitur virtus inclinans ad recedendum à verbis legis, quando illa ob vniuersale bonum deficit à recto, ut

A nos accommoderius intentioni legislatoris; frequenter enim malum esset verba legis sequi: præcipit v. g. lex ieiunium; qui febri grauiter laborat, peccaret non frangendo ieiunium. Est igitur hæc virtus correctiva legum, quando illæ deficitur à recto proper vniuersalem expressionem; inclinat enim ut contra legem agatur, non autem contra mentem legislatoris. Explicat eam fusè S. Thomas quæst. 120, videreturque probabile quod ait Lessius lib. 2. cap. 47. illam non esse vnicam tantum virtutem, sed virtutes omnes, quatenus in materia propria emendant legem, quies ob vniuersalitatem illa deficit à recto.

SECTIO IV.

De actibus iustitiae, vitiisque oppositis.

XV Vatuor sunt illi actus: restitutio, contractus, iudicis, distributiones onerum & munerum publicorum. Tres priores ad iustitiam communitarum pertinent, ultimus ad distributionem. Scriperunt de singulis Theologi amplissima volumina. Ego strictè & obiter trium priorum explico quiditatem, obligationes & causas: reliqua in alium locum differo.

S. I.

Restitutionis quidditas, obligationes, & cause.

Certum est primò, restitutionem propriè dictam Definitio rectè definiri, Et compensatio damni quod illa restituunt est iniurie. Tunc enim dicimus restituere, cùm illud reparamus, quod per læsionem saltem materialiter iniustum ablatur erat. Dicitur compensatio damni, ut differat à satisfactione, quæ compensatio est iniuriae. Differt enim damnum ab iniuria propriè dicta, quia damnum actio est, quæ ius alterius in rem aliquam violatur; iniuria vero est actio, quæ violatur alterius persona, & vilificatur ac humiliatur. Tunc videlicet patitur aliquis damnum, cùm minus habet in rebus externis quam habere debeat: patitur autem iniuriam cùm persona eius abicitur & dehonatur.

Restitutio ergo compensat damnum reddendo Discremen rem ablatam, satisfactio compensat iniuriam hominis à satisfactio-
nando personam offendit, & humiliando per-
sonam offendit, quantum humiliata est perso-
na officia.

E Differt etiam restitutio à solutione, quæ non Et à solu-
præsupponit iniuriam, sicutque per exhibitionem rei tione.
diuersa à re quæ fuit alterius; restitutio autem
præsupponit iniuriam saltem materialiter, & exigit ut res quantum fieri potest eadem sit, saltem in
æquivalenti. Imò restitutio est rei ex iustitia sola
debita, & est semper actus iustitiae; solutio est rei
etiam debita ex charitate, voto, gratitudine; neque
semper est actus iustitiae, ut patet.

Certum est secundò, restitutionem, seu compen-
sationem illam damni esse absolute necessariam,
quando fieri potest, quia retinere rem alienam non
est minus iniustum, quam illam auferre, idèo est
furtum quoddam continuatum. Sed non est tamen
necessaria necessitate medijs, ut probatum manet in
tractatu de Sacramentis; cùm possit homo salvare,
quamvis non restituat, neque ullum actum eliciat
loco restitutio post contractam eius obligatio-
nem, idèo salus obtineri possit sine ipsa resti-
tutione, tum in re, tum in voto. Est igitur ne-
cessaria necessitate præcepti eos obligantis, qui

Necessitas
restitutio-
nis.

596 Philosophiæ Peripat. Lib. III. Disp. III.

sciunt & possunt restituere id quod detinent in- A mortali. Ita censem communiter Doctores,

Præceptū restituendi est primariō negotiū.

Disputant autem Doctores, vtrum illud præceptū primariō & principaliter positivū sit, præcipiens actū positivū; an verò sit primariō negatiū prohibens positivū aliquid. Positivū esse docent Lessius, Valentia, Sotus, Nauarrius; quia illo præcepto iubemur rem alienam reddere, neque semper & pro semper obligat, videaturque differe à præcepto non furandi. Principalius autem esse negatiū, docon Medina, Casnus, Molina, Vasques, & Delugo; quia per illud præceptum prohibetur primariō detentio rei alienae, licet secundū corticem verborum videatur imperari actio realis; quæ tamen per accidentis solum imperatur, ne detineatur res aliena: certum v. g. & bona immobilia restituis eo ipso quod cessas detinere; quæ posterior sententia magis placet propter allatam rationem: actio enim positiva imperatur solum per accidentis. Præceptum etiam restituendi unum est præceptum cum præcepto non furandi, & pro semper obligat eo modo, quo obligat; non enim obligat simpliciter ut alienum non retineas, sed ut non retineas domino rationabiliter inuitu.

Obligatio restituendi oritur ex duplice causa: certum est tertius, quod obligatio restituendi ex duplice solum capite oritur potest: primum est res accepta: secundum acceptio iniusta. Per rem acceptam intelligitur res aliena, quæ sine villa culpa mea ad me deuenit; vt si eam emi à fure, quem ignorabam esse furem. Per iniustam acceptiōē intelligitur damnum quodlibet illatum alteri cum peccato iniustitia. Constat ergo quod ex utroque capite oritur obligatio restituendi. Primum quando apud me aliena res adhuc extat, teneor sine dubio illam reddere; quia quādū dominus illa sua re caret, minus habet quādū habere deberet; & ego plus habeo: tunc ergo exigit iniustitia ut ponatur æqualitas. Iniusta quoque acceptio obligat ad restituicionem, quia cum rem alterius iniuste accepi, posui omnino iniuste inæqualitatem, quam ut tollam, exigit iniustitia, obligans ut restituam.

Sed ratione tamen rei accepte nemo tenetur restituere, quando res accepta sine villa eius culpa perii. Ratione autem iniustæ acceptiōē, seu ratione culpa tenetur quilibet restituere, quamvis perierit res illa; & non fuerit factus inde ditor; quia ille posuit inæqualitatem, cum culpabiliter damnum intulit: ergo quamvis res illa non extet, tenetur reparare damnum illatum ex culpa. Nominis autem culpa vulgo significatur omissione diligentiae, ex qua damnum aliquod sequitur. Solet illa poni quintuplex: leuissima, quæ est omissione diligentiae, quam adhibere solent diligentiores & prudentiores: lata culpa est omissione illius diligentiae, quam passim adhibent eiusdem fortis & conditionis homines: culpa latior vbi est dolus presumptus; latissima vbi est dolus apertus.

His positis difficultas est, qualis culpa sufficiat ut obligetur aliquis restituere ratione iniustæ acceptiōē: primum extra officium & contractum: secundum eum qui est in officio: tertius eum qui habet contractum; vtrum videlicet nemo tenetur restituere rem notabilem propter illatam iniustiam, nisi eam intulerit cum culpa lata & peccato mortali.

Conclusio bimembbris.

Dico primum. Quotiesquis extra officium & contractum caufat alteri damnum graue, nunquam tamen obligatur ad restituicionem ex delicto, nisi tale damnum caufauerit cum culpa lata & peccato

Primo, enim, quod vbi non sit culpa lata, fine Regis omisso diligentia, que communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, lata videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei accepte, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptiōē iniustitia, cùm nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim tenebat ex quisitissimam adhibere diligentiam.

Secundū, quod sine peccato mortali non sit etiam talis obligatio, afferunt Nauarrius, Soto, Henriquez, Lessius, Delugo, contra Vasquem, Probandique, quia obligatio restituendi non potest esse maior, quād fuerit illata iniuria, ex qua talis obligatio est orta: sed si abesse mortali peccato facta sit iniuria, illa est tantum venialis: ergo ea non potest otiri graui obligatio restituendi. Non potest autem esse obligatio lenis tantum, & sub veniali restituendi rem notabilem; tunc enim obligatio est graui, & sub peccato graui, quando ad materiam grauem obligat; cùm grauitas materia faciat grauitatem obligationis. Nemo v. g. sub veniali tenetur restituere ceplum arietorum millia.

Dico secundū. Ille qui causauit alteri damnum in aliquo officio, non tenetur ad restituicionem, nisi damnum etiam illud causauerit cum culpa lata & peccato mortali. Ita censem etiam communiter Doctores relati à Sanche lib. I. confessorum, cap. 4. dubit. 4.

Ratio est, quia nemo etiam constitutus in officio tenetur maiorem adhibere diligentiam, quād soleant in hoc officio prudentes adhibere; nemo enim tenetur esse diligentior quād communiter sint alij, nec esse prudenterissimus Advocatus, Medicus, Confessarius; imò etiam tutor & curator: quos tamen duos afferunt Syluester obligati ad restituicionem ex culpa leui, & faterur Lessius id in fo- Ad obi ius

to externo seruari.

Idem statuendum est de illo qui dedit alteri consilium falsum; tenetur enim omnino ad restituicionem damni sequenti ex culpa lata, & ex ignorantia crassa, si ex officio tenebatur id scite, responditque absolutè: v. g. si sit Parochus, Confessorius, Concionator, Theologus, Medicus, Jurisconsultus, vel eius professionis ad quam talis consultatio pertinebat, & dederit consilium falso; tunc ex iniustitia tenetur reuocare consilium; imò etiam reparare damna sequita ex consilio, modò tamen, vt dixi, commiserit peccatum mortale. Ratio est, quia ille qui sic dedit consilium, putatur, & tenetur scire id de quo consulitus; idēq; alterum reuerat decipit, & est causa damni: ergo ratione iniustæ damnificationis tenetur restituere. Ad hanc tamen ibi Lessius, eum qui dubitabat responderet, non teneri ad restituicionem, quia tunc ille qui decipitur, imputare sibi debet, non autem decipienti. Idem statuit de eo qui responderet ex sententia probabili, & de eo cuius insufficiencia nota est, eo quod non sit talis professionis; nam etiam ille si decipitur, non tenetur restituere.

Quid, inquires, si consultor omnino inculpat decipiat alterum? nunquid tenetur reparare damnum, quia tunc nec ratione rei accepte, nec ratione iniustæ acceptiōē tenetur?

Respondeo illum omnino teneri ad reuocandum prius consilium, etiam datum sine culpa; sed ad hoc illum teneri solum ex charitate, si non prævideat villum documentum futurum; si vero præ-

Status controverbia.

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiae. 597

deat, teneri ex iustitia. Ita Sanchez lib. 1. consilio-
rum, cap. 4. dubio 5.

Res conducta vel modata, deposita perit sine culpa conductoris, vel
commodatarij; tunc nulla prorsus est obligatio
restituendi in conscientia rem illam quæ perit. Ita
communicerent docent Authores adducti à Molina,
Vasque, Delugo. Et probant ex variis iuribus,
præfertim ex cap. 4. de commodato.

Ratio autem est, quia semper res domino perit,
si nulla intercedit culpa, vel pactio; si enim ita
contraxisces ut commodatarius rem tuam omni modo
integram redderet, quamvis sine vilius culpa
periisset, teneretur reddere. Teneretur etiam, si
vilius fuisset re illa ad alios vius quæ permissoſ a
Domino; vel etiam si esset in mera restituendi rem
illam commodatatio, ita vt periiſset, quia non fuisset
restituta debito tempore, modo tamen apud
dominum res non eodem modo fuisset peritura.

Obligatio ex iure naturæ.
Dico quartò, si solum naturæ ius attendatur,
commodatarius & conductor nunquam tenentur
ad restitutionem rei commodatae aut conductæ,
quando non commiserunt culpam latam, quæ sit
peccatum mortale. Ita contra Vasquem tradunt
Molina, Lessius, Delugo.

Ratio est, quia si nemo tenetur ad restitutionem
damni dati in officio, nisi quando interuenit culpa
lata, sic ex iure naturæ nemo teneri potest ad repara-
ndum damnum rei commodatae, vel conductæ,
nisi simile peccatum intercesserit. Neque di-
cas cum Vasque, oriri ex ipsa natura contractus,
vt ille in cuius gratiam factus est contractus, te-
neatur restituere ob culpam leuiorem, quæ si
contractus esset factus in vilitatem alterius: ergo
hæc obligatio ex iure naturæ oritur. Respondeo
negando antecedens; quia ex natura quidem con-
tractus oritur vt ille in cuius vilitatem factus est
contractus, teneatur ad maiorem diligentiam, sed
non vt teneatur ad restitutionem, si culpa non in-
teruererit.

Sed variae tamen leges, tum canonice, tum ci-
uiles, decernunt, vt commodatarius, conductor,
& quilibet alijs causans damnum alteri post con-
tractum, teneatur ad restitutionem ex culpa leuiſſi-
ma, si contractus factus sit in commoditatem so-
lius commodatarij; si sit factus in commoditatem
solius commodantis, vt solum teneatur ex culpa
lata; si ad vilitatem vtriusque, vt teneatur ex cul-
pa leui.

Disputant autem Doctores, vtrum illæ leges
obligent etiam in conscientia, & ante iudicis sen-
tentiam, ita vt teneatur restituere etiam ille, qui
non adhibuit summam diligentiam ad impedien-
dum damnum alterius commodantis aut locantis.
Negant enim illam obligationem esse in conscientia
Sotus, Toletus, Sa, Delugo, & probabile
putat Lessius; alij communis volunt, obligari
etiam ad hoc in conscientia commodatatores, con-
ductores, & alios huiusmodi; quia cum leges ex-
igant summam illam diligentiam, videtur com-
modatarius tacite se ad illam obligare ac promittere,
dum init pactum: quæ ratio conuincere tantum
videtur, quod leges obligare ita potuerunt, & ita
possent conuenire contrahentes. Sed ex ea non se-
quitur, quod de facto ita contrahentes conueniant,
vt alter teneatur de culpa etiam leuiſſima; cum sum-
ma illa diligentia sit admodum difficilis & rara. Vnde
verius existimat, quod nemo in conscientia
teneatur restituere ob damnum sequutum sine culpa,
saltum leui. Quis enim evitet culpam leuiſſimam,
quam ne ipſi quidem prudentes faciliſ solent vitare?

A Durius ergo videretur esse obligare hoc modo ex
culpa leuiſſima, tametsi ius humanum ob præsum-
ptionem fraudis obligat etiam ob huiusmodi culpā.

Rationes autem aduersariorum probant tantum,
quod quando contractus est factus in vilitatem
commodatarij, culpa esse potest lata, quæ non
esset nisi leuiſſima, si contractus esset in vilitatem
commodantis. Vnde concluditur, quod si habebas
alterius pecuniam in cubiculo, quæ vtebaris, si tra-
xiſti ostium, sed non tentasti virum manserit aper-
tum, vnde factum sit vt illa furto ablata fuerit;
tunc teneris ad restitutionem in conscientia, quia
culpa illa non fuit leuiſſima, si habebas pecuniam
in solum commodum tuum, obligabaris enim ad
maiorem diligentiam.

B Ex quibus etiam concluditur, quod qui ex con-
tractu habet rem alienam, quam non potest conser-
vare nisi rem suam amittendo, potest res proprias
etiam viliores præferre alienis pretiosioribus, si
contractus factus sit in vilitatem commodantis: si quas ha-
autem factus sit in vilitatem commodatarij solius,
potest res suas pretiosiores alienis minus pretiosis
præponere; suas autem viliores tenet res postponere
alienis. Si vero contractus sit in vilitatem vtriusque,
potest res suas pretiosas vel pretiosiores præponere
alienis. Ratio est, quia ille qui eo modo se gerit,
facit id quod communiter faciunt prudentes. Illi
enim qui non tenentur nisi ex culpa lata, commu-
nem adhibent diligentiam, quamvis res suas præfe-
rant alienis, quas habent in vilitatem alterius. Qui
autem tenentur summan adhibere diligentiam, cer-
tè debent res suas viliores alienis pretiosioribus
postponere. Denique illi, qui tenentur ad diligen-
tiam prudentiorum, certè res suas æquæ pretiosas
possunt alienis præponere.

C Videtur
sola suffi-
cere in-
tentio no-
cendi, sine
culpa lata.

Obicitur primò contra primam conclusionem: Non requiritur ad obligationem restitutionis, vt
cum culpa lata damnum illatum fuerit, si sola in-
tentio nocendi sèpè sufficit ad contrahendam il-
lam obligationem, etiam si actio externa inferens
damnum nullam contineat culpam latam: sed sola
intentio nocendi sèpè sufficit: ergo ad obligatio-
nem contrahendam restitutionis non requiritur
culpa lata. Probatur minor: si cum ignorantia co-
mitante, quæ non est volita culpabiliter, neque ta-
men est causa operis, inimicum aliquis occidit,
quem maximè optabat occidere, putans ibi latè
feram, & postquam diligenter cœcūspexit, vtrum
esset feræ; tunc externa iaculatio non continet cul-
pam latam, quia tota est adhibita diligentia vt hoc
damnum vitaretur. Si tamen ille tacitulus est ex vo-
luntate occidendi, si fortè ibi lateret inimicus, tunc
ille tenetur ad restituendum; quia illud damnum
causatum ex tali actione, & intentione nocendi, est
vero voluntarium, cùm procedat ex voluntate occi-
dendi. Similiter etiam sint duo, qui fœteam in agro
aperiant; alter vt capiat feram, alter vt in illam in-
cidat homo illac fortè transiens: primus non pec-
cabit, alter autem peccabit contra iustitiam. Dein-
de si eo fine vt moreretur Petrus, posuisti venenum
in abditissimo cubiculo tui loco, ad quem Petrus
nunquam, aut fere nunquam venire solet, sub illa
tamen spe posuisti, vt si fortasse veniret, & comedet
et moreretur; venit Petrus & corredit, peccasti
contra iustitiam. Si committat aliquis homicidium,
quod postea per errorem imputatur alteri; si com-
mittat illud vt imputetur alteri, tenetur restituere
quæ illata sunt innocentia: & in materia castitatis
idem constat, si enim laueat aliquis coenit eo fine,
vt sequatur pollutio, tunc peccat mortaliter contra
castitatem; si vero ex alio fine coenit, quamvis præ-
tideat

Ad quod
obligat
ius huma-
num.

Vtrum
obligat in
conscien-
tia.

598 Philosophiæ Peripat.Lib.III. Disp.III.

uideat pollutionem, non peccat mortaliter: ergo A pollutionem. Contrarium evenit in casibus allati,

Obicitur secundò, non requiri ad obligationem
restituendi culpam latam, quæ sit peccatum mortali;

nam quando plures rem alterius paulatim futuri,
v.g. fructus vineæ, alij aliorum infici, peccatum

est duntaxat veniale; sed postea tamen si clementia

illatum ab omnibus graue damnum, teneris quicunque sub mortali parte suam restituere: ergo ad grauem obligationem restituendi sufficit peccatum veniale.

Similiter si pluribus acceptioribus leibus graue damnum intulisti proximo, teneris postea sub mortali totam summam restituere. Si proficis in mare gemmam alienam, existimans illam valere tribus assibus, cum valeat mille nummis, teneris reddere mille nummos. Denique quando aliquis alieni domini periculo præviso adhuc illud opus facit cum animo refaciendi totum damnum, si consequuntum aliquid fuerit, tunc saepe contingit ut non peccet, & tamen obligabitur ad restituendum.

Respondeo nunquam ex peccato solidum veniale, posse oriri obligationem restituendi; nam si plures aliquid notabile furari sunt, ita ut singuli aliquid tantum leue acceperint, obligatio restituendi, si est aliquis grauis, non oritur ex priori peccato, sed ex retenzione iniusta rei graui. Idem dici potest de modicis furtis, nisi quod fortunatum tamen leuis fuit peccatum notabile, ut probabam olim. Ille qui proiecit in mare gemmam valentem mille nummos, puras illam valere tantum tres asses, non tenetur restituere.

C integrum pretium gemmarum, quia non commisit peccatum nisi veniale, cui tanta illa pena non potest esse proportionata. Si autem putasset illam valere centum aureos, tenetur reddere totum pretium gemmarum, quia commisit peccatum mortale, cui proportionata est pena reddendi mille aureos. Qui præviso periculo damni alieni, facit aliquid cum animo illud farciendi, si sequuntur fortè furti, obligavit se ad illud damnum reparandum; unde debet illud reparare propter tacitum contractum, quo se obligauit.

D Et hæc dixi se satis sit de obligatione restituendis in genere; nam que addi possent in specie de obligatione restituendi, seu an, & quomodo facienda sit restitutio pro illatis iniuris, prius in bonis animi, secundò in bonis corporis, tertio in bonis famæ ac honoris, quartò in bonis fortune, spectant ad Theologiam moralém, non ad Philolophiam, cuius fines nunc non egredimur.

S. II.

Contractuum natura, varia species, & varia conditions.

E Post restitutionem nihil est quod iustitiam comparet impensis, quam contractus, quibus tota videtur stare humana societas: sed hanc traditionem diffusissimam totam sibi etiam vindicat mortalis Theologia: ergo nunc tria illa que propositi, paucis explico, quia illis continetur generalis tantum notitia contractuum.

Certum igitur primò est, contractum strictè sumptum rectè definiri à Iurisperitis, E. velro, currego, com. obligario; id est actus in quo ex mutuo consentienti duorum oritur obligatio ex veraque parte. Quia fieri licet, contractus dicuntur quasi contra, seu vice illius actus; cum scilicet duo vel plures in obligationem eandem consensum trahunt: vnde loco generis ponitur aetus plurium, nungam enim est contractus, nisi sint duo saltem, & duorum actus. Loco differentiae ponitur plurimum consensus, ex quo nascitur obligatio, forma enim & essentia contractus est consensus in obligatione; effectus autem est obligatio.

Certum

Ostenditur, solam intentionem nocendi, non sufficere.

Respondeo cum Lessio c.7. dubit. 7. & c.9. dubit. 16. & cap. 12. num. 129. Sanche lib. 1. consiliorum, c.1. dubit. 49. Vndeque 1.2. disp. 125. c.1. contra plures, quos citat & sequitur Delugo disp. 8. scilicet 5. non quam intentionem solam nocendi sufficere ad obligationem restitutionis, vt etiam latius probatum est prima secundæ. Ratio est, quia quoties damnum non est voluntarium inferenti, sed voluntum duntaxat, tunc obligatio non est restituendi sed quoties damnum infertur per extermam actionem, quæ non continet culpam latam, damnum non est voluntarium inferenti: ergo sola intentio non sufficit ad obligationem restituendi. Probatur minor. Tunc damnum voluntarium non est illud inferenti, quando actio per quam infertur, non procedit efficaciter à voluntate nocendi prout iniusta: sed emissio teli eo modo facta non procedit efficaciter à voluntate iniusta formaliter ut iniusta; quod probo. Si actio illa sit de se prudens, iusta, & nullo modo periculosa hic & nunc, non potest procedere hic & nunc à voluntate iniusta formaliter ut iniusta: actio ista est humanismodi, quam qui elicit, vtitur iure suo, & prudenter omnino agit, cum omnem adhibuerit diligentiam necessariam: ergo actio illa externa non procedit tunc efficaciter ab actione prout iniusta formaliter.

Confirmatur primò, quia sola intentio interna non potest reddere actionem extermam iniustum, si de se illa non sit iniusta; nam v.g. index non tenetur ad restitutionem, licet ex odio nocentem damnet, quem iuste damnare potest. Si aliquis vtens moderamine inculpatæ tutelæ, aggressum interficiat ex odio, non peccat contra iustitiam: ergo sola intentio nocendi non sufficit ad hoc ut actio externa sit iniusta, quamvis sufficiat ad hoc ut actio illa sit peccatum odij; procedit enim à voluntate ut est odium, non prout iniusta. Vnde reddi potest ratio à priori, cur sola intentio in aliis plurimi peccatis sufficiat ut malitiam suam communiqueret actu externo, in peccato iniustiæ non sufficiat; quia, ut saepe dixi, obiectum iniustiæ, ut actio de se iniusta: vnde quoties illa de se non est iniusta, implicat ut fiat iniusta per solam voluntatem, que non est iniusta nisi prout tendit in talen actionem. Hoc autem non repetitur in aliis multis peccatis; nam ut actus externus contrahat malitiam odij, sufficit, quod procedat ex odio interno, quia illud non est odium dependenter ab actu externo, cum tamen iniustitia non sit talis, nisi per ordinem ad actum externum.

Ad argumentum igitur nego, in illo casu voluntarium esse homicidium, sed esse voluntum duntaxat, quia non procedit efficaciter per se à voluntate occidendi formaliter ut iniusta, sed fortuitò tantum & per accidens illi coniungitur, & sequitur ex illa voluntate prout est odium, non prout iniusta. Si foecundum aliquis aperiat in loco remoto, & nullo modo periculoso, ubi habet ius fodiendi; tunc etiam fortè intendat ut hostis illac casu transiens; capiatur, non peccat contra iustitiam. Idem dico de illo qui parat venenum, & de illo qui commitit homicidium, quod imputatur deinde alteri. Si enim fuit periculoso, & probabile, quod imputaretur alteri hoc homicidium, & hoc intenderis, peccasti contra iniustiam aduersus illum cui imputatur, & teneris de dannis. Si vero non fuerit periculoso aut probabile, quamvis illud intenderis, peccasti odio, non iniustiæ. Cœna quam aliquis facit intendens pollutionem, est haec dubiè peccatum mortale contra castitatem; dispar autem ratio est, quia cœna illa non est actio prudens, quam seclusa illa intentione prauè facete possit; quia præuides sequi probabiliter ex ea

Solutur argumen-tum.

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiae. 599

Certum est secundò, contractum latè sumptum reè definiri, *Actum in quo ex consensu plurium nascitur obligatio, saltem ex una parte.* Huiusmodi est promissio gratuita, donatio; quæ licet in iure sæpe appelleretur contractus, vt latè probat Rebus in legem *Labeo*; fatentur tamen omnes, illam esse minus strictam acceptiōēm contractus, in quo debet esse obligatio ex vtraque parte: hic autem obligatio non est nisi donantis aut promittentis. Sed quia tamen ibi est plurium consensus generans aliquam obligationem, quod est essentiale contractui, idè vocantur contractus, sed in significatione latiori, vt docet glossa in legem *Labeo*.

Definitio
paeti. Ceterum est tertio, pactum recte definiri, est pluri-
mum idem consensus; sic enim habetur in b. i. ff. de
pactis. Hoc est enim quasi genus ad contractum
strictum & latum, quia si pacto addas obligationem,
erit contractus; quoties enim obligatio solum ori-
tur ex officio, tunc non oritur ex contractu, sed ex
quasi contractu. His positis operæ pretium erit ex-
pendere tria illa, quæ dixi ad contractum exigendi.
Primo, qualis actus conficiat contractum: secun-
do, qualiter mutuum consenserit exigat: tertio,
qualem pariat obligationem.

Quibus actibus perficiatur contractus. **Qualem** partem obligacionis.

Dico primò, actus quibus legitimus omnis contractus conficitur, esse potissimum quatuor, unde illi quatuor modis perfici dicuntur, consensu, re, verbo, & scriptura.

Ratio est, quia contractus tunc perfici dicuntur, quando habet omnia, quæ secundum suam speciem requirit ut pariat obligationem; ut autem talis sit, aliquando solus sufficit consensus aliquo modo exterius manifestatus, ut emptio, venditio, locatio, conductio; hæc enim nomina puram significant conventionem, quæ vbi posita est, perficitur est contractus. Aliquando requiritur traditio rei, quia non consentitur illi contractus celebrari nisi re ipsa tradita, ut depositum, mutuum, commodatum, permutatione, pignus; quia illa non significatur nisi traditionem ipsam alicuius rei. Alij contractus verbis perfici dicuntur, quia non consentetur legitimis, donec vterque contrahens certis verbis sumpsu expresserit consensum: huiusmodi contractus stipulationes dicuntur; sunt enim illæ certæ quædam formulae constantes interrogatione prævia viuis, & alterius, subsequente responsione alterius. Interrogans videlicet stipulator dicitur, interrogatus autem promillor, aut etiam aliquando stipulatus. Denique aliqui contractus sola perficiuntur scripturæ, quia non habent rati ante contractum à notario instrumentum; contrahentes enim voluntatem suspendunt se obligandi, donec perficiatur scriptura. Huiusmodi sunt contractus omnes, qui egerint insinuatione, & emphyteusis de re ecclesiastica.

Dico secundum. Nullus potest esse contraetus validus, ad quem essentialiter non requiratur consensus internum, seu voluntas contrahendi; qui autem facte solum & appetenter sine animo vlo interno exterius contrahit, ille non contrahit validè, neque vlo modo se obligat.

Ratio est, quia contractus, ut dixi, actus est, in quo ex plurimorum consensu nascitur obligatio: ubi ergo deest consensus, nec est contractus, neque obligatio. Quando enim aliquid est meum, non potest fieri alterius, nisi ex mea voluntate, cuius solius est dominium. Dubitari solet, utrum ille validè contraheret, qui voluntatem haberet promittendi & contrahendi; sed voluntatem tamen non haberet se obligandi, vel certè non haberet voluntatem implendi quod promittitur.

Respondeo primò quidem voluntatem se obligandi omnino essentialiē esse contractū per se

A loquendo; nam contrahere est se obligare; & vel-
le contrahere, est velle se obligare. Vel ergo ita vis
contrahere, ut expressè dicas, *Sic scirem obligationem*
annexam esse contractum, non item contrahere. Tunc si
habeas voluntatem contrahendi sine obligatione,
neque contrahabis; neque vis contrahere; carentia
enim obligationis est contra substantiam promissio-
nis; idèo tunc voluntas te non obligandi destruit
voluntatem contrahendi; & est cum ea incompatibili-
bilis. Si autem velles contrahere sine obligatione,
quia ignoras obligationem essentialiem esse contra-
ctui; si autem scires obligationem essentialiem esse,
adhuc velles contrahere; tunc contractus irritus
non est, quia tunc voluntas contrahendi efficacior
B est quam voluntas te non obligandi.

B est quā voluntas te non obligandi.
Secundo tamen valide omnīnd ille contrahit, qui animū habet se obligandi, & tamen non implendi promissum; non enim se destruunt illā voluntates, quia cum animo non obseruandi stare potest voluntas se obligandi; vt si aliquis professio- nem religiosam faciat cum animo seruandi conuebinam, quam habet.

Non autem voluntas immplendi promissum,

Dico secundū. Quilibet contraetus solū habens consensum contrahētū, etiamsi vestitus nondum sit, id est, nisi non habeat omnia illa que requirit ius civile, obligati tamen in conscientia, nisi tamen ius civile illum irritaret aut irritabile esse volerit.

Ratio est, quia ius, tum naturale, tum canonicum
huiusmodi contractus omnino approbat; nam ex
iure naturali tenetur quisque præstare quod promis-
Contrac-
tus validi
ex iure
natura.

et facultatibus tenetur quinque praefatae quod primi
sit acceptante altero. Reliqua qua vestimenta contra-
ctum, ex iure ciuilis addita sunt, non ex iure naturali.
Imò ius canonicum contractus illos approbat, ut
ostendit Molina *disp. 2.5.8.* Sed illi tamen contractus,
qui solo atroci iure naturae validi essent, irriti tanè
sunt, si ius positivum illos irritauerit; quia ius huma-
num potestatem habet vel omnino irritandi pactū,
quod alias esset validum; vel tribuendi facultatem
alteri contrahentium irritandi obligationem: non
enim est dubium, quin Res publica cōstituere possit
certas quasdam conditions, quibus deemptis irrita-
tus sit contraactus: vnde Principes sacerdotes & ec-
clesiastici plures sape huiusmodi conditions adhi-
bent, ex quarum defectu testamento, & alij con-
tractus omnino irritantur.

Certum tamen omnino est, quod in foto ciuili In foro ciuili sunt omnes huiusmodi contractus nudi non pariunt obli- uili sunt gationem, quia sic habetur iuris gentium, & finali, irriti, D. de pacto, & Lex placito, C. de rerum permutatione. Quia scilicet ius ciuile, quamvis omnibus huiusmo- di contractibus non resistat eos irritando, noluit ta- men illis inquam assilente concedendo actionem, ne lites multiplicarentur; tamen si quedam sunt hu- iusmodi pacta, quae in foto etiam externo dant actionem, cuiusmodi est donatio verbalis acceptata, pro- missio dotis. Inde nullum est huiusmodi pactum, quod non habeat plures alios effectus, etiam in foro ciuili. Primum enim illa impediti soluti repetitio- nem, tribuunt compensandi ius, &c.

Denique si pactum nudum confirmatur iuramento, patit actionem in utroque foro, ut patet ex authenticâ, *Sacramentia puberum*; & statim dicetur.

Dico quartū, contractū divisiones esse quatuor
potissimum. Prima est in contractum nominatum,
& innominatum. Nominati dicuntur illi, qui pro-
ptim in iure habent nomen per quod ab aliis di-
stinguantur, ut venditio, locatio, &c. Innominati
sunt qui speciale nomen non habent, sed tantum
genericum, & illorum quatuor sunt species, *Do ut*
des, *do ut facias*, *facio ut facias*, *facio ut des*: v. g.
Do tibi panem ut tu des mihi vinum.

Secunda est in contractum bona fiduci & stricti Secunda
diuina, juris

*gandi est
essentialis
contra-
ctui.*

Non ati-
tem vo-
untas im-
plendi
promis-
sum.

Obligatio
ex contra-
cta orta.

Contra-
itus validi
ex iure
naturæ,

*ma di-
o con-
ctuum.*

600 Philosoph. Peripat. Lib. III. Disp. III.

Iuris. Bona fidei contractus appellatur in quo index multa potest ex aequo & bono arbitrari, ut sunt depositum, emptio, locatio. Stricti iuris contractus appellatur, in quo index ad verba adstringitur, cuiusmodi sunt stipulations, feudales contractus, & emphtheutici.

Tertia diuisio.

Lucratui dicuntur, in quibus ex altera parte nihil rependitur, cuiusmodi sunt promissio, donatio, commodatum, precarium, testamentum, legatum. Onerosi sunt, in quibus aliquid reddi debet pro eo quod datur; seu in quibus ex utraque parte aliquid exhibetur, ut sunt emprio, locatio, mutuum.

Quarta diuisio.

Quarta est in contractum nudum & vestitum. Nudus est pura conuentio, catens omni firmamento, unde accipiat robur in foro externo: huiusmodi sunt donatio & mutuum antequam de facto impleantur. Contractus vestitus dicitur, qui habet aliquid unde in foro externo accipiat robur. Dicitur autem contractus vestitus sex modis. Primo re ipsa, si altera ex parte impletus sit. Secundo verbis, si accedat ei formula stipulationis. Tertio litteris, si faciearis per epistolam tibi esse satisfactum. Quartus si contractus nominatus in suo genere sit perfectus, ut emprio & locatio sunt ex suo genere contractus vestiti. Quinto coherentia cum contractu vestito, v.g. si quando locatus dominum Paulum, simul fecisti pactum de committing bove cum equo. Sexto per iuramentum omnino vestitur contractus, qui alioqui esset iritus in iure ciuili, & tribueret facultatem resiliendi: quod quomodo verum sit, fose tradunt Doctores.

Sequuntur nunc conditiones necessariae ad contractum, quarum aliae requiruntur ex parte modi quo fit contractus; aliae ex parte personarum, quae contrahere validè possunt; aliae ex parte ipsarum rerum, de quibus contrahere validè possunt: vbi tandem additur quomodo restituo in integrum concedi possit post contractus validos. Quae omnia sanè video magis spectare ad Theologiam, quam ad moralem Philosophiam, cuius fines nunc non egredior.

S. III.

De iudicio prout est tertius actus iustitiae.

Iudicium temerarium.

Certum est primò, iudicium vniuersum esse actum illum intellectus, quo affirmamus vel negamus aliquid de re aliqua; unde vocatur a Doctoribus iudicium temerarium actus ille intellectus, quo ex leibus indicis & sine fundamento insufficiente de aliquo proximi peccato, aliòve illius malo iudicamus: vbi vides tria esse. Primo quod affirmit aliquid, aut neget: secundò, quod fit de re mala: tertio, quod ex leibus solum indicis ita iudicet; quod enim ex iustis & sufficientibus causis concipiatur, non est temerarium. In hoc autem actu iudicandi quatuor solent distingui gradus. Primus est dubitatio, cu suspensus haeret animus, neutram in partem inclinans, neque dicas illū esse furem, neque dicas non esse. Secundus est suspicio, quando animus non haeret omnino suspensus, sed in parte alteram inclinat, nondum tamen assentit absoluted. Tertius est opinio, quando determinat assentit vni parti, sed tamen cu aliqua formidine oppositi: vt, Petrus omnino furatus est, sed possem tamen decipi. Quartus est iudicium firmum, assensus scilicet sine formidine oppositi. Sequitur deinde sententia, siue interni iudicij patefactio, quae propriè pertinet ad iudicem. De illis quatuor magnopere interest scire, an & quomodo sint peccata, praesertim mortalia, de quo dixi secunda secunda, agens de obligatione restituendi famam, vbi

Statuebam primò, iudicium temerarium de graui malo proximi semper esse peccatum mortale, modò ad sit aduentitia tu ipsius iudicij, tu insufficientia motiuorum, sic enim cum S.Th. Theologi omnes statuunt ut

A certū, clamāte Christo & probate Mart. 7. Nolite hinc dicare, & non iudicabimini. Rationes modò non moror; manifestū enim est hanc esse grauem iniustitiam.

Statuebam secundò, opinionē, suspicionem, & dubitationem de alterius graui malo esse sepe peccata grauias, quando sunt valde temeraria, quia illi actus sunt sepe valde iniuriosi proximo, cui eriam molestissimi sunt; habet enim quisque ius ut male de illo non iudicemus, aut opinemur quandiu non dubit' causā sufficientē ita iudicandi, aut suspicāti. Imò verissimum est, quod addūt DD. causā illorum iudiciorū, & suspicionū esse secretū odium & iniuria.

Statuebam tertio, hæc iudicia excusari aliquando à peccato graui ex defectu aduentitia ad iudicium & suspicionem, si materia sit leuis, de qua iudicis; & motiuū non sint quidē omnino certa, sed probabilitas, ita ut sufficere quidē non possint ad iudicium certū, sed ad iudicium duntaxat probabile, quod absque peccato elici poterat. Idē dico de suspicionibus & opinionibus; si enim suspicēt cum fundamento sufficienti ad suspicionem, non tamen ad iudicium, tunc nullo modo pecco.

Certū est secundò, iudicium quod propriè dicitur iudicium esse actum iustitiae, non esse duntaxat sententia illam qualiter, quam priuatus quilibet in animo profert de bono vel malo proximi, sed esse sententiam exercitus prolatā à indice, quā definit quid cuique sit debitū in omnibus controversiis contractū, aut delictorū. Imò significat totā illam causā discussionē fieri solitam in tribunalibus, & sententiam deinde a iudice prolatā; qui sine dubio actus est nobilissimus impetratus à virtute iustitiae obligantis iudicē ad eū elicendū, multò magis quam obliget debitorem ad solutionem debitū.

Porrò in celebrissimo illo actu iudicij, vbi de delictis fertur sententia iusta vel iniusta, quinque interuenient persona, de quibus singulis multa disputatione solent. Iudex, accusator, testimoni, reus, & adlocutus. Mihī alii omisssis, duo tantū videntur scitu dignissima. Primo circa iudicē, an & quomodo damnare possit eum, quē certò nouit esse innocentē, si ex allegatis & probatis secundū totam formulā iuris convincentem esse reus. Secundò circa ipsum reum, virtutem illius tenetur confiteri quoties iudicē illum index interrogat, etiam si de capite ipsius planè agatur.

Dico primo longè videri probabilis, quod index nunquā capite dampnare potest eū quē ex scientia privata certò nouit esse innocentē, quātumvis secundū damnatione allegata & probata publicē probetur nocens, scilicet in aliis causis, vbi nō agitur de vita vel muriatione, teneatur illū condēnare, postquam adhuc omni diligentia non potest accusatores falsitatem cōvincere.

Primam partem probat Petrus Navarr. lib. 2. c. 3. Quod n. 161. Eman. Sa verbo Index, Lessius c. 29. dubit. 10. cōd. Adrian. Angelus, Hostiensis, Panormitanus, & alij. Contrariū docent plerique cū S.Thoma q. 67. art. 2. Ratio autē optima videtur, quia index nō potest ex scientia illa publica eū condemnare, quē certò nouit esse innocentē, si Respublica neque illi dederit, neque dare potuerit illam potestatē: sed Respublica neque illam dedit facultatē, neque dare potuerit ergo iudex nō potest illū damnare. Maior videtur ex terminis nota. Probatur minor. Respublica non potuit dare potestatē iudici occidendi cu, quoties conuiceretur in iudicio esse reus, in cuius vitam ipsa nullā habet facultatem: sed in viā ē innocentis Respublica nulli in habet ius; Deus enim solus est Dominus vita, ac mortis: ergo Respublica non potuit dare potestatē iudici occidendi innocentem. Sed neque potuit statuere formam iudicij, quae si seruaret, occidi deberet innocentē; lex enim illa esset omnino iniusta, & ab omnibus damnaretur: ergo manifestum est, quod Respublica non potest decernere.

Iudicij temerarij malitia.

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiae. 601

ut occidatur ille qui pro certo est innocens, quod seruaretur talis forma iudicij.

Deinde argumentor cum Lessio. Tam est intrinsecum malum occidere directè eum, quem scio esse innocentem, quam accedere ad non suam: sed quantumvis proberet talen mulierem esse tuam vxorem, non potes tamen ad illam accedere, si certe nosti eam non esse tuam: ergo neque licet occidere directè illum qui securt esse innocens, quantumvis falsò proberet esse nocens. Sed index directè innocentem occideret, si eum occideret, quem certe nouit esse innocentem; quia tunc non intendit aliquem aliam distinctam ab occisione innocentis, cui per accidentem illa sit coniuncta; sed intendit solum ipsam occisionem innocentis, in quem fertur sententia; ubi enim est ille alius actus distinctus? In quo est maxima disparitas illius qui oppugnans urbem rebellem, dirigit tormenta in eam partem ubi collocati sunt innocentes; intendit enim dirimere muros urbis illius; cui ruina per accidentem est coniuncta mors innocentium. Vides ergo hic duos actus; in casu autem nostro non est nisi sententia damnans innocentem.

Secunda pars de causis, vbi non agitur de vita & membris proximis, sed solum de bonis fortunæ, communis est inter Doctores, qui probant ex eo quod Respublica, ut constat ex vñcupionibus, habet autoritatem transferendi bona fortuna ab uno in alium, quoties bonum publicum id exigit: ergo habet autoritatem statuendi formam iudicij, quæ seruat transferunt bona fortunæ unius in alium; commodum enim publicum exigit ut seruatur certa quedam & fixa forma iudicij, neque unquam perueratur: ergo potest imperare iudicii, ut tunc damnet innocentem, transferendo eius bona in alium. Vbi est magna disparitas inter vitam innocentis, & alia eius externa bona; in vitam enim eius Respublica nullum unquam ius habet, habet autem in eius externa bona.

Dificultas. Obiicitur. Ille qui non agit nisi vt persona publica, non potest vt scientia priuatæ, sed publicæ tantum: iudex non agit in iudicio nisi vt publica persona: ergo iudex non potest ex scientia priuatæ dimittere illum, quem ex scientia publica nouit esse innocentem, quantumvis ex scientia priuatæ cognoscat illum esse innocentem.

Respondeo distinguendo maiorem. Ille qui non agit, nisi vt publica persona, non potest vt scientia priuatæ, sed publicæ tantum, si pro certo tunc nouerit illam scientiam publicam esse, iniurissimum errorem & calumniam, negatur maior; quando illud certe non nouit, conceditur maior. Alioqui quod est statutum ad seruandam iustitiam, seruaret iniurie. Scio alia plura obici, sed levia illa sunt, & solvi facile possunt. Inde autem constat, quomodo iudex etiam supremus non possit damnare illum, quem nouit esse nocentem, si proberet esse innocentem secundum formam iudicij, quoties tenetur seruare, quoties non timetur maius aliquid malum.

Dico secundum, reum, cui graui aliqua pena imminet, si iuridice non interrogetur ab ipso iudice, vel si dubitet utrum interrogetur iuridice, non teneri aperire veritatem: immo videri admodum probabile, quod etiam interrogatus iuridice, saltem moraliter non peccat, si crimen non fateatur, sed vtratur aliqua restrictione mentali.

Prinam partem omnes tenent Doctores, quia quoties iudex non agit vt iudex, non potest obligare illum quem interrogat de criminis: sed quoties iuridice non interrogat, non agit vt iudex, quia non habet iudicis, autoritatem, nisi quando

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A seruat formam iuris: ergo tunc quando non interrogat iuridice, non obligat reum ad aperiendam veritatem. Tunc autem iudex iuridice non interrogat, quando non sunt iudicia competentia, & probatio semiplena, non enim placet quod aliqui dicunt de publica fama criminis; illa enim locum dumtaxat tener accusatoris aut denunciatoris, quod non est satis ad interrogationem iuridicam; ad eam enim requiritur haud dubiè probatio criminis semiplena, & iudicia prorsus competentia, ut reum conuincat de patrato crimen.

Secunda pars non est minus certa, quamvis paucos habeat aduersarios. Ratio est, quia nemo tenet utrum iuridice non est superiore, & non habere autoritatem imperandi; libertas enim tunc certa est & possidet; lex autem est dubia, id est præceptum est dubius superioris. Sed quando reus dubitat, utrum iudex ipsum interroget iuridice, dubitat de autoritate superioris: ergo quoties de eo dubitat, potest collare crimen, neque tenetur respondere ad illius mentem.

Tertia pars totam continet difficultatem, quia Quid si scientia communissimam esse Doctorum feret omnium interrogationem cum S.Thoma 2.2. q.69. art. 1. reum qui nouit se interrogari iuridice, teneri fateri veritatem criminis, quamvis capite plectendus sit; ex quo etiam fieri, ut Confessarius non possit absoluere eum qui crimen negat pertinaciter tunc quando eo modo interrogatur. Sed aliquibus tamen satis dura videtur tanta illa obligatio, quam absolute negant Panormitanus, Syluester, & Angelus. Medium vero viam tenent Petrus Nauarra, Lessius, Emanuël Sæ, Bonacina, & quidam alii, dicuntque non teneri reum sub mortali peccati poena fateri hoc modo veritatem, neque teneri Confessarium ad id obligare reum, saltem quādū est euadendi aliqua spes. Quæ tercia sententia præ aliis placet.

Ratio autem quæ id omnino suadet, est quia Probatio.

præceptum illud non potest esse iustum, quod ita est difficile, ut nullo modo sit accommodatum humanæ conditioni: atqui præceptum illud fatendi crimen quando spes est euadendi mortem, est ita difficile, ut non sit accommodatum humanæ imbecillitatis; nam ex mille hominibus sic interrogatis vix nullum inuenias qui crimen non neget ad peccatum mortis fugiendum: ergo illud præceptum, saltem sub mortali, non esset iustum: ergo tunc iudex non potest obligare reum ad fatendam veritatem cum tanto incommmodo suo. Vnde meritò dicitur in lege nimis gravis, D. de testibus, neminem teneri extra se exhibere id per quod negorium fiat. Imo constat ex variis iuribus, quod nemo teneri testificari contra sanguine iunctum, filius v.g. contra patrem, & pater contra filium; hoc enim pugnat cum iure naturæ, & cum inclinatione rationabili tuendi proximos: ergo multo minus tenetur aliquis cum periculo mortis testificari contra seipsum. Altera statuant predicti Doctores de illo, qui spem euadendi non habet: sed hoc videtur adhuc valde dubium, propter humanam infirmitatem, cui est molestissimum aperire publicè peccatum suum. Sed factorem tamen sententiam contraria, quæ assertit obligari reos fateri crimina, quando interrogantur iuridice, admodum probabile est, quia communior est, & habet Autiores omni exceptione maiores.

Obiicitur ab istis Authoribus. Vnusquisque tenetur obedire superiori legitimè precipienti: sed in oppositum, iudex interrogans iuridice, superior est, & legitimè precipit quando interrogat reum seruans ordinem iuris: ergo reus tenetur illi obedire aperiendo veritatem. Deinde iudex habet ex autoritate superiori legitimè precipienti: sed in oppositum.

E E E tate

602 Philosophiæ Peripat. Lib. III. Disp. III.

tate potestatem interrogandi: ergo reus tenetur illi respondere.

Respondeo concessa maiori, negari posse minorem; iudex enim non potest præcipere legitimè reo ut aperiat veritatem cum periculo vita sua; bene quidem reum interrogat, ut fungatur officio; sed interrogando non obligat reum ut contra ius naturæ manifestet crimen unde imminet ipsi certamors. Habet ergo iudex facultatem interrogandi; sed nego hinc sequi quod reus habeat obligacionem respondendi cum tanto damno suo; sicut iudex habet potestatem legitimam detinendam reum in carcere, sed reus non obligatur in eo manere; fugier enim si possit. Potest iudex citare reum ad iudicium, ad quod tamen ille non tenetur comparere. Nullum ergo ibi est præceptum grauiter obligans.

SECTIO V.

De virtutibus iustitiae annexis.

Partes potentiales iustitiae.

Certum est primum, quod iusticia strictè sumpta, de qua dixi haec sunt, plures virtutes sunt annexæ, quæ sunt partes eius veluti potentiales; quia licet totam eius essentiam non participent, imitantur tamen aliquo modo eam, & participant aliquam eius partem: habet videlicet iustitia, quod sit ad alterum, quod respiciat debitum strictum, & perfectè ad equabile. Virtutes omnes, quæ annectuntur iustitiae, sunt ad alterum, & respiciunt aliquid debitum; sed non respiciunt debitum quod possit adiquari, ut religio erga Deum, & pietas erga parentes; vel non respiciunt debitum strictum & obligans ad restitutionem, ut gratitudo & amicitia.

Quænam illæ sint.

Cerum est secundum, decem numerari solere virtutes religioni annexas eo modo: quatuor earum respiciunt debitum quod perfectè nequit adiquari, religio, pietas, obseruancia, obedientia: sex aliae respiciunt quod non est strictum, sed morale tantum, amicitia, gratitudo, vindicatio, veritas, liberalitas, æquitas, seu iustitia. De illis singulis videatur esse inutile dicere; religio tamen & amicitia non videntur posse omnino omitti.

S. I.

Religionis quidditas, obiectum, & proprij actus.

Religionis definitio.

Ico primum, religionem, sive dicta sit à relegendo, vel à religiendo, vel quod est verius, à religando, definiti rectè posse. *Virus est specialis moralium omnium prima & nobilissima, quæ Deo ut supremo Domino, & primo principio rerum omnium debitum cultum exhibet.*

Religio est virtus.

Primo dicitur *virtus*, id est habitus cum recta ratione electius, vel etiam habitus reddens bonum cum à quo habetur, & opus eius laudabile. Nihil enim iustus & rationi conformius esse potest, quam ut supremo Domino vile mancipium honorem exhibeat cum quadam sui subiectione; nihil æquius, quam ut primo principio, à quo sumus, propter quod sumus, ex cuius munificentia sumus conditi, per quod in esse detinemur ne defluamus in nihilum, de cuius bonis via viam, deferamus obsequia nostra, & cultu debito testificemur quantum à nobis honorem promereatur. Si enim honore digni sunt Princeps propter potentiam, Nobiles propter prosopiam, Docti propter sapientiam, benefici propter munificentiam, Domini propter dependentiam; quis honor debitus erit primario principio,

A fini ultimo, Monarchæ potentissimo, sapientissimo, amantissimo, in quo omnia, per quem omnia, ad quæ omnia? Sed religio tota in eo versatur, ut cum deferat honorem Deo, quo dignus ut principio à quo pendemus magis quam radius à sole, quam impressio sigilli facta in aqua à sigillo, vi Domino, cui debemus nos ipsos toto; exigit enim cultus omnes hæc virtus, quos creatura potest exhibere Deum eleuando supra seipsum, & abiicendo se infra illum: ergo religio vera est virtus, cuius proprius character est ea prosequi, quæ sunt rationi conuenientia; proprii effectus redire laudabilem eum in quo est, & opus eius laudabile: nihil autem laudabilius quam laudare cum, in quo sunt omnia quæ laudari possunt.

B Secundum dicitur *specialis virtus*, distincta tum à Theologicis, quarum obiectum formale immediatum est increata perfectio; tum ab aliis moralibus, quæ non in eo versantur ut Deum honorent, quia honestum est illum honorare, & se illi submittere. Religio autem mediata dumtaxat versatur circa diuinam excellentiam supra nos; obiectum enim eius immediatum non est nisi honestas; Denique enim colit, quia honestum est colere primum illud esse illimitatum, ac fontem suum quasi coronat, ut probabam in proprio tractatu de virtutibus Theologicis. Iustitia reddit homini quod suum est, id est id quod ei ab homine debetur; humilitatis officium est hominem submittere infra Deum, aut infra reliquos homines; quia hoc congruit eius iustitiae, ut intra humilitatis fines se contineat, neque per elationem prodeat extra eos. Religionis proprium est munus, ut homo sui submissione honoret Deum, quia hoc honestum est, & rationi congruum. Charitas immediata Deum honorat, quia honor ille bonum est Dei summè dignus; religio immediate Deum honorat, quia honestum est propter eius excellentiam. Habet ergo Religio speciale motuum: ergo est virtus specialis.

C Tertiò dicitur *moralium omnium prima*, ut ipso affinis charitatib[us] theologicis, & r[ati]onib[us] non theologicis. Probatur à S. Thoma 2.2. q.81. art.6. quia propinquior est religio, ut dixi, virtutibus theologicis, quam alia vlla virtus: quod autem magis accedit ad id quod magis perfectum est, perfectius etiam est. Deinde obiectum eius, tum formale, tum materiale, perfectius est quam obiectum vllius alterius virtutis; remotum enim obiectum eius est universalitas illa, increata perfectionis pelagus, silentio interminum, oceanus ipsius pulchri, & omne bonum; hoc autem infinitè superat omnia creata bona. Deinde honestas culcus tantæ maiestatis debet superat etiam alias omnes honestates, quia nihil magis potest esse debitum quam honor debitus enim maximè honorabili. Denique idem probat officium & effectus huius virtutis; illius enim munus proprium est coniungere hominem cum Deo primo principio & supremo Domino: unde vocatur religio, non quod supponat separationem creature à creatore; sed quod creaturam rationalem, que ligata Deo est per dependentiam essentialiem, regat per voluntariam subiectionem; est enim veluti secundus modus hominis cum Deo, cui cum sit necessariò subiectus, iterum subiectus voluntariè.

E Quardum dicitur *virtus*, que Deo exhibet cultum; quibus verbis exprimitur proprium obiectum materiale circa quod versatur religio; cultus enim honor est alteri exhibitus cum quādam submissione; nam honor genericus nomen est, significans testimonium excellentie alterius, seu signum quo alterius significans excellētiam:

Quæst. III. Sect. V. de Virtutibus iustitiae. 603

lentiam: illud signum si coniunctum sit cum submissione ac subiectione illius qui honorat, dicitur cultus, quem religio exhibet Deo significando supremam eius excellentiam voluntaria sui submissione. Itaque in actu religionis duo interueniunt actus intellectus. Primo consideratio supremi dominij & excellentiae Dei, à quo pendent omnia; & consideratio nostri nihil, continuaque ab eo dependentia. Deinde profunda mentis submissio, quā mens testetur utrumque illud. Denique corundem professio exterior verbis, gestu corporis, & aliis huiusmodi, quibus significamus interiorum submissionem. Duo actus intellectus praeui sunt actui religionis; tertius & quartus verē ad illam pertinent, suntque cultus ille Deo exhibitus à religione, submissio videlicet, & exterior eius nota; actus videlicet voluntatis, quo volita est inclinatio illa honoraria, & eius executio, quā potest esse vel exterior in corpore, vel interior in actu aliquo intellectus, quo significo illam meam dependentiam à Deo. Breuius dici potest compleri actum religionis per Dei estimationem, & signa illam manifestantia.

Obiectum
formale
proximum.

Quinto dicitur, *virtus exhibens cultum debitum Deo*; illud enim est formale obiectum, propter quod religio Deum colit, & se illi subiicit, quia scilicet hoc est honestissimum, id est Deo debitum strictissime, adē ut debitum illud sit, ut dixi nuper, omnium primum, omnium strictissimum, omnium vniuersalissimum.

Obiectum
remotum.

Sexto dicitur, *debiti Deo ut primo principio & supremo Domino*; hęc enim est ratio propter quam debet creatura exhibere honorem Deo cum submissione; excellentia videlicet supremi Domini, & principij primi, à quo fluunt & pendent omnia; & hoc est obiectum formale religionis, sed remotum tantum, remetis Deus est obiectum formale cui, ut sępe dixi. Spectat nimis, & exhibet religio cultum Deo, qui non est specie diuersus propter diuersa Dei attributa, nec propter beneficia diuersa; quia religio colit Deum ut principium vniuersalissimum, quod includit necessariò vniuersas perfectiones, ac proinde sub quacumque diuina perfectione colatur Deus, sub eadem semper colitur ratione formalis primi principij.

Actus reli-
gionis.

Dico secundò, actus religionis proprios alios esse internos, alios externos. Interni recte à S. Thoma numerantur duo, deuotio & oratio. Externi sex, adoratio, sacrificium, votum, iuramentum, oblatio primitiarum, donorum & decimarum, adiutorio: laus verò & gratiarum actio partes quādam sunt & species orationis.

Probatio
affectionis.

Ratio vniuersim est, quia illi omnes actus pertinent ad officium religionis, qui possunt elici à voluntate ad protestandam & significandam estimationem nostram de diuina excellentia, & de subiectione ad dependentiam nostra ab eo. In illis omnibus actibus, quos enumeravi, significamus utramque illam estimationem, & illam protestam, quod est Deo se voluntariè submittere; nam per deuotionem homo scipsum tradit & mancipat, & offert in cultum Dei, quod est scipsum deuovere Deo ut mancipium. Per orationem significamus Deum esse authorem & fontem vniuersi boni, quod sperare possumus, & sic postulamus ea quae nondum habemus; gratias agimus ob ea quae acceptimus, laudamus benefactorem, timemus inuidem. Per adorationem protestamur & significamus nihil nostrum & seruitutem. Per sacrificium significamus eius dominium in mortem & vitam. Per votum, iuramentum, oblationes, & ea-

R.P. de Rhodes curf. Philoceph.

A tera huiusmodi officium idem præstamus: ergo illi omnes actus pertinent ad virtutem religionis. Adit Valentia, posse nos significare diuinum dominium, & nostram subiectionem subiicendo illi tria genera bonorum, quorum possumus habere dominium aut usum; sunt enim vel animi bona, vel bona corporis, vel externa: in octo illis actibus hoc obsequium exhibemus Deo: animi bona deuotio, oratio, votum & iuramentum subiiciunt Deo: bona corporis adoratio exterior, bona extera sacrificium & oblationes.

Deuotio vel significat specialem actum huius Deuotio:

virtutis, vel generalem quandam conditionem & circumstantiam, quae perficit & nobilitat quemlibet actum internum elicium à virtute religionis. Quando significat actum specialem religionis, non est aliud quā interna quādam & absoluta sui traditio ad diuinum cultum, sive id fiat sine voto, sive (quod est perfectius) id fiat cum voto; tunc enim deuotus aliquis dicitur esse alteri, cū totum se tradit ad eum colendum, & ei seruendum. Vnde vides nullam esse posse deuotionem perfectiorem eā quā in votis religiosis exercetur.

Deuotio autem secundo modo sumpta pro circumstantia, & conditione cuiuslibet actus huius Deuotio:

virtutis, qui per eam mirabiliter perficitur, est affectus feruens & promptus ad exercendos actus omnes, quibus Deus colitur per virtutem religionis; vnde illa reperitur in oratione, adoracione, sacrificio, voto, & aliis, si cum ingenti & prompto affectu illi actus exerceantur; quia scilicet deuotio hęc ita generalis signum est illius alterius, quā homo totum se obrutus & tradidit ad Dei cultum. Requirit igitur deuotio feruorem & promptitudinem. Feruor est affectus vehemens & intensus ad obeundos istos actus diuini cultus, & ad eos recte obeundos. Promptitudo est affectus absolutus & deliberatus exercendi ut decet actus quibus Deus colitur, vincendo timorem, fugam, tergiuersationem voluntatis, & alia quae retardant ab eorum actuum executione. Fruetus huius deuotionis est dulcedo & delectatio in illis obeundis, quae reperitur tum in parte superiori ipsius animi, pertinetque ad deuotionem substantiam; tum etiam aliquando in parte ipsa inferiori, quan irrigat pars superior adiuuante gratia, & infundit suam lętitiam, ut eorū & caro exultent in Deum vivum; & hęc est quae vocatur deuotio sensibilis. Denique causa vnde proficit, & à qua prodit ista deuotio, est, inquit S. Thomas, consideratio tum diuinarum perfectionum & beneficiorum Dei erga nos; tum indigentia ac miseria nostra, quae continuo Dei auxilio eget. Hęc efficiunt voluntatem feruenter & recte actus diuini cultus.

Oratio vniuersim sumpta recte definitur à Damasco, *Ascensio mentis in Deum*. Propriè oratio est decentium à Deo petitio. Dicitur *ascensio mentis*, vel (ut ait Augustinus) ascensio anima de terrestribus ad coelestia, inquisitio supernorum, insubtilium desiderium; quia scilicet tunc oramus, quando ex affectu colendi Deum cogitamus res supernas & inuisibilis, & erga eas afficiuntur; consideratio enim & affectus in qualibet oratione reperiuntur; sive illa consummatur interius in anima, & sic mentalis; sive sit vocalis: nam sine attentione & affectu inanis est, simò nulla oratio. Sic autem sumpta oratio continet modos omnes orandi, quos commode Doctores ex Apostolo tres potissimum esse volunt. Primus fit per modum laudis, & complebitur actus illos, quibus Dei magnitudinem extollit

E E 2 extollit

604 Philosophiæ Peripat.Lib.III. Disp.III.

DEI FESTA.

extollimus , admiramus , adoramus , benedicimus , glorificamus , amamus , aliis omnibus preferimus , & consideramus cum ut est in se bonus . Secundus fit per modum gratiarum actionis , & complectitur eos omnes actus , quibus Deo nos profitemur debere omnia , & cum consideramus ac amamus ut est nobis bonus . Tertius fit per modum petitio- nis , quam dixi esse rationem propriæ ac strictè sumptam ; est enim illa explicatio desiderij nostræ , seu loquutio , quæ explicamus desiderium nostrum de re aliqua obtinenda a Deo , & rationes ob quas moueri potest ad illam tribuendam ; non enim eo fine sit , ut Deus sciat meum desiderium & illas rationes , sed ut moueat ad illam tribuendam . Non est igitur oratio formaliter actus voluntatis , quia desiderium præt orationem ; illa vero est loquutio , tum interna , id est actus intellectus explicans illud desiderium eo fine ut Deus moueat ; tum etiam aliquando externa , si verbis etiam oratio perficiatur . Reliquæ de oratione tractantur mirabiliter a Doctoribus , quia vitæ huius beatitudo , & via ad beatitudinem alterius vitæ , sine dubio est sedula & feruens oratio .

Adoratio , sacrificium , votum , oblatio , iuramen- tum , & adiutorio longam requirent tractationem ; quæ neque nostri est instituti , nec nostri oti : sicut & virtus religioni opposita longum esset hic ponere ; alia enim sunt per excessum cultus , & generali nomine dicitur superstitionis , qualis est idolatria , diuinatio , magia ; alia per defectum vel contemptum , qualia sunt perierium , tentatio Dei , sacrilegium , simonia .

S. II.

Amicitia quidditas , species , proprietates , & causa .

Solem de mundo tollunt , qui auferunt ex mun- do amicitiam , inquit Tullius ; quia scilicet nihil in tota humana societate pulchritus , nihil verò iucundius , & utilius est quam amicitia conciliatrix animorum , virtutum nutrix , parens felicitatis . Explicat illam mirabiliter Philosophus lib . 8. & 9. Ethicorum , vbi docet illam esse velut fructum virtutis , ostenditque cap . 1. Philosophum moralem debere illam declarare docendo quid illa sit , & quæ varia , quæ proprietates habeat , & per quas causas generari & conservari possit .

Dico primò rectè definiri amicitiam , Est mutua plurimum benevolentia , non latens , ipsorum gratia , & fundata in communione aliqua bonorum . Ita Philosophus lib . 8. cap . 2. 3. & 4.

Primo enim amicitia est benevolentia , quæ sci- licet volumus alteri bonum , gaudendo de bono quod alter habet , desiderando & procurando bonum quod non habet , dolendo & compatiendo de malis , & illa pro viribus auertendo . Obiectum videlicet amicitia bonum est , quia est id quod amamus , & id propter quod amamus . Volo amico bonum propter bonum quod in ipso est ; amo enim , quia dignus est , & amare non aliud est quam velle bonum .

Fundatur in Quia vero triplex est bonum , inquit ibidem virtute sola . Philosophus cap . 3. triplex quoque distingui posse species amicitiae , quia ob vnumquodque ex illis bonis amamus , vel etiam vnumquodque ex illis bonis est id quod volumus amicis . Primo autem amicitia , que fit ob iucundum & vtile , non est amicitia nisi per accidens ; quia propter ea non amatur amicus , quæ talis . Deinde non

A sunt durabiles omnes huiusmodi amicitiae ; eas facile contrahunt & dimittunt senes & iuuenes ; illi ob vtile ; isti ob iucundum . Secundò ergo sola bonorum amicitia vera est amicitia , quia fit propter bonum honestum , quod amico inest . Neque sunt tales amicitiae mutabiles , quia virtus permanens est . Continet etiam haec amicitia vtile ac iucundum aliarum , quia virtus actus sunt gracissimi homini iusto . Denique in amicitia huiusmodi omnia insunt quæ amicis inesse oportet ; vtile ac iucundum . Vnde concludit Philosophus primo , quod haec amicitiae rara sunt : secundò , quod ad eas facientes multo tempore opus est . Addicte cap . 4. quomodo differant haec amicitiae . In amicitia videlicet illa vera locum non habet columnam , sibi im- tuò credunt amici , iniuriam non faciunt . Tria bona ei coniuncta sunt : in aliis eorum nihil reperitur .

Secundò amicitia est benevolentia mutua ; si deinde enim non amas & redamaris , amicos non es ; sed ad communum benevolus . Amicitia saltem inter duos est , quos in unum colligit existens in vitroque amor . Deinde benevolentia illa mutua est , non latens ; quia virtus amico nota est ; amamus quidem aliquando etiam ignotos , sed benevolentia illa solùm est , non amicitia . Denique fundatur amicitia in communione aliqua peculiari eorumdem bonorum , quæ cōmunitio & consociatio est causa amandi alterum sicut seipsum , & comiter cum illo tractandis . Inter milites est amicitia propter societatem militiam : inter eruditos ratione communis in eruditione , &c . Interdum autem communio est causa inimicitiae per accidens , quia bonum vias impedit alterius bonum . Hinc dictum illud ab Hesiodo , quod figulus figurum odit , & faber fabrum .

Dico secundò , amicitiam in variis species benevolentie . Primo enim diuiditur in amicitiam excellentiæ & amicitiam parvum : secundò in amicitiam ciuilium & priuatum : tertio in amicitiam soliditatem & consanguineam .

Primo ergo amicitiam excellentiam Philosophus explicat lib . 7. cap . 8. camque definit esse , quæ persona inter se inaequales mutuo amant . Oportet autem , inquit , omnem amicitiam excellentiam fieri cum proportione secundum dignitatem personarum . Ita ut dignior magis ametur quamamet , quia sicut aquila , quæ amicitiae propria est ; illa enim pars aut inuenit , aut facit . Vnde sit , inquit , ut si maxima inter amicos sit distantia , cesset amicitia : vnde videatur fieri quod amici non deberent velle amicis maxima bona . Deinde cap . 14. explicat querelas , que accident in amicitia excellentia ; tunc enim sunt , cum quisque minus accipere se patet quam pro statu suo debeat . Vitantur , cum plus virtus exhibetur ; excellenti quidem plus honoris , agenti autem plus lucri . Capite vero 13. querelas explicat , quæ accident in amicitia parvum , cum scilicet non redditur beneficium ; omnes enim , vel pluri volunt quidem honesta , sed anteponunt tamen ea quæ profunt . Ut haec querimonie videntur , oportet & quale reddere , aut maius .

Secundò ciuilium amicitiam explicat c . 9. 10. 11. Amicitiam omnis , inquit , amicitia fundatur in aliquo ciuilis societate , seu communitate bonorum ; vnde fit et amicitia & iustitia circa idem versentur , & similiter incrementa capiant . Omnis porro societas humana est pars aliqua ciuilis societatis ; igitur omnis amicitia pars esse videtur amicitie ciuilis , quæ in omni recte instituta Republica pluimur viget . Imò in singulis tantum est amicitia , quantum est iusti . Pergit autem c . 11. dicere qualis sit amicitia Regis erga subditos , patris erga filios ; & quomodo

Quæst. III. Sect. V. de Virtutibus iustitiae. 605

varia sit secundum triplex genus gubernationis amicitia.

Confanguineas & fidelitatis. Tertiæ amicitiam sodalitiam, & consanguineam explicat cap. 12. Illa est qua fundatur in aliqua pactione aut conuentione; ista fundatur in natura. Parentes videlicet amant filios ut aliquid sui, vel potius ut seipso; qui enim ex ipsis orti sunt, sunt quasi ipsi, & tamen alij sunt separatione. Hinc sit ut parentes plus ament filios quam ab ipsis amentur, quod probat quatuor rationibus. Amant etiam mutuo fratres, quod ex ipsis sunt orti: unde cum tertio illo habentes identitatem, illam habent etiam inter se; sunt enim quodammodo idem in diuisis. Iuvat illam, quod nutriti sunt simili, & sunt aequalis aetatis. Reliquorum consanguineorum amicitia est similiter, quia sunt ex ipsis. Denique filiorum in parentes amicitia est ut ad bonum excellens, propter magna eorum beneficia.

Proprietates amicitiae. Dico tertio, proprietates amicitiae istas commoda dici posse, quod sit maximè necessaria, quod honestissima, quod iucundissima, quod innumeris vilitatibus plenissima.

Necessitas. Primò necessitatem amicitiae proponit lib. 8. c. 1. Est enim, inquit, illa omni hominum generi maximè in vita necessaria. Primò in ciuitatibus, id est legumlatores magis circa hanc, quam circa iustitiam student; si enim sunt amici, non egent iustitiam; si sunt iusti, egent amicitiam; & id quod maximè iustum est, ad amicitiam attinet. Secundò viris felicibus est necessaria; nemo enim habens cetera omnia bona, sine amicis experteret viuere. Idem multis eximiis rationibus probat lib. 9. c. 9. Tertiò miseris necessaria est, quia egent solatio, &c.

Honestas. Secundò eius honestatem ibidem explicat, quia honestissimum est habere amicos, cum amicitia fundatur in virtute; est autem optimum amari & amare. Sed melius tamen est amare quam amari. Communiter tamen homines magis expectunt amari quam amare; quia scilicet amari est honorari, quamvis amari melius est, quam honorari, cum amor experatur propter se, honor autem in ordine ad aliud. Amicitia tamen magis consistit in amare.

Iucunditas. Tertiò, iucunditas amicitiae habetur lib. 9. c. 12. Nihil enim, inquit, iis qui amant, iucundius esse potest quam simul versari, quia ex oculis maximè amor oritur, quia amor communicatio quadam est. Deinde gratum est videre se viuere: ergo & videre viuere amicum; inquit amici cum amicis faciunt & communicant, que maximè amant: unde sequitur, quod ex amicitia bonorum fiamus boni, ex improborum amicitia improbi, propter communicationem & exemplum.

Vtilitas. Quartò amicorum utilitas exponitur lib. 9. c. 11. amicum enim experibilem esse, tum in prospera, tum in aduersa fortuna, constat. Disputat

A autem in terra sit experibilior, concluditque quod in aduersa magis sunt amici utiles; in prospera boni. Addit autem quod in aduersis tardè vocandi sunt amici, in prosperis verè statim. Contra verò in aduersis amicorum, statim ad illos accurrendum est, in prosperis tardius. Breuiter & verè Cicero: *Non aqua, non igne pluribus locis vivimus, quam amicitia.*

Dico quartò, causas qua amicitiam ingenerant **Causæ amicitiae.** & conservant esse tres potissimum, benevolentiam, concordiam, beneficentiam & beneficiorum repensionem. Explicat illas optimè Philosophus lib. 9.

B Primò benevolentiam explicat cap. 5. Quæ non **Benevolentia.** est amicitia, inquit, sed principium amicitia; sit tia. enim repente, est ad ignotos, est aliquando latens; pro illis sape, quibus benevoli sumus, nihil vellemus agere. Parit autem amicitiam, quia ut rectè ait Seneca, amatorum sine medicamento, sine vilius herba venefica, si vis amari, ama.

Secundò de concordia differit cap. 6. Non est **Concordia.** autem circa res speculatinas, sed de actionibus idem sentire & velle; at cum vterque seipsum vult, seditionem habent. Est verò concordia in bonis; nam & secum quisque horum concors est, & omnes inter se sunt concordes, quia in eisdem omnino sunt. Talium etiam voluntates non refluent, ut ait Eurippus; voluntque semper iusta, quæ prosunt: prauos autem concordes esse impossibile est, quemadmodum nec amicos.

Tertiò beneficentiam explicat cap. 7. probatque **Beneficentia.** eos qui contulerunt beneficia, magis amare illos tia. quibus contulerunt, quam ab iis amentur. Quia scilicet hi qui amant, sunt opus eius qui fecit beneficium; magis autem amamus opera nostra, quam ab illis amemur. Deinde iucundius est honestum, quam vtile; res etiam praesens est iucundior quam præterita; honestas dati beneficij maner, præterit vtilitas. Memoria enim rei honestæ gratori est, quam rei vtilis memoria; expectatio verè contraria. Præterea quæ cum labore sunt, magis diligimus, &c. Similiter etiam cap. 4. docet quod officiorum in amicos mensura sunt illa officia, quæ bonus sibi tribuit ex amore quem habet erga se; quia iustus & virtus omnium rerum mensura sunt; deinde, quia amicus est alter ipse. Deinde vir probus erga seipsum habet tria, concordiam, ratio enim eius cum appetitu conuenit; benevolentiam, beneficentiam, complacentiam. Eadem exhibenda sunt amicis. In homine prauo contraria horum reperiuntur; est enim discors sibi ipsis, & semper in seditione; alia enim cupiunt ut praui, alia volunt ut incontinentes; bona nec sibi faciunt, nec volunt. Improbis ergo ne erga se quidem amicè affectus est. Hæc sunt quæ de amicitia explicat late Philosophus lib. 8. & 9.

R.P. de Rhodes sur. Philosoph.

EE 3 PHILO